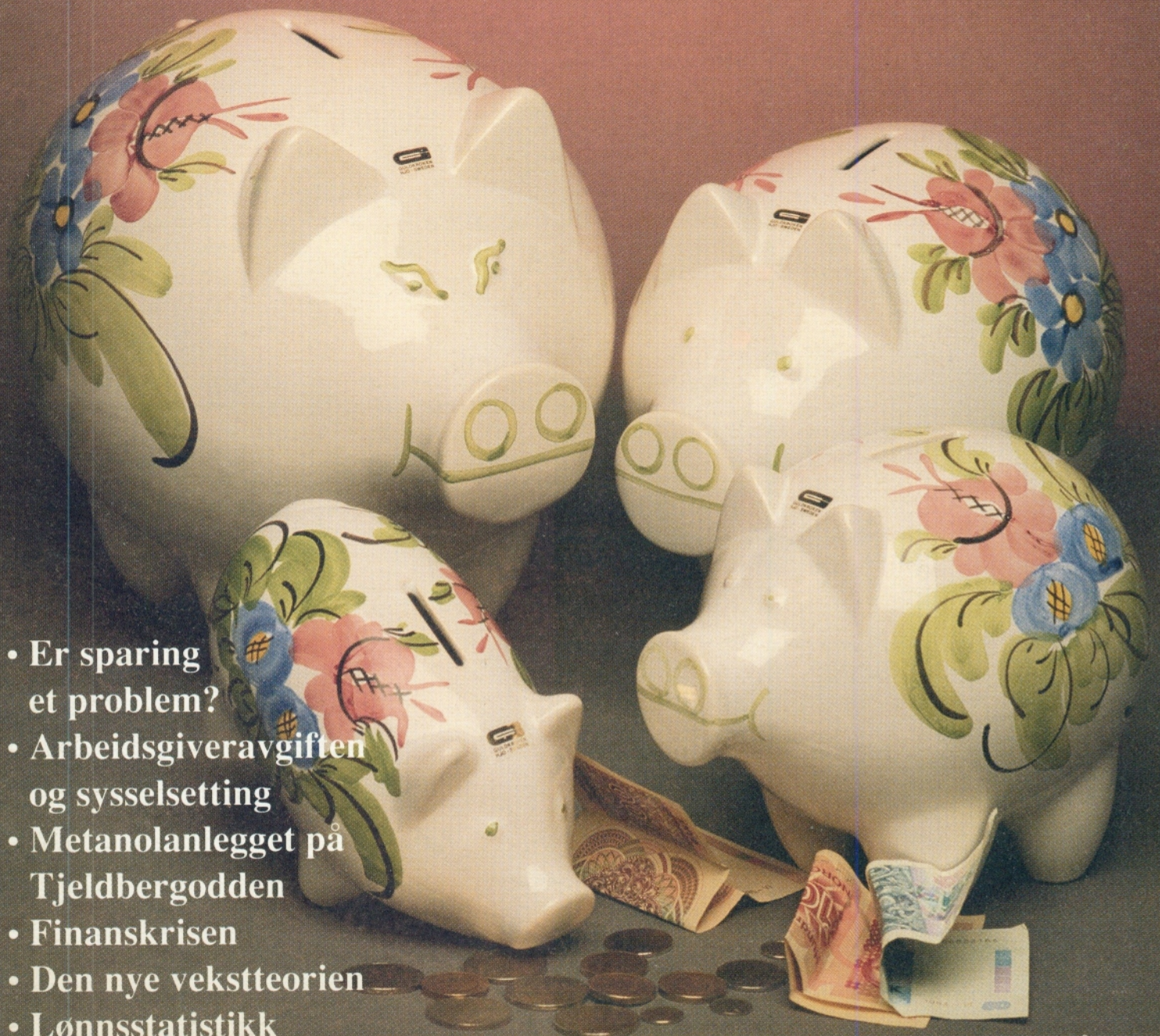
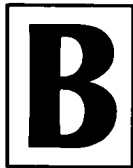

SOSIAL ØKONOMEN

- Er sparing et problem?
- Arbeidsgiveravgiften og sysselsetting
- Metanolanlegget på Tjeldbergodden
- Finanskrisen
- Den nye vekstteorien
- Lønnsstatistikk

NR. 3. MARS 1992 – 46. ÅRG.

Den norske Bankforening og Bankforeningens Servicekontor er to samarbeidende organisasjoner med samme styre og administrative ledelse. Bankforeningen er næringsorganisasjon for forretningsbankene, og har omlag 35 ansatte.

Bankforeningens Servicekontor søker:

SOSIALØKONOM

I Økonomisk-politisk avdeling i Bankforeningens Servicekontor skal det ansettes en godt kvalifisert økonom med sosialøkonomisk embedseksamen eller tilsvarende utdanning.

Arbeidsoppgavene i Økonomisk-politisk avdeling dekker hele det makro-økonomiske felt, herunder konjunkturanalyser og real- og pengepolitiske utredninger. Avdelingen arbeider også med bankøkonomiske og bankpolitiske problemstillinger, bl.a. i forbindelse med at foreningen er en sentral høringsinstans i banknæringen.

I tråd med den internasjonale harmonisering av lov- og regelverket for bankvirksomhet som nå finner sted, er vårt internasjonale engasjement økende, bl.a. gjennom Den Europeiske Bankforening i Brussel, der Bankforeningen deltar for å hente informasjon og ivareta norske bankinteresser.

Vi søker etter personer som i utgangspunktet kan bidra innenfor hele avdelingens arbeidsområde, men arbeidsoppgavene vil søkes tilpasset den enkeltes interesser og kompetanse. Avdelingen har tatt i bruk de mest moderne EDB-tekniske hjelpemidler. Vi kan tilby et stimulerende faglig miljø, gode utviklingsmuligheter og konkurransedyktige lønnsvilkår.

Søkere bør ha gode eksamensresultater og helst relevant yrkespraksis, men også nye kandidater oppfordres til å søke.

Nærmere forespørsler om stillingen kan rettes til direktør Alf A. Hageler eller avd. direktør Stein Sjølie på telefon (02) 83 31 60.

Søknaden sendes innen 30.03.92 til

BANKFORENINGENS SERVICEKONTOR

Dronning Maudsgt. 15, Postboks 1489 Vika, 0116 OSLO

Innhold

Nr. 3 1992 – 46 årg.

2

PER RICHARD JOHANSEN
OG
LARS E. HAARTVEIT:
Når sparingen blir et problem

8

JAN MORTEN DYRSTAD:
Arbeidsgiveravgiften og
sysselsettingsproblemene

DEBATT:

12

FINN KRISTENSEN:
Metanolanlegget
– en gang til

REDAKSJONEN:
Svar til Kristensen

14

ARILD HERVIK:
Metanolprosjektet
– Prinsippvedtak for øket statlig
risikookspensering og mer
subsidiert industri?

17

JOHN G.S. MELDGAARD:
Trekk ved finanskrisen i Norge
– «Sett utenfra»

21

HERMOD SKÅNLAND:
Kommentar til Meldgaards
fremstilling

ARTIKLER:

22

KNUT ANTON MORK:
Noen refleksjoner over nyere
teorier for konjunkturer og
økonomisk vekst

29

ØYVIND HALDORSEN:
Lønnsstatistikk for
sosialøkonomer 1991

Forsidebilde: Rune Lislørud.
Samfoto as

SOSIALØKONOMEN
ISSN 0038-1624

Arbeidsgiveravgiften

Arbeidsledigheten er i ferd med å sette seg fast på et høyt nivå. Ledighet innebærer sløsing med ressurser for samfunnet og store personlige kostnader for dem som rammes. Dessverre er det få virkemidler som raskt og varig vil bringe ledigheten ned.

Blant de virkemidlene vi har tro på, er senkning av arbeidsgiveravgiften. Dersom bedriftene skal ønske å ansette flere, må arbeidskraften bli rimeligere. I utgangspunktet kan dette skje på tre måter, ved devaluering, lønnsnedslag eller avgiftsreduksjoner.

Norge har ført en fastkurspolitikk siden 1986, og det synes å være bred politisk enighet om at denne politikken bør videreføres. Risikoen ved å sette igang en devaluering/prisstigningsspiral er for stor. Det vil være enda mindre aktuelt å bruke kursjusteringer som virkemiddel mot ledighet dersom vi blir nærmere knyttet til det monetære samarbeidet i Europa.

Betydelige lønnsreduksjoner finner sjelden sted i praksis. Den enkelte bedrift anser gjerne fordelene ved reduserte lønnsutgifter som mindre enn ulempene ved harde og langvarige forhandlinger med tilhørende uro på arbeidsplassen. Det betyr ikke at vi er mot moderasjon eller lønnsnedgang for arbeidstakerne. Men det vil uansett ta lang tid før lønnsnivået bringes tilstrekkelig ned.

Det virkemidlet som da gjenstår er å redusere statsavgiftene som påløper når bedriftene tar inn folk, herunder arbeidsgiveravgiften. Et slikt tiltak vil senke prisen på arbeidskraft såfremt ikke hele avgiftslettelsen spises opp av økte lønnskrav.

De empiriske estimatene av størrelsen på denne overveltningseffekten varierer. I dagens situasjon med høy arbeidsledighet, virker det lite sannsynlig at full overveltning vil finne sted. De store arbeidstakerorganisasjonene er under sterkt press for å unngå å svekke sysselsettingen.

Et viktig tilleggsargument for redusert arbeidsgiveravgift er at bedriftene får tilgang på ny og rimelig kapital. I nedgangstider vil imperfeksjoner i kapitalmarkedet forsterke kostnadene ved å hente kapital utenfra. Bedriftenes evne til å stille sikkerhet er redusert, samtidig som usikkerheten rundt det enkelte selskaps fremtidsutsikter er stor. Bankkrisen har gjort det ytterligere vanskelig å få ekstern finansiering.

I en situasjon med høye lånekostnader og rasjonering i kapitalmarkedet, har bedriftenes totale skatte- og avgiftsnivå betydning for deres realøkonomiske disposisjoner. Redusert arbeidsgiveravgift tilfører bedriftene midler og fører således til høyere investeringer og økt produksjon.

Lavere arbeidsgiveravgift vil isolert sett innebære en svekkelse av statsbudsjettet. Hvorvidt underskuddet bør økes, avhenger av hvordan konjunktorene utvikler seg og av hensynet til myndighetenes fremtidige handlefrihet i finanspolitikken. Dersom myndighetene mener det er galt å svekke budsjettet, bør redusert arbeidsgiveravgift finansieres ved innstramninger i det øvrige budsjett. Konsolideringen av husholdningenes økonomi har gjort det mindre nødvendig å bruke finanspolitiske virkemidler for å øke folks kjøpekraft.

Fra politisk hold har det vært uttrykt bekymring over at avgiftsreduksjoner kan svekke folketrygden. Det er imidlertid vanskelig å se at dette er et selvstendig argument mot avgiftslettelser. Folketrygdens utgifter avhenger av mottakernes rettigheter, ikke av bedriftenes innbetalinger. Reduserte inntekter betyr således ikke lavere utgifter men høyere underskudd. Hvis ikke regelverket endres, må inntektsbortfallet dekkes av høyere statstilskudd slik at statsbudsjettet svekkes. Hensynet til folketrygdens økonomi og hensynet til statsbudsjettets balanse er derfor to sider av samme sak og ikke forskjellige argumenter mot redusert arbeidsgiveravgift.

Redaktøren

Når sparingen blir et problem

AV
PER RICHARD JOHANSEN
OG
LARS E. HAARTVEIT¹

Det har de siste årene vært et kraftig oppsving i husholdningenes finansinvesteringer. Motstykket har vært en klar stagnasjon/nedgang i etterspørselen etter realgoder. Utviklingen har utvilsomt sammenheng med behovet for å rette opp de finansielle og realøkonomiske ubalansene som oppsto midt på 80-tallet.

Men de siste ti årene har også rammebetingelsene (faktiske og forventede) for husholdningenes sparing blitt kraftig endret. Dette må ha fått konsekvenser for hvordan husholdningene ønsker å tilpasse hele sin samlede formue. Utviklingen må derfor også være påvirket av tilpasningen mot den nye likevektssituasjonen. En slik tilpasning til endrete rammebetingelser er i så fall en tilsiktet del av den økonomiske politikken.

Den nye likevektssituasjonen vil innebære en vridning mot større netto finansformue i privat sektor. I tilpasningsperioden må dermed nettoinvesteringene i finanskapital overstige det nye likevektsnivået. Motstykket vil være en lavere etterspørsel etter realgoder (konsum og realkapital) enn det som svarer til den nye likevektsløsningen.

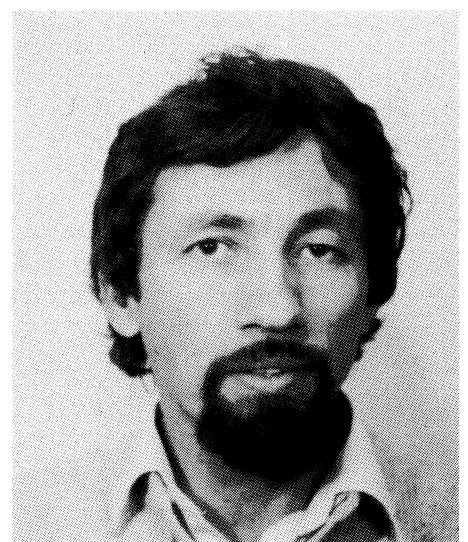
Sett i forhold til inntektsutviklingen, så var stagnasjonen i realetterspørselen spesielt påfallende ifjor. Det kan ha vært en reaksjon på den internasjonale lavkonjunkturen som satte inn samtidig, evt i kombinasjon med et typisk norsk «skipertak» før skattereformen ble innført. I så fall er det grunn til å vente at etterspørselen vil kunne ta seg noe opp i årene som kommer. Men tilpasningen til den nye likevektssituasjonen vil uansett måtte

dempe mulighetene for noe oppsving av betydning - med f.eks. klare virkninger på arbeidsledigheten - de kommende årene.

Den nye likevektssituasjonen vil trolig være preget av en overføring av formue fra offentlig til privat sektor, i alle fall om myndighetene aktivt ønsker å begrense utslaget i arbeidsledigheten gjennom en ekspansiv finanspolitikk. En sterkere og mer direkte engangsoverføring av formue vil være et alternativ til at overføringen av formue skjer gradvis gjennom mange års underskudd. Jo raskere formuen kommer på plass i privat sektor, jo raskere kan vi få et oppsving i innenlandsk etterspørsel, og på den måten få utnyttet de arbeidskraftressursene som nå går ledige, og som gradvis vil kunne gå tapt for bestandig ved langvarig høy arbeidsledighet.

Hvorfor har vi fått den sterke sparingen i finanskapital?

Sparingen i Norge har tradisjonelt, dvs i store deler av etterkrigstiden, hatt en

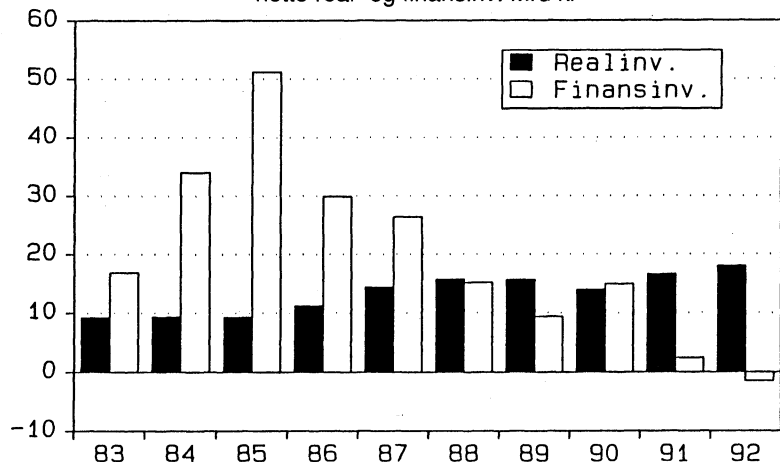
Per Richard Johansen

struktur som har avveket tildels sterkt fra andre land. For det første har offentlig sektor (staten) stått for en større del av sparingen enn i andre land, først og fremst fordi staten gjennomgående har hatt en positiv sparing i finanskapital (overskudd på ordinære statlige budsjettposter), slik det framgår av figur 1. Motstykket har vært en lavere sparing i privat sektor. Dessuten har sparingen i privat sektor stort sett skjedd i form av realinvesteringer; produksjonskapital i bedriftene og boliger, fritidshus mv i husholdningene, slik det framgår av figur 2. Egenkapitalandelen i bedriftene har samtidig vært lav. Vår lavrentepolitikk, gunstige skatteregler for realinvesteringer og velutbygde folketrygd forklarer noe av denne forskjellen.

Figur 1

SPARING I OFFENTLIG FORVALTNING

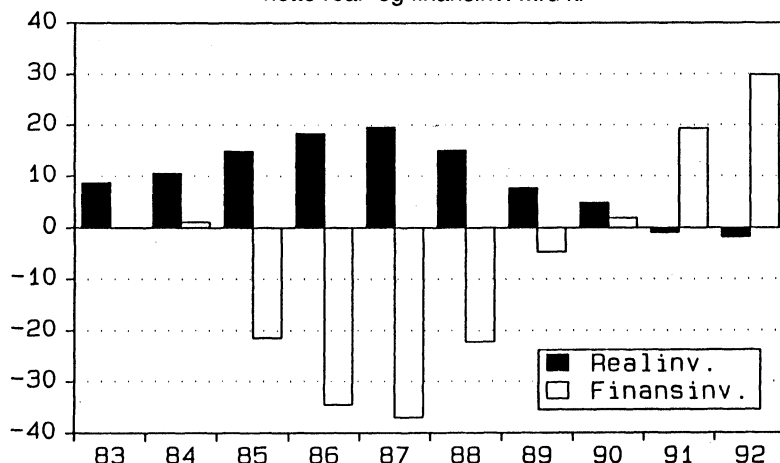
Sparing iflg nasjonalregnsk., fordelt på netto real- og finansinv. Mrd kr

Kilde: SSB, Finansdepartementet (NB 92)

¹ Per Richard Johansen (cand.oecon fra 1976) og Lars E Haartveit (cand.oecon fra 1986) arbeider begge i DnB Samfunnsøkonomi.

Figur 2

HUSHOLDNINGENES SPARINGSparing iflg nasjonalregnsk., fordelt på
netto real- og finansinv. Mrd kr

Kilde: SSB, Finansdepartementet

I løpet av 80-tallet ble rammebetingelsene for privat sektors sparing kraftig endret. For husholdningene har vi hatt en gradvis overgang til økt vekt på brutto-beskatning, og redusert omfang av skattefradrag for gjeldsrenter. Skattereformen er dermed bare et nytt ledd i en rekke av tiltak som har bidratt til å redusere skattefordelene ved realinvesteringer og samtidig redusere skattebelastningen på kapitalinntekter. Dessuten har vi beveget oss fra en økonomi med høy inflasjonstakt til en lav-inflasjon økonomi. Dette innebærer at prisstigningen ikke spiser opp så mye av de nominelle lånekostnadene som tidligere. Endelig har endringene i valutakurspolitikk medført at det norske rentenivået nå gjenspeiler det internasjonale rentenivået, og det i en situasjon der det

toneangivende land, Tyskland, har vært inne i en uvanlig sterk høykonjunktur, med høye renter som resultat. De norske realrentene har av denne grunn holdt seg høye, trass i at norsk økonomi har vært inne i en kraftig konjunkturedgang.

Betydningen av disse endringene for realrentene etter skatt for en typisk lønns-taker er vist i figur 3. Som det framgår er det fallet i inflasjonstakt som har betydd mest for stigningen i realrenten etter skatt, men endringer i skattesystemet har også bidratt. De store bidragene fra fallende inflasjonstakt tilsier at også bedriftenes realrente etter skatt ble kraftig påvirket gjennom 80-tallet.

Disse endringene i rammebetingelsene har vært resultatet av en bevisst omlegging av den økonomiske politikken, mot

lavere inflasjon, lavere marginalsatter, reduserte fradragssordninger og et mer markedsstyrt kredittmarked. La oss ta inflasjonen først.

Lavere inflasjon

Erfaringene fra første del av 80-tallet, der en søkte å opprettholde konkurranseposisjonen for konkurranseutsatt virksomhet gjennom stadige devalueringer, viste seg ikke å føre fram. Etter hvert som denne adferden ble gjennomskuet av markedet, begynte aktørene ikke bare på valutamarkedet, men også på andre markeder - å tilpasse seg forventninger om devaluering. Lønnsoppgjøret i 1986 ble trolig såpass dyrt som det ble nettopp fordi partene regnet med at regjeringen ville følge opp med en devaluering.

Fordi devalueringer fører til at faktisk inflasjon stadig blir forsterket gjennom økt importert inflasjon, vil de - for en liten, åpen økonomi som den norske - føre inn i en selvdriven kostnadsspiral. Det er derfor slik at devalueringer ikke løser de grunnleggende problemer et land har med å holde kontroll med kostnadsnivået. Dermed løser de heller ikke konkurranseevneproblemet. Erfaringene fra Sveriges såkalte vellykte devalueringer i 1981-82 bekrefter dette til fulle. Etter en kraftig forbedret konkurranseposisjon, med økte markedsandeler for svensk industri som resultat, vendte en raskt tilbake til den gamle tendensen, med økt relativt kostnadsnivå og tap av markedsandeler.

Devalueringer er altså ikke en måte å løse kostnadsproblemet på, - bare en måte å skyve det foran seg. Og etterhvert som en skyver det foran seg, vokser det i omfang. De inflasjonsgenerende mekanismene forblir intakte, og får faktisk bedre muligheter for å operere etter en devaluering enn før. Omleggingen av den økonomiske politikken, med valg av stabil valutakurs som inflasjonsdempende og kostnadsdisiplinerende tiltak, framfor å styrke konkurranseposisjonen gjennom devalueringer, framstår dermed som også den beste måten å løse konkurranseevneproblemet på. The hard way.

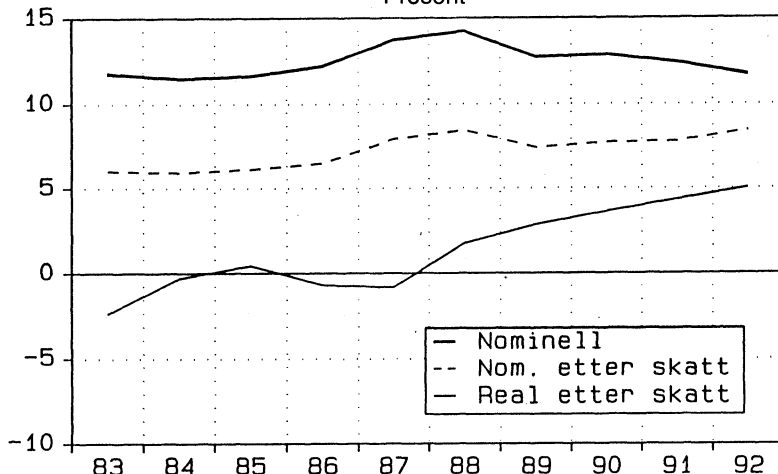
Reduserte skattefordeler

Omleggingen av skattepolitikken har hatt en tilsvarende strukturpolitisk begrunnelse. Fordelingseffektene av et sterkt progressivt skattesystem er omstridt, - de samfunnsøkonomisk effektivitetstapene som følge av skattemessige tilpasninger velkjente.

Figur 3

HUSHOLDNINGENS LÅNERENTE

Prosent

Kilde: Nasjonalregnskapet

Lars E. Haartveit

Spesielt hadde beskattningen av realkapital/finanskapital sterke vridningseffekter. Beregninger presentert i forbindelse med skattereformen viser at i det gamle skattesystemet ville man for noen typer realinvestering komme bedre ut etter skatt enn ved bankinnskudd, selv om avkastningen før skatt (dvs. den samfunnsmessige avkastningen) var negativ. Vårt gamle skattesystem oppmuntret til lav- og kontraproduktive investeringer. Forskjellen mellom kapitalobjekter var betydelig, og trolig ikke begrunnet i evt. forskjeller i eksterne effekter. Det nye systemet er langt mer nøytralt når det gjelder valg av investeringsobjekt. Dessuten er kravene til avkastning før skatt gjennomgående økt i forhold til det gamle systemet. Dette reflekterer at avkastningen etter skatt på bankinnskudd er økt i det nye systemet.

Høyere rente

Opphevingen av lavrentepolitikken må sees i sammenheng med at kredittrasjoner og valutareguleringen etter hvert tok til å bryte sammen. Frigivingen av renten ga i første omgang nytt konjunkturregulerings-styringsmiddel, som kunne kompensere for de reduserte styringsmulighetene en fikk ved at kredittrasjoner og forsant. Men ved frie kapitalbevegelser og målsettingen om en fast valutakurs mot ecu er dette virkemidlet igjen bundet opp. Vår høye realrente trass i kraftig innenlandsk lavkonjunktur oppstår fordi gulvet i ecu-rentene settes av tyske mark, og at tyske renter er høye fordi Tyskland fortsatt er inne i en høykonjunktur. Den forsterkes fordi vi for

tiden gjør det bedre inflasjonsmessig enn både Tyskland og gjennomsnittet av eu-landene, mens valutamarkedene ennå ikke har full tillit til vår nye fast-kurspolitikk.

Endrede rammebetingelser ga prisfall og formuestap

Når det gjelder endringene i politikk innenfor disse tre områdene - inflasjon, skatt og renter - kan en utvilsomt si at det også foregikk en samlet vurdering og ønske om endring. Tilsammen førte de tre elementene til den negative realrenten etter skatt som var vist på figuren foran, og dermed til alle de feilallokeringer som nødvendigvis måtte følge av en slik realrente. Holder vi norsk økonomi i etterkrigstiden (utenom olje) opp mot utviklingen i andre industriland, ser vi at vi investerte mer enn de fleste (unntatt Japan), men fikk ikke større vekst enn gjennomsnittet (i motsetning til Japan). Noe av dette kan skyldes av Norge kan være mer tungdrevet, eller at vi tok noe ut i andre former for velferd enn økonomisk vekst (distriktpolitikk), men konklusjonen er neppe til å komme bort fra: vi har sløst med ressursene, og politikken har stimulert til det.

Den økte realrenten etter skatt reduserer avkastningen på realkapital relativt til finanskapital. Endringene innebærer således at realkapitalen faller i pris. Dette rammer spesielt eiendomsmarkedet, som er realkapital med lang levetid, og som dermed er dominert av kapital anskaffet i perioder med vesentlig gunstigere avkastningskrav. En kan også formulere dette slik at innenfor det gamle skattesystemet var høy inflasjonstakt en faktor som

bidro til høy forventet avkastning på fast eiendom, og derfor i seg selv førte til sterk etterspørsel etter og dermed høy prisvekst på fast eiendom. Sammen med at fast eiendom inneholder en komponent (selve tomten) der mulighetene for økt tilbud er begrenset, bidro dette til at fast eiendom steg sterkere i pris enn den generelle inflasjonstakten.

Fordi privat sektors formue i stor grad har vært holdt som realkapital, blir resultatet av fall i realprisene på realkapital en kraftig formuesnedgang (målt som markedsverdi) for privat sektor, i alle fall i forhold til de forventninger om formuesvekst som fulgte av de gamle rammebetingelsene. Som resultat av dette må privat sektor i større grad øke sin formue gjennom sparing, eller endog bygge den opp på nytt. Endringene i rammebetingelsene innebærer samtidig at privat sektor nå i større grad enn før vil ønske å bygge opp sin formue i finanskapital framfor realkapital. Resultat er dermed en kraftig økning i finansinvesteringene og fall i realinvesteringene, slik det framgår av figur 2 for husholdningenes sparing.

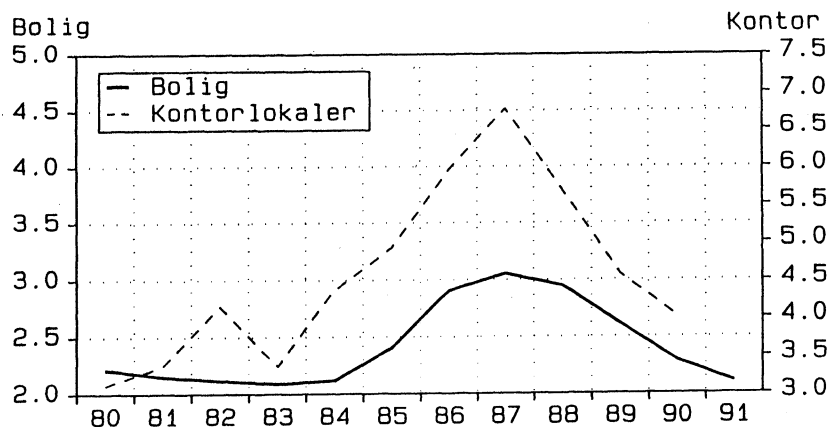
Men først økte vi fallhøyden

Så langt har vi ikke trukket inn den spesielle utviklingen som skjedde under høykonjunkturen midt på 80-tallet, da realinvesteringene økte sterkt, eiendomsprisene likeså, og finansinvesteringene i privat sektor ble kraftig negative. Dette var altså en utvikling i stikk motsatt retning av det som burde følge av endringene i rammebetingelsene nevnt ovenfor. Den kan i stor grad forklares med at vi gjorde strukturelt tiltakene i gal rekkefølge.

Figur 4

REALPRIS PÅ BOLIG OG KONTORLOKALER

1979-priser, tusen kr/kvm

Kilde: DnB Samfunnsøkonomi

Men som en ser av figur 3 for realrente etter skatt, var det allerede i 1985 skjedd en betydelig endring i rammebetingelsene. Utviklingen under dereguleringsperioden må nok derfor også sees på bakgrunn av at de ulike tiltakene som ble gjennomført påvirket adferden (forventningene) med ulik hastighet.

Dereguleringen av kredittvolumene fra 1984 av åpnet uten videre for økte utlån, fordi låneønsker som tidligere var stanset av rasjoneringen nå slapp igjennom. Forventningene hva gjelder lånekostnader ble neppe like raskt endret. Sammen med de lysere økonomiske utsiktene på den tiden, blant annet pga en internasjonalt ledet konjunkturoppgang, store oljeinvesteringer og store oljeinntekter, førte dette til en kraftig ekspansjon av kredittvolumet. I den grad denne kredittøkningen ble kanalisert inn i eiendomsmarkedet bidro den til en forsterket prisvekst her, og dermed snarere til høyere forventet avkastning for investeringer i fast eiendom, i stedet for lavere (adaptive forventninger). Det ble tilsynelatende enda mer lønnsomt å lånefinansiere. Alt i alt må en si at måten dereguleringen ble gjennomført på bidro til å forsterke de overgangsproblemene som de nye rammebetingelsene skapte. Fallhøyden ble økt før nedturen startet.

På grunn av rasjoneringseffekten og betydelig forskjell i hvor raskt deregulering av volumene og kostnadene påvirket forventningene, kan en imidlertid spørre om det i det hele tatt ville vært mulig - selv med en mer fornuftig rekkefølge på tiltakene - å foreta dereguleringen over en så kort tidsperiode som det en gjorde på 80-tallet uten en slik pervers effekt. I så fall måtte en trolig hatt en svært kraftig økning av de nominelle rentene. Med de gode utsiktene som eksisterte for norsk utenriksøkonomi fram til desember 1985 og så gjennomhullet som valutareguleringen var allerede på det tidspunktet, er det ikke opplagt at en kunne ha lyktes i å holde et slikt høyt rentenivå over en lang nok periode.

Mest sannsynlig burde en ha endret rammebetingelsene på kostnadssiden flere år i forveien, før en deregulerte volumsiden. Sett i lys av den lange tiden det tok å skaffe politisk flertall for tiltakene på kostnadssiden, hadde det kanskje vært bedre om en hadde godtatt problemene med «gråmarkedslekkasje» og opprettholdt utlånsreguleringene noe lenger. Mot dette kan en selvsagt hevde, at uten de problemene som dereguleringen av volumsiden medførte, ville en aldri ha fått politisk oppslutning om de øvrige tiltakene.

Privat sektor ønsker en høyere finansformue, men på hvilket nivå?

Konklusjonen er altså at det er en nøye sammenheng mellom de strukturalistiske tiltakene som er blitt gjennomført de siste årene, den utviklingen i real-/finansinvesteringer/sparing som vi når ser, og de taps- og egenkapitalproblemene vi opplever. Utviklingen skyldes at husholdninger og bedrifter nå gjør akkurat det politikerne har villet: De øker sparingen og finansinvesteringene og reduserer realinvesteringene. Realinvesteringene i det gamle regimet hadde den fordel at en oppnådde en gratis avkastning, fordi prisene på realkapital gjennomgående steg sterkere enn den generelle prisveksten. Med økt vekt på finansformue må formuestilvekst i større grad komme via økt sparing.

Nå er det et problem at vi vet lite om hvor høyt det nye likevektsnivået for privat sektors finansformue er. Men med utgangspunkt i beregninger presentert i Nasjonalbudsjettet, basert på Kredittmarkedsstatistikken, er det fortsatt langt igjen før finansformuen i husholdningene er tilbake på nivået fra 1980. Det at kreditttilgangen da var rasjonert tilsier at likevektsnivået nå kan være lavere enn nivået i 1980, mens endringene i rammebetingelsene trekker i motsatt retning. Høyere arbeidsledighet og større usikkerhet trekker også konjunkturmessig i retning av et høyere, ønsket nivå på finansformuen.

Selv med høy sparing kan det derfor gå flere år før det nye likevektsnivået er nådd. Inntil så er skjedd må vi i så fall vente at høy sparing legger en sterk demper på privat sektors etterspørsel etter varer og tjenester.

Problemet er selvsagt at en slik tilpasning rammer norsk produksjon og sysselsetting, og dermed inntektsveksten i privat sektor. Når sparingen øker på bekostning av konsumet, og finansinvesteringene på bekostning av realinvesteringene, blir resultatet reduserte vekstimpulser til realøkonomien. Når politikere nå oppfordrer til økt forbruk og realinvesteringer, så må det således sies å være uttrykk for ekstrem dobbeltkommunikasjon. De faktiske incentivene peker motsatt vei.

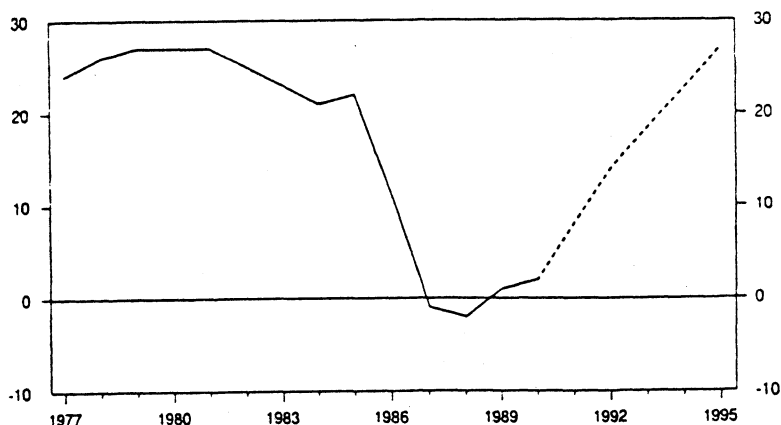
Sterke utslag i tilpasningsperioden

I denne sammenheng er det et viktig poeng at for å nå opp til (det nye) likevektsnivået for finansformuen, må husholdningene i tilpasningsperioden ha en sparing og investering i finanskapital som er høyere enn det nivået som skal til for å vedlikeholde det nye likevektsnivået. Vi får altså en overshooting på finansinvesteringene, som motsvares av undershooting på konsumet, realinvesteringene og dermed også inntektsveksten. Virkningene forplanter seg videre til (ytterligere) svekkede eiendomspriser, svekket soliditet i næringslivet og for husholdninger, økte konkurser og flere arbeidsledige. Det at denne effekten er midlertidig, dvs inntil det nye likevektsnivået er etablert, hjelper lite de bedrifter som er nedlagt, husholdninger som har måttet realisere boliger med tap eller personer som har fått sin verdi på arbeidsmarkedet kraftig redusert i mellomtiden.

Figur 5

HUSHOLDNINGENS NETTOFINANSFORMUE

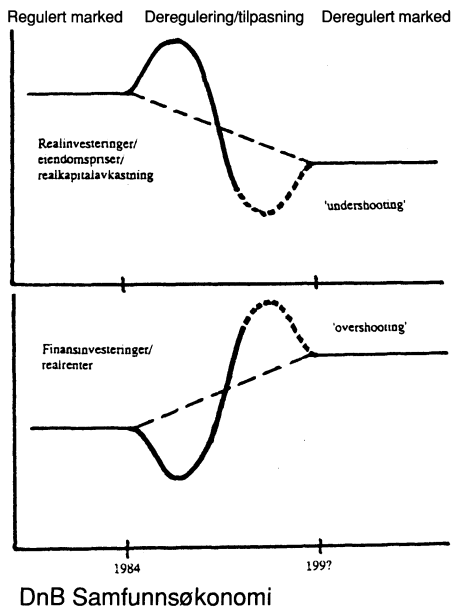
Prosent av disponibel inntekt

Kilde: Norges Bank, Statistisk Sentralbyrå og Finansdepartementet

Figur 6

DEREGULERING OG TILPASNING TIL NY LIKEVEKT – EN KNIPETANGMANØVER

Men det er ikke bare for privat sektor at selve tilpasningsprosessen gir overgangsproblemer, noe tilsvarende gjelder for offentlig sektor gjennom virkningene på statens inntekter og utgifter, og dermed budsjettbalanse. De økte budsjettunderskuddene er altså en konsekvens av den økte sparingen i privat sektor, og ikke motsatt, slik det har vært hevdet.

Konsekvensen av den finansformuesoppbygging som nå foregår i privat sektor for budsjettbalansen for offentlig sektor, kan også belyses ved følgende definisjonsmessige sammenheng:

$$\begin{aligned} \text{Finanssparing for Norge} &= \text{Driftsbalanse} \\ &= \\ &\quad \text{Finanssparing for} \\ &\quad \text{offentlig sektor (= Budsjettbalansen} \\ &\quad \quad \text{pluss kapitalinnskudd)} \\ &\quad + \\ &\quad \text{Finanssparing for privat sektor} \end{aligned}$$

Av definisjonssammenhengen ser vi at hvis privat sektor skal ha en så høy finanssparing som det den idag har, og offentlig sektor samtidig skulle gå med overskudd, så måtte driftsbalansen gå med enda større overskudd enn idag. Siden vi i Norge ikke kan påvirke utlandets etterspørsel etter norske varer og tjenester i særlig grad, og i alle fall ikke på kort sikt, så må større overskudd i utenriksøkonomien forutsette lavere import gjennom enda lavere innenlandsk etterspørsel. For å sette det på spissen: til gitt utenriksøkonomi, er det lave etterspørselsnivået vi har en følge av at offentlig

sektors underskudd ikke er [stort nok til å gi rom for dagens høye finansinvestering i privat sektor.

Hvorfor motkonjunkturpolitikken ikke virker

Sett i lys av den tilpasningen som nå foregår i privat sektor er det heller ikke vanskelig å forstå hvorfor tradisjonell motkonjunkturpolitikk ikke synes å ha fungert de siste årene, selv om det i perioden 1989-91 er gitt sterke finanspolitiske impulser over statsbudsjettene, samlet 5 pst regnet som andel av BNP for fastlands-Norge. Mange mener at dette viser at de makroøkonomiske forklaringsmodeller som ligger til grunn for konjunkturreguleringspolitikk ikke lenger er relevante for økonomier av vår type.

Dette er i høy grad en for drastisk konklusjon. Det som har skjedd er at fordi privat sektor har ønsket å øke sin finanssparing, er nesten hver krone husholdningene har fått tak i, utover det som var nødvendig for å opprettholde forbruket

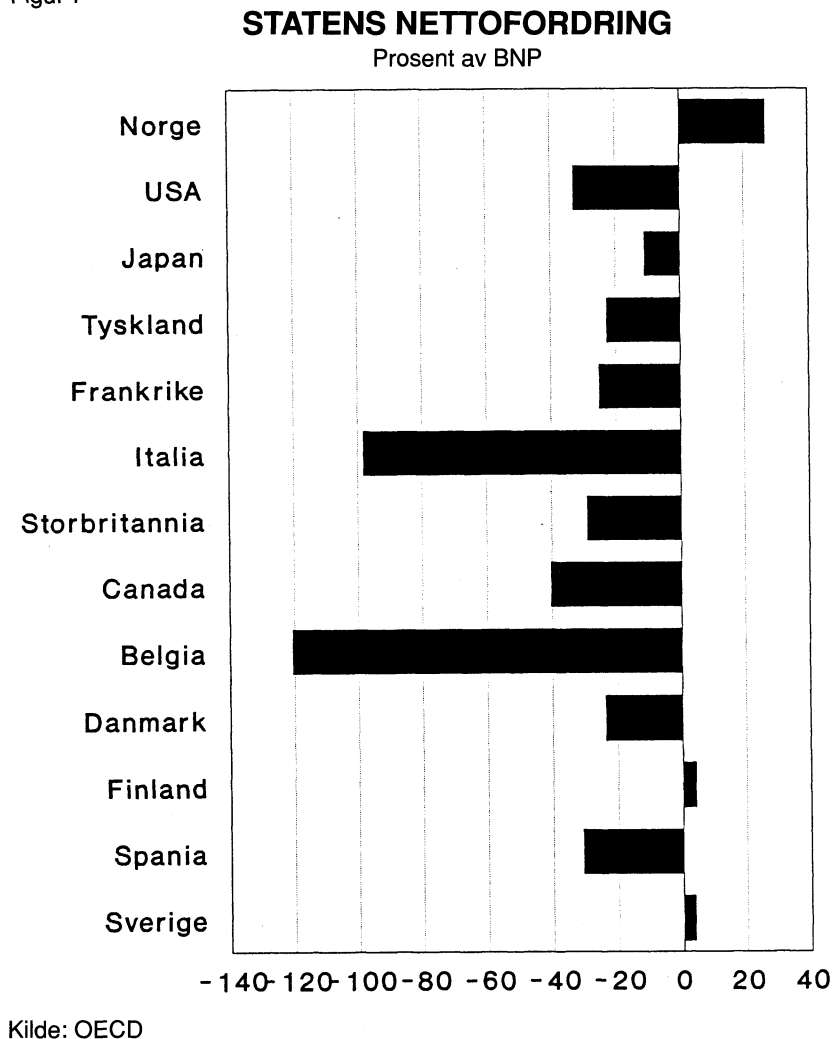
på et akseptabelt nivå, blitt kanalisert til økt sparing. Satt på spissen: forbrukstilbøyeligheten ved økt inntekt har vært nær null. Dermed har man heller ikke fått noen ringvirkninger (multiplikatoreffekt) av betydning ved økt finanspolitisk stimulans, slik en vanligvis har i økonomien. Tilsvarende lav marginal forbrukstilbøyelighet er det ikke grunn til å regne med på varig basis.

Sett i sammenheng med det uvanlig høye realrentenivået i Norge, kan en også si at den ekspansive finanspolitikken motvirkes ved at pengepolitikken er svært stram. Siden det høye realrentenivået er påtvunget oss utenfra, kan vi derfor like gjerne si at behovet for den ekspansive finanspolitikken er en følge av den stramme pengepolitikken.

Hva kan så gjøres?

Må vi bare sitte med hendene i fanget og avvente at privat sektor får sin finansformue opp på det ønskede nivået? Vel, la oss se på argumentene en gang til: I det

Figur 7

gamle regimet sparte privat sektor relativt lite (jfr med utlandet) mens staten sparte relativt mye. Dessuten sparte privat sektor hovedsaklig i realkapital, mens staten sparte (i større grad) i finanskapital.

Resultatet er at staten i Norge er i en helt annen formuessituasjon enn det som er vanlig blant industrilandene; den er kort og godt solid, og bedre enn det som framgår av figur 7, fordi en stor del av formuen består av klart undervurderte aktiva (blant annet Statoil og statens direkte eierandeler i Nordsjøen). (Mye av statens finansformue er riktig nok bundet opp i utlån til privat sektor gjennom statsbankene, men dette er ikke noe avgjørende problem i denne sammenheng.)

Nå er rammebetingelsene endret, fordi politikerne ønsker at privat sektor skal spare mer, og at mer av sparingen skal skje i finanskapital. Utviklingen har vist at privat sektor nå lydig følger denne oppfordringen. Er ikke da den naturlige konsekvens at staten nå både bør og kan spare mindre, særlig i finanskapital? Og hvis det er slik at høy finansformue i staten tidligere kompenserte for lav finansformue i privat sektor, er det ikke da rimelig, når en ønsker høyere finansformue i privat sektor, at en tillater finansformuen i offentlig sektor å gå ned?

Konsekvensen av dette er i så fall at det er nasjonaløkonomisk forsvarlig å ta finansformue fra staten og overføre til privat sektor. Slik kan privat sektor raskere komme opp på det formuesnivået den ønsker, for så å begynne å oppføre seg på en mer normal måte når det gjelder etterspørselen etter realgoder. Rent statsfinansielt vil dette ikke være noe problem, selvsagt innenfor visse grenser; en engangsoverføring av formue fra offentlig til privat sektor er forøvrig et såpass oversiktlig tiltak, at det på forhånd vil være mulig å anslå konsekvensene for statens finansielle situasjon i framtiden.

Øke offentlige utgifter

Overføringen av finansformue fra staten til privat sektor kan gjennomføres på

flere måter. For det første kan man - som idag - føre en ekspansiv utgiftspolitik, f.eks. gjennom offentlige byggearbeider (veier, jernbane). Fordelen ved denne type politikk er at den gir økte inntekter og dermed rydder rom for finansinvesteringer for privat sektor (noe som gir seg utslag i underskuddet på statsbudsjettet), samtidig som statens egen sparing vrir seg fra finans- til realinvesteringer. På veien fram generer den attpåtil økt sysselsetting i bygge- og anleggsvirksomheten.

Ulempen ved dette tiltaket er imidlertid at en binder opp utgifter for flere år framover (dvs skaper et strukturproblem), samtidig som en betydelig del av stimulanse forsvinner ut av landet gjennom økt import (til veiarbeidene). Om byggingen av veien er samfunnsøkonomisk lønnsom - blant annet fordi det nå er så mye ledige ressurser i bygge- og anleggssektoren - så er ikke dette noen innvending, men i så fall burde veien ha vært bygd uansett behovet for å forsyne privat sektor med sparemidler.

Skattelette

Men hvis målet er å øke privat sektors inntekter og dermed sparemuligheter, for å få finansformuen raskest mulig på plass, så er den mest effektive måten å få dette til på å putte pengene direkte inn i lommene på folk.

Den enkleste måten dette kan gjøres på er gjennom en massiv skattelette. En sjekk på tusen kroner pr nordmann (negativ koppskatt) presentert som en forsinket, århundrets julepresang. Fordelen ved dette tiltaket er flere:

- en trenger ikke endre skattesystemet for 1992

- en unngår dermed problemet med å skaffe flertall for innstramming i 1993

- en kan gi skatteletten en «sosial profil» (likt beløp for alle) uten å påvirke inntektstrukturen negativt.

Ulempen med et slikt tiltak er at vi ikke vet hvor stor finansformue hushold-

ningene ønsker seg. En massiv skattelette vil øke likviditeten i privat sektor, og vil kunne gi en for sterk etterspørselsstimulans.

Direkte overføring av formue

En alternativ måte er derfor en direkte overføring av formue fra staten til privat sektor. Som *eksempel* kan vi ta Statoil, som kan gjøres om til et ordinært aksjeselskap, der opp mot halvparten av aksjene kan deles ut (altså gratis) til norske borgere. Husholdningene kan velge å beholde aksjene som formue, eller de kan selge dem, enten for nedbetaling av gjeld, omplassering i annen formue eller økt konsum. For å forhindre en utilsiktet, sterk likviditetsøkning kunne en sette forbud mot salg til utlandet (fram til EØS-avtalen evt setter bom), dvs at salget må skje til andre aktører i privat sektor i Norge. (Noe lekkasje-effekter vil en uansett få, blant annet fordi det at noen av de innenlandske aktører kjøper ut andre vil gå på bekostning av kjøp av utenlandske formuesobjekter, eller andre norske formuesobjekter, som dermed vil falle i pris og bli billigere for utlendingene.)

Et slikt forslag kan lett bli oppfattet som uansvarlig og useriøst. Det kan skyldes at en ikke har tenkt tilstrekkelig gjennom de fulle konsekvensene av de nye rammebetingelsene som nå er - eller er i ferd med å bli - gjennomført når det gjelder sparing i Norge. Disse har bidratt til at realinvesteringene i Norge idag har kommet ned på samme nivå som andel av BNP som gjennomsnittet av de vest-europeiske industrilandene. På grunn av den høye sparingen er imidlertid konsumet fortsatt betydelig lavere. Om tiltakene skulle føre til at konsumet tok seg sterker opp enn investeringene, ville det neppe være noen katastrofe.

Men det er bare et forslag, og Statoil er bare et eksempel. Det er sikkert mulig å peke på andre tiltak med samme gunstige effekt: Å få formuen i privat sektor på plass raskt, «før vi sparer oss til døde».

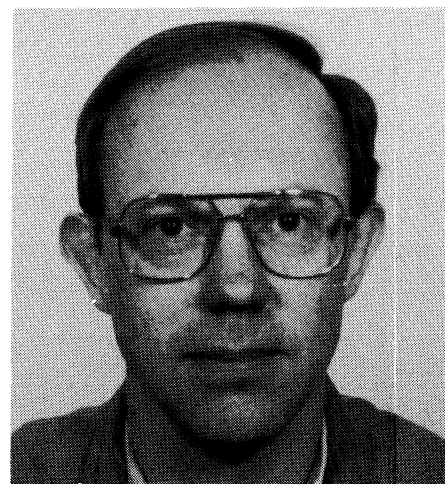
Abonnement

Abonnement løper til oppsigelse foreligger.

Arbeidsgiveravgiften og sysselsettingsproblemene

AV

JAN MORTEN DYRSTAD*)**)

Jan Morten Dyrstad

1. Innledning

Det er et entydig resultat fra produksjonsteorien at profittmaksimerende bedrifter øker bruken av en produksjonsfaktor når faktorprisen reduseres. Prisen på arbeidskraft består i Norge av lønn til de ansatte og arbeidsgiveravgift. I en situasjon med fallende sysselsetting og stigende arbeidstilbud - økende ledighet - framstår derfor redusert arbeidsgiveravgift som et nærliggende offentlig mottiltak.

Denne negative sammenhengen mellom lønnskostnader og sysselsetting er grunnen til at arbeidsgiveravgiften siden 1975 bevisst er blitt brukt som sysselsettingsfremmende virkemiddel. Fram til og med 1974 var det én felles avgiftssats for hele landet. Den økte fra 7% i 1967 til 16,7% i 1974. I 1975 ble avgiften første gang differensiert, slik at områder med de største sysselsettingsproblemene fikk lavere satser. Satsene i 1975 ble satt til 17%, 16% og 14%. Siden den gang er differensieringen ført videre, og i 1992 er det 5 forskjellige avgiftssoner, med høyeste sats på 16,7% (det samme som i 1974) og laveste på 0%.¹ Etter det jeg kan se har det i stor grad vært enighet om denne politikken, noe som må tolkes slik at myndighetene har tro på at dette virkemiddelet har en viss effekt.

Det sentrale spørsmålet er hvor *sterk* sysselsettingseffekt en avgiftsnedsettelse vil gi. Hvis sysselsettingseffekten av en betydelig generell avgiftsreduksjon er liten, vil dette innebære store underskudd i folketrygden, som må finansieres med andre skatter og avgifter. Slike skatte- og

avgiftsøkninger kan imidlertid redusere en eventuell svak sysselsettingseffekt.

I denne kommentaren skal jeg først presentere noen anslag på sysselsettingseffekten av redusert arbeidsgiveravgift. Dernest ser jeg på det som synes å være et hovedspørsmål når det gjelder avgifts- endringer, nemlig spørsmålet om lønns- overveltning. I avsnitt 4 tar jeg opp virkningene på folketrygdens økonomi. En oppsummering følger i avsnitt 5.

2. Sysselsettingsanslag

I diskusjonen av sysselsettingseffekten står MODAG-beregningene til Cappelen (1991) sentralt. Disse beregningene viser at en reduksjon i arbeidsgiveravgiften på omlag 2 prosentpoeng vil gi en *samlet* langsiktig sysselsettingsøkning på 15.000. I betraktning av at dette er total-sysselsetting må effekten sies å være liten. På den annen side viser beregninger² i Norges Bank (1991) at den langsiktige sysselsettingseffekten av en reduksjon i avgiften på omlag 1,2 prosentpoeng er på 7.700 i industri, bygg og anlegg, og på 3.600 i handel og tjenesteyting. For industri og bygg og anlegg innebærer dette tallet en langsiktig elastisitet på -1,7 (prosentpoengsvis avgifts- endring).

Mine beregninger (Dyrstad, 1991) gir en noe sterkere effekt enn Norges Bank. Utgangspunktet for disse beregningene er en regional arbeidsmarkedsmodell hvor arbeidsmarkedet deles opp i regionale delmarkeder. En slik tilnærming er naturlig fordi mye av variasjonen i arbeidsgiveravgiften har funnet sted langs den regionale dimensjonen.

En sentral forutsetning for denne analysen er at arbeidsgiveravgiften påvirker etterspørselen etter arbeidskraft i en region fordi avgiftsendringer virker både på det *generelle* lønnskostnadsnivået i hele økonomien og de *relative* lønnskostnadene mellom regionene: En generell lønnskostnadsreduksjon vil medføre nyetableringer eller utvidelser av allerede etablert virksomhet, og endringer i relative lønns-

kostander vil påvirke valg av lokaliseringssted.

De reduserte formene for regional lønns- og sysselsettingsvekst er estimert på data fra 333 kommuner for perioden 1970-1988.³ Kommunene er valgt som regionale enheter i og med at avgiften varierer kommunevis. Analysen omfatter industrien, fordi det på et såpass lavt aggregeringsnivå bare er industriastatistikken som kan gi relevante data. Omlag 96% av den totale industrisysselsettingen er med i denne databasen, som etter mitt skjønn skulle være godt egnet til å analysere effektene av arbeidsgiveravgiften i industrien i og med at både utviklingen over tid og utviklingen mellom regionene fanges opp.

Estimeringsresultatene viser at en *generell* nedsettelse av arbeidsgiveravgiften har en meget sterk effekt på industrisysselsettingen. Den langsiktige sysselsettingselastisiteten mhp. en prosentpoengsvis generell avgiftsøkning er på hele -2, som i tallverdi er mye høyere enn en skulle forvente. Elastisiteten for en *regional* avgifts- endring er -0,6. Norges Banks beregning må oppfattes som effekten av en generell avgifts- endring. Det er derfor mitt estimat på -2 som det er relevant å sammenligne med. Når en tar hensyn til at Norges Banks beregning også inkluderer bygg og anlegg og at det hefter statistisk usikkerhet ved slike estimater, er det klart at estimatene på -1,7 og -2 ligger i samme størrelsesorden.

Norges Banks og mine beregninger skiller seg altså klart fra Cappelens

* Jan Morten Dyrstad, cand. polit. fra Universitetet i Bergen 1983, er amanuensis ved Institutt for sosialøkonomi, Universitetet i Trondheim-AVH.

** Takk til kolleger ved Institutt for sosialøkonomi, Universitetet i Trondheim-AVH, for nyttige kommentarer. Det vanlige ansvarsforbehold tas.

¹ En nærmere beskrivelse av bakgrunnen for differensieringen og utviklingen i satsene er gitt i Dyrstad (1991).

² Beregningene er utført på makromodellen RIMINI-21.

³ Kommuner med mindre enn 20 industrisysselsatte i ett år i denne perioden er utelatt.

beregninger. Hovedårsaken til avviket ligger såvidt jeg kan se i spørsmålet om hvordan lønningene reagerer på en avgiftsreduksjon, dvs. grad av lønnsoverveltning. Jeg skal derfor i neste avsnitt se nærmere på dette spørsmålet.

3. Lønnsoverveltning

I Cappelens beregninger er det forutsatt at en avgiftsreduksjon i de fleste industrinæringer fullt ut overveltes i økte lønninger, slik at lønnskostnadene er uendret. Det er imidlertid beskjeden grad av overveltning i tjenesteytende sektorer, og den sysselsettingseffekten som Cappelen beregner initieres derfor fra disse sektorene. I Norges Banks beregninger er lønnsoverveltningen i industri, bygg og anlegg bare 20%, noe som innebærer at 80% av en avgiftsreduksjon slår ut i lavere lønnskostnader.

Mine beregninger viser at en regional avgiftsreduksjon ikke gir regional lønnsvekst på kort sikt. På lang sikt beregner jeg en elastisitet på -0,3, dvs. at en avgiftsreduksjon på ett prosentpoeng øker lønningene i en region med 0,3%. Basert på gjennomsnittssatsen innebærer dette at lønnskostnadene i regionen reduseres med 0,6% hvis avgiften i vedkommende region reduseres med ett prosentpoeng. Dette resultatet er altså i rimelig bra samsvar med Norges Banks beregninger.

Andre empiriske undersøkelser av lønndannelsen i Norge gir ikke noe entydig bilde av sammenhengen mellom lønningene og arbeidsgiveravgiften.

Stølen (1985) skriver: «Så og si alle undersøkelsene foretatt i Byrået tyder på at koeffisienten foran arbeidsgiveravgiften er større enn 1 i tallverdi. Det innebærer at en økning i arbeidsgiveravgiften vil føre til en reduksjon i bedriftenes lønnskostnader, noe som virker lite sannsynlig.» (Op. cit. s. 41). Stølen påpeker at koeffisientestimatene er svært uskarpt bestemt, og mener dette skyldes at det ikke har vært noen særlig variasjon i satsene etter 1973.

Hvis en ser på Byråets beregnede gjennomsnittssats er det riktig at det ikke er noen stor variasjon etter 1973, jfr. Statistisk Sentralbyrå (1991). Som påpekt inn-

ledningsvis er det imidlertid i en god del kommuner foretatt kraftige reduksjoner i arbeidsgiveravgiften siden 1975. Dette slår ikke særlig sterkt ut i gjennomsnittssatsen, fordi det har vært en klar forutsetning at geografisk avgrensede avgiftsnedsettelse ikke skulle gi provenyvirkingene.⁴ Grunnen til at jeg nevner dette er at det ligger en åpenbar fare i å benytte gjennomsnittstall når en studerer spesielle sektorer. Den geografiske lokaliseringen av en sektor kan være en helt annen enn totaløkonomiens geografiske lokalisering.

I enkelte empiriske undersøkelser beregnes avgiftssatsene implisitt ut fra Nasjonalregnskapets tall for lønnskostnader og utbetalt lønn. Sålenge slike implisitte beregninger utføres på data fra den sektoren som analyseres, skulle dette være en forsvarlig framgangsmåte. I min analyse er det Skattedirektoratets satser for de forskjellige kommunene som er benyttet. Sammenlignet med implisitte beregninger er det ikke nødvendigvis slik at dette gir bedre avgiftsdata, fordi det er arbeidskraftens bostedskommune som bestemmer hvilke satser en bedrift skal betale etter. Hvis bedriften er lokalisert i en kommune med en annen avgiftssats enn de kommunene arbeidskraften er bosatt i, vil bruk av lokaliseringsskommunens avgiftssats ikke være den avgiftssatsen bedriften faktisk står overfor. Jeg har sammenlignet implisitt beregnede avgiftssatser for industrien samlet⁵ med et veid⁶ gjennomsnitt av satsene i de ulike kommunene. Utviklingen i disse to seriene i perioden 1970-88 er temmelig lik, selv om førstnevnte har et noe lavere gjennomsnitt og standardavvik sammenlignet med den veide gjennomsnittssatsen. Jeg har derfor vanskelig for å tro at disse avvikene i de to avgiftsseriene kan være hele forklaringen på de forskjellene i resultater som de undersøkelsene jeg skal referere nedenfor viser.

I en analyse av lønnsdannelsen i norsk industri finner Hoel og Nymo (1988) en såvidt signifikant ($t=-1,8$) negativ effekt på reallønna, dvs. redusert arbeidsgiveravgift gir økt lønn til de ansatte. Det framgår ikke hvordan avgiftssatsen som benyttes er beregnet. Nymo (1989) finner en signifikant negativ korttidseffekt av arbeidsgiveravgiften på nominell lønnsvekst i industrien. Han finner også at arbeidsgiveravgiften har langtidseffekt, idet ca. 20% av en avgiftsreduksjon på lang sikt overveltes i økt lønn og ca. 80% i reduserte lønnskostnader. Sannsynligvis er avgiftssatsene i Nymoens arbeid beregnet implisitt for industrien ved hjelp av nasjonalregnskapsdata og lønnsdata

fra Næringslivets Hovedorganisasjon. Johansens (1990) resultater er interessante sammenlignet med Nymoens. Johansen finner nemlig at en avgiftsreduksjon på lang sikt helt overveltes i økt lønn i industrien, slik at lønnskostnadene forblir uendret. Johansen beregner avgiftssatsene konsistent ut fra nasjonalregnskapstall.

På den annen side finner ikke Wulfsberg (1990) noen signifikant kortsiktig effekt av arbeidsgiveravgiften i en analyse utført på 39 norske treforedlingsforetak over perioden 1967-79. Her brukes avgiftssatsen for hele industrien.

Til sist kan nevnes at for industri og bergverk i Sverige konkluderer Holmlund (1983) med at omlag halvparten av en reduksjon i arbeidsgiveravgiften på kort sikt overveltes i økte lønninger.

I de undersøkelsene som er referert ovenfor varierer altså resultatene fra ingen til mer enn full lønnsoverveltning. Jeg skal i det følgende peke på noen momenter som kan være av betydning når en vurderer spørsmålet om lønnsoverveltning.

Hvis en resonnerer på et enkelt tilbuds- og etterspørselskryss for arbeidsmarkedet, følger det at hvem som får fordelene av en avgiftsreduksjon helt avhenger av tilbuds- og etterspørselastisitetene. Med en viss elastisitet både på tilbuds- og etterspørselssiden vil en avgiftsreduksjon gi lavere lønnskostnader for bedriftene og høyere lønn for arbeidstakerne. Hvis arbeidstilbudet er helt uelastisk vil hele avgiftslettelsen overveltes i økt lønn til dem som er sysselsatt, slik at lønnskostnadene er uendret. Stølen (1986) mener at Statistisk Sentralbyrås beregninger om full lønnsoverveltning kan begrunnes med uelastisk arbeidstilbud. Dette er en viktig grunn til at han avviser Hoels (1986) forslag om redusert arbeidsgiveravgift og økt medlemspremie for å bedre norsk konkurranseevne. Stølen påpeker imidlertid at det kan reises innvendinger mot antakelsen om konstant arbeidstilbud, bl.a. fordi den kvinnelige yrkesdeltakelsen har økt og fordi det kvinnelige arbeidstilbudet synes å bli påvirket av endringer i lønnsatsene i større grad enn hva som er tilfelle for menn.

I en situasjon med høy ledighet - slik som nå - er det ut fra en makrobetraktning av arbeidsmarkedet vanskeligere å skjønne at beskrankninger på tilbuds- siden kan begrunne full overveltning.

En innvending mot å resonnerer på markedskryss er at det er imperfeksjoner både på tilbuds- og etterspørselssiden i arbeidsmarkedet. Magnussen (1979) diskuterer effekten av lønns subsidier ved ulike typer imperfeksjoner, og viser at det

⁴ Etter det jeg kan se er det bare i 1976 og 1990 at avgiften i høyeste avgiftssone ble redusert. Ellers har det vært avgiftsøkninger i denne sonen, nettopp for å motvirke provenyvirkningene av den geografiske differensieringen.

⁵ Denne serien er beregnet av Kåre Johansen.

⁶ Veid med industrisysselsettingen i de enkelte kommunene.

på teoretisk grunnlag ikke er mulig å få entydige resultater.

Lønnsfastsettingen skjer i dag formelt ved forhandlinger lokalt og sentralt, og overveltninger kan finne sted på begge nivåer. I en situasjon med høy arbeidsledighet virker det tvilsomt at en generell avgiftsnedsettelse vil gi seg utslag i tariff tilleggene, fordi det synes som om LO sentralt legger stor vekt på sysselsetningsutviklingen ved utformingen av tariffkravene.

Derimot kan en ikke utelukke overveltninger lokalt, selv om arbeidsledigheten generelt er høy. Grunnlaget for eventuelle overveltninger på dette nivået ligger i at det kan være store forskjeller mellom bedriftene. Noen bedrifter er optimalt tilpasset med hensyn til produksjonskvantum og har god lønnsevne. En generell avgiftsnedsettelse vil for disse på kort sikt føre til økt profitt, men kan forholdsvis raskt slå ut i lokale lønnstillegg fordi rommet for lønnsvekst øker. En kan også tenke seg lokal lønnsvekst i bedrifter hvor en avgiftsnedsettelse gir grunnlag for sysselsettingsøkninger. Hvis det i et lokalt arbeidsmarked er vanskelig å rekruttere relevant arbeidskraft, vil over-skuddsetterspørselen kunne generere lokal lønnsvekst. I disse to tilfellene vil det først oppstå en alvorlig svekket sysselsettingseffekt hvis denne lokale lønnsveksten forplanter seg til andre regioner og sektorer. Det er et robust resultat fra min undersøkelse at slike lønns-spre-ningsmekanismer er til stede mellom regioner: Hvis lønningene i en region øker med 1% relativt til resten av økonomien, er differansen etter fem år redusert til 0,125%.

De lokale effektene av avgiftsendringer fanges imidlertid opp i mine beregninger i og med at det er reduserte former som estimeres. Beregningene viser som nevnt at en avgiftsnedsettelse i en region på lang sikt gir en viss regional lønnsvekst. Men denne effekten skyldes i min modell lokaliseringseffekter via endringer i relative lønnskostnader. Hvis det er snakk om en generell avgiftsreduksjon forsvinner denne effekten fordi det ikke oppstår endringer i relative lønnskostnader. Dette innebærer bl.a. at den geografiske differensieringen av arbeidsgiveravgiften har bidratt til regional lønnsvekst, fordi den har endret de relative lønnskostnadene.

På den annen side vil jeg være forsiktig med å trekke for sterke konklusjoner om sammenhengen mellom lønnsvekst

og avgiftsendringer ut fra min undersøkelse. Undersøkelsen viser nemlig at en *utenomregional* avgiftsøkning, dvs. økning i avgiften i alle andre regioner enn den som betraktes, gir *regional* lønnsvekst. Dette kan innenfor modellen forklares med etterspørselspress i vedkommende region og/eller endringer i partenes forhandlingsstyrke i lokale lønnsforhandlinger. Noe av problemet med denne tolkningen er at en *regional* avgiftsøkning ikke gir noen effekt. De samme mekanismene skulle gjelde her og gi en estimert effekt med signifikant motsatt fortegn. Godtar en disse resultatene betyr det at en generell avgiftsnedsettelse vil redusere lønnskostnadene. Det er i denne forbindelse interessant å merke seg at modellberegningene i Norges Bank (1991) også gir denne prediksjonen.

4. Folketrygden

Innvendingen mot betydelige avgiftsnedsettelser er at det vil svekke finansieringen av folketrygden. Folketrygdens tre viktigste inntektskilder er arbeidsgiveravgiften, medlemspremien som arbeidstakerne betaler inn og overføringer fra staten. Disse kildenes finansieringsandel varierer imidlertid med sysselsettingen og arbeidsledigheten. I og med at både arbeidsgiveravgiften og medlemspremien avhenger av antall sysselsatte, vil en sysselsettingsøkning gi økt bidrag fra disse to kildene. Økt arbeidsledighet svekker folketrygden fordi dagpengene til arbeidsledige betales over folketrygdens budsjett.

Sysselsettingen var rekordhøy og ledigheten forholdsvis lav i 1987. Det året sto arbeidsgiveravgiften, medlemspremien og statsoverføringene for hhv. 43%, 33% og 19% av folketrygdens inntekter (Statistisk årbok 1989, s. 363). I 1989, da sysselsettingen var 55.000 lavere og ledigheten høyere, sammenlignet med 1987, var andelene hhv. 37%, 22% og 33% (Statistisk årbok 1991, s. 367). Disse tallene viser at folketrygden finansieres med andre skatter og avgifter når bidragene fra arbeidsgiveravgiften og medlemspremien ikke strekker til. Men hvis den negative sammenhengen mellom sysselsettingen og arbeidsgiveravgiften generelt er så sterk som Norges Banks og mine beregninger viser, må det være en mere effektiv politikk å redusere skattleggingen av arbeidskraft, istedet for å gå motsatt vei og så dekke opp underskuddene med andre skatter og avgifter. Faktum er at omlag 80% av industrien er blitt stilt overfor økende avgiftssatser i perioden 1976-1989.

Med utgangspunkt i mine estimater vil en avgiftsnedsettelse på ett prosentpoeng gi en nedgang i innbetalt arbeidsgiveravgift på 4,7%, som svarer til ca. 2,3 mrd. kroner. Men dette er ikke nettoeffekten på folketrygdens økonomi. Hvis sammenhengen mellom arbeidsgiveravgiften og arbeidskraftetterspørselen er like negativ i andre sektorer som i industrien, vil en avgiftsnedsettelse gi en betydelig sysselsettingsøkning. Dette øker medlemspremieinnbetalingene og reduserer dagpengeutbetalingene, slik at nettoeffekten på folketrygdens økonomi ikke trenger å bli så dramatisk. Det kritiske spørsmålet er med andre ord størrelsen på sysselsettingseffekten.

5. Avslutning

Jeg har i denne kommentaren vist til tre beregninger av hvilke sysselsettingseffekter en nedsettelse av arbeidsgiveravgiften gir. To av disse beregningene skiller seg klart ut ved at de predikerer en sterk sysselsettingseffekt, og en generell avgiftsnedsettelse framstår derfor som et effektivt virkemiddel for å øke sysselsettingen. Lønnsoverveltningene i disse to beregningene er små, mens andre beregninger viser stor grad av lønnsoverveltning. Dette innebærer at det hefter en viss usikkerhet ved tallfestingen av sysselsettingseffektene.

I Dyrstad (1992) er sysselsettingsutviklingen i industrien og ledighetsutviklingen i ulike avgiftssoner illustrert. Disse illustrasjonene gir et bilde av at både sysselsettingen og ledigheten påvirkes på en gunstig måte når arbeidsgiveravgiften reduseres.

Antallet personer i yrkesaktiv alder vil øke i årene framover, mens antallet sysselsatte siden 1987 har gått ned (Se Statistisk Sentralbyrå, 1992, s. 105 og s. 70). Hvis vi skal unngå en vedvarende høy ledighet må med andre ord trenden med sysselsettingsnedgang snus. I dette perspektivet framstår en reduksjon i skattleggingen av arbeidskraft som en fornuftig politikk.

REFERANSER:

- Cappelen, Å.: «Om noen tiltak mot arbeidsledighet», *Økonomiske Analyser* nr. 2, Statistisk Sentralbyrå, 1991.
- Dyrstad, J.M.: «Nedsatt arbeidsgiveravgift som virkemiddel mot arbeidsledighet», *Institutt for sosialøkonomi, Universitetet i Trondheim-AVH*, 1991.
- Dyrstad, J.M.: «Redusert arbeidsgiveravgift reduserer arbeidsledigheten», i Bakke, H. (red): *Arbeidsledighet - hvordan redusere den?*, Universitetsforlaget, Oslo, kommer mars 1992.

⁷ Normalårsverk, se Nasjonalregnskapsstatistikk 1989.

Hoel, M.: «Nominell lønnsstivhet og avgiftene til folketrygden», *Sosialøkonomen* nr. 5 1986.

Hoel, M. og R. Nymoen: «Wage Formation in the Norwegian Manufacturing. An Empirical Application of a Theoretical Bargaining Model», *European Economic Review* 32, 977-997, 1988.

Holmlund, B.: «Payroll Taxes and Wage Inflation: The Swedish Experience», *Scandinavian Journal of Economics* 85, 1-15, 1983.

Johansen, K.: «Wage Cost, Error Correction Mechanism and Unemployment. An Empirical Analysis», Arbeidsnotat, *Institutt for sosialøkonomi, Universitetet i Trondheim-AVH*, 1990.»

Magnussen, O.: «Om subsidiering av lønn, lønnsnivå og sysselsetting», *Sosialøkonomen* nr. 3 1979.

Nasjonalregnskapsstatistikk 1989, Statistisk Sentralbyrå, Oslo, 1991.

Norges Bank: «Den økonomiske situasjonen», *Penger og Kreditt* 1991/4, Norges Bank, 1991.

Nymoen, R.: «Modelling Wages in the Small Open Economy: An Error-correction Model of Norwegian Manufacturing Wages», *Oxford Bulletin of Economics and Statistics* 51, 239-258, 1989.

Statistisk Sentralbyrå: «Skatter og overføringer til private», *Rapporter* 91/14, Oslo, 1991.

Statistisk Sentralbyrå: «Økonomisk utsyn over året 1991», *Økonomiske analyser* nr. 1, Oslo, 1992.

Stølen, N.M.: «Faktorer bak lønnsveksten», *Økonomiske Analyser* nr. 9, Statistisk Sentralbyrå, 1985.»

Stølen, N.M.: «Norges konkurranseevne og tiltak for å motvirke forverringen av utenriksøkonomien som følge av fallet i oljeinntektene», *Sosialøkonomen* nr. 6 1986.

Wulfsberg, F.: «Lønnsdannelse i norske treforedlingsforetak, 1967-79», *Norsk Økonomisk Tidsskrift* 104, 207-230, 1990.»

MASTER OF SCIENCE

Master of Science Degree Program at the Norwegian School of Management

An international program

The Master of Science program at the Norwegian School of Management offers an opportunity to acquire advanced administrative skills, as well as in-depth expertise, in areas rapidly coming to the forefront for the modern manager. The MSc Degree Program offers the following specializations:

Energy Management - advanced business administration training in energy related subjects from technical, economic, political, social and environmental perspectives. It is also possible to get a sub-specialization in Environmental Management.

Euromanagement - an area management study focusing on European business facing a growing internal market as well as the introduction of a market economy in Eastern Europe and the former Soviet republics.

Finance and Economics - in-depth study in financial and economic theory, training future managers to operate rationally under circumstances with a high degree of uncertainty.

International Strategy and Marketing - provides a broad understanding of the changing international environment, with emphasis on designing and implementing successful marketing strategies.

Faculty

The faculty come from the Norwegian School of Management, the University of Oslo, and American and European institutions. In addition, representatives from the international business community and government will participate as guest lecturers.

Program Structure

One- or two-year course of study, depending on prior academic background. Three quarters per year: Fall, Winter, Spring. Courses: six specialization courses within chosen field of study, two supplementary courses, and five common core courses. The student body is international and the program is conducted entirely in English.

Admission requirements

- Bachelor's Degree or equivalent.
- TOEFL test scores.
- Official transcripts.
- Completed application form.
- GMAT (recommended).

Dates

Classes begin September 28, 1992. Application deadline: June 1, 1992. Applicants are accepted on a rolling basis, and early application is recommended.

For more information, contact:

MSc Secretary, telephone 47-2 47 08 96 or 47-2 47 05 00.

Telefax 47-2 47 08 87.

Handelshøyskolen BI

Norwegian School of Management

Name:
Street:
Postal Code/Town:
Country:
Telephone:
Occupation/Employer:

Norwegian School of Management
MSc Administration
P.O. Box 580, N-1301 Sandvika, Norway

Sos.økonomen 03.92

Metanolanlegget – en gang til

AV
OLJE- OG ENERGIMINISTER
FINN KRISTENSEN

Sosialøkonomens leder i nr. 1, 1992 inneholder så mange misforståelser og tvilsomme påstander at man må spørre seg om redaktøren i det hele tatt har lest stortingsmeldingen. Det er derfor nødvendig med en kommentar.

Det hevdes av Sosialøkonomen at den riktige politikk ville være å reinjisere gassen mens det forhandles om framtidig salg. Det framgår av stortingsmeldingen at reinjeksjon i *feltet* bare kan foregå i et begrenset tidsrom. Oljedirektoratet mener ett år, mens operatøren mener at reinjeksjon kan foregå i tre år. Det er imidlertid full enighet om at reinjeksjon av for store gassmengder vil resultere i skade på reservoaret og tap av store verdier. Dette betyr at en alternativ gassløsning i alle tilfelle må etableres.

Det er videre en misforståelse når det hevdes at metanolprosjektet betyr at vi mister mulighetene til eksport av gass fra Haltenbanken på et senere tidspunkt. Alt i alt vil metanolproduksjonen legge beslag på omlag 13 mrd m³ gass over en 20-års periode. Det er til nå påvist over 300 mrd m³ gass på Haltenbanken. Det er imidlertid uvisst når totale gassalkon-

trakter fra norsk sokkel blir så omfattende at det blir lønnsomt å fase inn Midgardfeltet og Haltenbanken. Men metanolprosjektet vil altså ikke påvirke disse mulighetene.

Det er ingen nyhet at lønnsomheten i metanolprosjektet er følsom for prisfluktasjoner i metanolprisen. Regnestykket i Sosialøkonomen er basert på en metanolpris på 100 dollar pr. tonn. Når man viser til den aktuelle prisutviklingen for metanol, ville det vel være relevant å opplyse om at gjennomsnittsprisen i 1991 var 177 USD/tonn? Redaktøren viser til at metanolprisprognosene er oppjustert i forhold til tidligere, og at en gjennomgang basert på dagens pris vil konklusjonen måtte snus på nytt. Man kan neppe mene at konklusjonene skal baseres på ukentlige, for ikke å si daglige, prissvingninger? Statoils forventede prisbane på gjennomsnittlig 165 dollar /tonn er etter departementets skjønn ikke urimelig. For beslutningsformål er det utviklingen i prisene fra 1996 til 2015 som er viktig, noe som selvsagt er forbundet med usikkerhet.

Vi har i denne saken stått overfor et valg mellom to alternativer for anvendelsen av gassen. Det framgår av meldingen at vi ikke har ansett økonomien i alternativene som vesentlig forskjellige. Imidlertid framstår metanolalternativet som det beste, med et forventet resultat som er

300 millioner bedre enn injeksjonsalternativet. Som det også framgår av stortingsmeldingen, er det også muligheter for at tilleggsprosjekter kan forbedre lønnsomheten i ilandføringsalternativet.

Det er videre ikke riktig at risikofordelingen er slik at Statoil er sikret god avkastning på SDØE's bekostning. Utgangspunktet har vært at Statoils alminnelige avkastningskrav skulle legges til grunn for vurdering av fabrikken og prising av gassen. Ved de forventede metanolpriser vil fabrikken isolert sett gå i balanse. Men dersom de realiserte priser blir lavere enn forventet, vil gassprisen reduseres langt mindre enn proporsjonalt. Relativt sett vil derfor Statoil tape mer enn SDØE dersom metanolprisen skulle bli lavere enn forventet. Det omvendte vil være tilfelle dersom metanolprisen skulle bli høyere enn forventet.

Det er etter mitt syn direkte misvisende å framstille metanolprosjektet som en rekordhøy subsidiering av midt-norske arbeidsplasser. På den annen side har jeg aldri lagt skjul på at jeg ser det som positivt at dette prosjektet gir et kjærkomment tilskudd til sysselsettingen.

Jeg er enig i Sosialøkonomens anbefaling om at oljepolitikken må legges opp etter det som er nasjonaløkonomisk lønnsomt. Heidrunprosjektet er godt innenfor en slik anbefaling.

Svar til Kristensen

Olje- og energiminister Finn Kristensen har i sitt tilsvarende svar til lederen i Sosialøkonomen nr. 1 1992 om metanolanlegget reist tvil om redaktøren har lest stortingsmeldingen. Med et faglig utgangspunkt har vi reist noen spørsmål som vi ikke finner tilfredsstillende behandlet i meldingen og vil gjenta disse fordi statsrådens svar indikerer at de kan synes enda viktigere:

a) Vårt viktigste poeng er at staten i Norge allerede bærer så mye risiko spesielt gjennom aktiviteten i Nordsjøen, at

vi ser det som svært betenkelig at staten ved utvikling av en ny gassindustri på land skal bære størsteparten av markedsrisikoen. Metanolprosjektet blir derved av mer prinsipiell betydning siden vi her lager det første landanlegg for gassindustri, og velger å risikoeksponere staten ytterligere og bygger opp et beslutningssystem som ikke gir gode incentiver for rene kommersielle vurderinger i senere gassprosjekt.

b) Investeringene i metanolanlegget synes idag så usikre at vi bør utnytte den

opsjonen som ligger i å kunne utsette beslutningen om gassløsning tre år. Statsråden har i sitt svar bekreftet at operatøren mener at denne reinjiseringen kan finne sted i tre år (uten noen store merkostnader). I løpet av treårsperioden kan vi ha solgt så mye gass at det vil lønne seg å fase inn stor gassløsning med eksport av gass fra Haltenbanken. Dersom klimaproblemet bare forsterkes i denne perioden og leder til at verdensøkonomien må gjennom en dyp snuoperasjon, vil ikke gasskraft være alternativ.

Dersom det skulle vise seg at dette problemet i denne perioden tones noe ned så vil økonomien i gasskraft være langt å foretrekke i denne regionen fremfor metanol som startprosjekt. Også det mer langsiktige reinjiseringsalternativet kan være et alternativ. Som statsråden hevder er ikke dette bedre enn metanoløsningen med priser på 165 dollar per tonn, men denne konklusjonen snur med Statoils tidligere prisforutsetninger på 136 dollar per tonn (vi viser til eget debattinnlegg om valg av prisforutsetninger).

c) I sitt tredje avsnitt forsøker Statsråden å få det til å se ut som vi ikke kjenner

tilpassingproblemet for stor gassløsning Haltenbanken. Vi har aldri hevdet at vi med et metanolalternativ mister muligheten til eksport av tørrgass, men vi har tvert imot påpekt at hvis dette scenariet inntreffer så har nettopp gassen fra Haltenbanken en alternativ verdi som vil synliggjøre subsidiene til metanolanlegget.

d) Det regneeksempel som er gjennomført for å illustrere et mulig scenario for subsidier per arbeidsplass baserer seg på en rekke kritiske forutsetninger. Usikkerheten på langsiktig metanolpris dominerer, men det er grunn til å avvise gjen-

nomsnittsprisene i 1991 som retningsgivende fordi dette året var dominert av Gulf-krisen som slo ut i økte olje- og metanolpriser. Vi fikk en jamn fallende pristrend på metanol mot 1992. Vi holder fast på hovedpoenget at underskuddet på metanolprosjektet lett kan bli høyt (hvis det alene skal forrente røret til land), og fordi man har få arbeidsplasser knyttet til anlegget på land, så er sannsynligheten stor for at vi her setter ny rekord i subsidier per arbeidsplass i Norge.

Red.

Miljøverndepartementet

Avdelingen for regional planlegging og ressursforvaltning søker ny

AVDELINGS DIREKTØR

Avdelingens hovedoppgaver gjelder bl.a. regional planlegging og kart- og delingslovsaker på nasjonalt nivå, funksjoner som øverste planmyndighet etter plan- og bygningsloven. Avdelingen har 55 ansatte.

Avdelingsdirektøren skal være eksp.sjefs stedfortreder, med særlig ansvar for samordning av virksomhetsplanlegging, budsjett og personalforvaltning.

Vi søker en person med kompetanse i og interesse for administrative lederoppgaver, effektiv arbeidsform og gode samarbeidsevner. Det er en fordel med god kjennskap til planlegging etter plan- og bygningsloven. Det forutsettes utdanning fra universitet eller høyskole.

Kvinner oppfordres til å søke.

Lønnstrinn 26, eventuelt etter avtale.

Søknad sendes innen 3. april til Miljøverndepartementet, Avdelingen for regional planlegging og ressursforvaltning, postboks 8013 Dep, 0030 Oslo. Søknaden merkes «26/92».

Medlemskap i SF

Tenker du på å melde deg inn i Sosialøkonomenes Forening?

Be om informasjon i sekretariatet, telefon (02) 17 00 35, telefax (02) 17 31 55

Metanolprosjektet

– Prinsippvedtak for øket statlig risikoeksponering og mer subsidiert industri?

AV
ARILD HERVIK
MØREFORSKNING

I sluttfasen av beslutningsprosessen omkring bygging av metanolanlegg som avtaker av gass fra Heidrunfeltet kom dagens og forventet fremtidig metanolpris til å stå sentralt i den politiske debatt. Sosialøkonomen leder i nr 1 1992 brukte en pris på 100 \$/tonn og dollarkurs 6.25 for å illustrere økonomien i prosjektet. Dette ledet frem til en konklusjon om et sterkt subsidiert anlegg. Statoil hadde gitt Stortinget en langsiktig forventet pris på 165 \$/tonn og oppgav dagens pris til 145 \$/tonn. Politikerne i Stortinget som gikk inn for byggingen av anlegget, kom i stortingsdebatten stadig tilbake til at fagmiljøet hadde regnet på feil pris fordi Statoil hadde fortalt dem at prisen var 145 \$/tonn i dag og ville bli 165 \$/tonn i fremtiden. Den dagen Stortinget skulle behandle saken hadde Tore Tønne, divisjonsdirektør for petrokjemi i Statoil, et oppslag i Aftenposten med overskriften at Statoil tilbakeviste alle påstander om subsidiering. Fikk Stortinget riktig informasjon i denne saken?

Metanolmarkedet registreres på Rotterdambørsen med flere prisnoteringer hvorav to er priser i spotmarkedet, en høy og en lav hvor forskjellen er en tariff som vi her skal likestille med en tollsats. Denne lave prisen er den Norge i dag ville fått som leverandør hvis man solgte i spotmarkedet. Denne prisen var på beslutningstidspunktet notert til 122 \$/tonn og var på vei nedover fordi man forventet øket metanoltilgang fra Øst-Europa. Spotmarkedsprisen på 122 er prisen på verdensmarkedet målt Rotterdam, og skal vi finne prisen målt Tjeldbergodden må

vi trekke fra fraktkostnader og terminalkostnader som tilsammen kommer opp i ca 20 \$/tonn. Den riktige pris ut fra situasjon på beslutningstidspunktet var derfor rundt 100 \$/tonn som forutsatt i lederen i Sosialøkonomen.

Spotprisen falt jamt og trutt i hele 1991 fra over 200 \$/tonn (som var registreringen i perioden rundt Gulf-krigen) helt ned til 100 for så å gå noe opp igjen. Som andre råvarer svinger metanolprisene svært mye med konjunkturer og kriger. Prisregistreringene i 1990/91 var i så måte «unormale» idet vi både var i slutten av en sammenhengende oppgangskonjunktur (med høye råvarepriser generelt) og hadde krig i et område som er forsyningskilde (Midt-Østen produserer store mengder metanol). Kontraktsprisene for metanol som også registreres Rotterdam, revideres hvert kvartal. Det var denne pris Statoil refererte til som var 145 dollar per tonn på beslutningstidspunktet. Denne kontraktsprisen vil følge trenden fra spotmarkedet med en viss tidsforsinkelse. Denne prisen er imidlertid ikke renset for toll og for transport og terminalkostnader. Dersom vi blir med i EF vil vi sannsynligvis slippe unna toll. Vi skal imidlertid trekke fra terminal og transportkostnader for å finne den relevante pris for vurdering av økonomien i landanlegget.

Langsiktig metanolpris

Oljeøkonomer som vurderer den langsiktige likevektprisen for metanol anslår denne til å ligge lavt definert ut fra kostnadsdekning til billigste anlegg for ny kapasitet. Her finnes det svært mange kilder i Øst-Europa, Midt-Østen, Sør-Amerika og Alaska. Anslag på 130–135 \$/tonn går igjen som langsiktig likevektspris. Statoil anslo selv våren 1991 denne

til å være 136 \$/tonn og under et halvt år senere er deres anslag plutselig øket til 165 \$/tonn. I mai 1991 uttalte informasjonsdirektør i Statoil, Morten Woldsdal, til Dagens Næringsliv:

«Da Statoils styre ifjor sommer vedtok å bygge en metanolfabrikk i Midt-Norge, var våre lønnsomhetsberegninger basert på en basispris på 136 dollar per tonn metanol. Statoil har i denne forbindelse gjort det klart at vi ikke har endret våre prisprognoser i prosjektet som ligger til godkjenning, selv om metanolprisen i dag er på over 200 dollar per tonn.

Det er idag ingen gitt å si hva som vil være det beste anslaget for et metanolprosjekt som er planlagt skal komme igang midt på 1990-tallet. Det eneste vi kan gjøre er på et tidspunkt å bestemme oss for en basispris utfra en langsiktig vurdering av markedet. Denne prisen ble i fjor sommer satt til 136 dollar per tonn.

Vi kan ikke i et langsiktig prosjekt som dette endre lønnsomhetsberegningene i takt med svingende priser. Derfor har vi ikke gått bort fra 136 dollar per tonn.

I denne saken ville vi dessuten hvis vi hadde endret prisforutsetninger under marsjen, ganske sikkert av enkelte i og utenfor Dagens Næringsliv ha blitt beskyldt for å bedrive «regnekunster» for å få metanolprosjektet vedtatt...

Det er gjennomført mange regneeksempler over subsidier per arbeidsplass med ulike forutsetninger. Slike regneeksempler vil være svært følsomme overfor valg av prisforutsetninger på metanol. Poenget med slike regneeksempler er ikke å fokusere på ett tall, men vise under rimelige forutsetninger hvor dyre arbeidsplasser vi kan få fra et slikt anlegg.

Sett at vi tok utgangspunkt i denne forventede langsiktige prisutvikling som

omtalt overfor, at vi ble medlem av EF og slapp å betale toll, så kan vi regne oss frem til subsidier per arbeidsplass med utgangspunkt i de kostnadstall som er oppgitt i stortingsmeldingen. Konklusjonene fra et slikt regneeksempel er at vi ville få årlige subsidier på rundt 2 mill kr pr arbeidsplass. Det er da regnet med at kapitalen forrentes med 7% kalkulasjonsrente, at anlegget har en levetid på 20 år, at vi ikke får til noen annen aktivitet for å utnytte mer gass til å øke inntjeningen på rørsystemet og at transport og terminalkostnader er med i driftskostnadene slik Statoil hevder og skal trekkes fra når vi bruker pris målt Tjeldbergodden. Det er også regnet med nullpris på gassen. Der- som vi legger til samme gasspris som man i Nederland får ved leveranser til metanolanlegg (eksklusive transporttariff) og legger til miljøavgift på anlegget så vil subsidiene stige til 5 mill kr pr arbeidsplass pr år. Det er klart at dette vil være rekordhøye subsidier som vi ikke har opplevd i noen sammenheng tidligere i Norge. Poenget i dette regnestykket er ikke å fastslå at subsidiene vil bli så høye. Det er knyttet stor usikkerhet til et slikt regnestykke og det er ikke sikkert at gas- sen vil få noen alternativ anvendelse som gir den noen alternativ verdi, og det er ikke sikkert at Regjeringen vil følge opp intensjonene om en generell CO₂ avgift. Det er også usikkerhet som går andre veien med investerings- og driftskostnader. Det er imidlertid svært stor sannsyn- lighet for at anlegget vil bli ulønnsomt hvis det alene skal forrente rørkostnade- ne, og en mulighet for at det kan bli så ille som illustrert i dette regnestykket.

Fikk Stortinget tilstrekkelig informasjon

Er det så riktig å si at Stortinget ikke fikk tilstrekkelig informasjon gjennom Statoil sin beskrivelse av metanolmarke- det. Spørsmålet kan besvares ved å sam- menligne med en parallell sak i det norske kraftmarkedet. På 70-tallet var NVE den store avgjørende beslutningsenhet i kraft- saker. De laget prognoser og bygget ut med statens penger. Prognosene til NVE pekte alltid kraftig oppover og på slutten av 70-tallet ble det stilt spørsmål fra det økonomiske fagmiljøet om kraftetterspør- selen kunne fortsette å vokse så mye. På den tiden utarbeidet forskningsavdelingen i Statistisk Sentralbyrå prognoser til Regjeringens energiprognoeutvalg. Disse viste en langt lavere vekst enn NVE den-

gang opererte med. Nedjustering av prog- nosene kom i en periode da man hadde mange kontroversielle kraftsaker (blant annet Alta) og politikernes som hadde bestemt seg for utbyggingene «trodde på NVE». Men selv om man også da valgte å høre mer på «bukken som var satt til å passe havresekken» så fikk den opphetede debatten den konsekvens at NVE ikke lenger skulle lage de prognoser som skul- le brukes i beslutningsprosessen. Det ble satt ned et interdepartementalt progno- seutvalg med fagekspertisen fra SSB til å gjøre jobben og dette utvalget har siden forvaltet den oppgaven.

En historisk parallell

Parallellen til denne saken er at i 80- åra så er Statoil den mektige aktør innen olje og gassbasert industri. I metanolsa- ken laget Statoil prisprognosene (som politikernes valgte å høre på), og Statoil skal stå for utbyggingen for staten sin regning (bærer størstedelen av usikker- het). Siden staten gjennom kontrakten bærer det økonomiske ansvaret for anleg- get burde Stortinget også nyttet uavheng- ige aktører til å vurdere fremtidige meta- nolpriser. Selvfølgelig kan man si at Departementet har brukt uavhengige kon- sultanter og at Oljedirektoratet har vært involvert. Men alle som kjenner oljemil- jøet vet selvfølgelig at det er Statoil som kan bygge opp den tyngste ekspertisen til å gjøre disse markedsanalysene og vil være den ledende aktør når man velger forutsetninger. Det viser også Statoils iver etter å tilbakevise alternative vurde- ringer. For å unngå beslutningssituasjo- ner hvor stortingspolitikere må ty til at «vi stoler på Statoil», bør man sikre opp- byggingen av alternativ ekspertise til å analysere råvaremarkedene for å kunne gi mer objektiv informasjon til beslutnings- prosessen. Man burde sikre et faglig nøy- tralt korrektiv hvis egeninteressene for selskapet Statoil blir for åpenbare og i konflikt med skattebetalernes.

Mange vil nå hevde at vi nettopp har et slikt korrektiv med de to andre nasjonale oljeselskapene. Dette er riktig og funge- te i Mongstadsammenheng hvor Hydro gikk kraftig imot Statoil, selv om allian- sen mellom lokale ordførere og Statoil fikk «lobbet» saken gjennom. I tilknyt- ning til metanolsaken har ikke dette kor- rektivet fungert fordi både Hydro og Saga har hatt strategier hvor de har sett sine egeninteresser tjent med at man fikk et metanolanlegg på land. Hydro fordi de

tror at metanolanlegget vil gi lave gass- priser på grunn av dårlig lønnsomhet i metanolprosjektet, og at de derfor i neste omgang vil kunne nyte godt av lave gass- priser for gasskraft til sin kraftkrevende industri. Saga ønsker å bygge ut Mid- gard. De ønsker imidlertid på det nåvæ- rende tidspunkt ikke å gå til land med prosesseringsanlegget men sende tørrgas- sen direkte til Nordsjøen. Så lenge midt- norske interesser er ivaretatt med meta- nolanlegget så vil Saga forvente å få «fred fra regionale krav om arbeidsplass- er på land».

Behov for et korrektiv

Det er alltid grunn til å rope et varsko når vi har et prosjekt hvor ingen av de andre oljeselskapene øver et korrektiv overfor Statoil. Det vil da være vanskelig å finne fagmiljøer som vil utøve gode korrektiv. I slike saker burde Stortinget også innhente markedsanalyser fra nøy- trale aktører. Dette skjedde med elektrisi- tetsprognoser i 70-åra og bør nå skje med prisprognoser for gassbasert industri i 90- åra, så lenge samfunnets midler brukes på disse prosjektene.

Informasjonsstrømmen fra Statoil om metanolmarkedet synes stadig å ha blitt mer tilpasset ønsket om å gi inntrykk av bedre økonomi i metanolprosjektet. Sta- toil har presentert markedsanalyser som «passer» til deres oppgave som utbygger med staten som risikobærer. Siden usik- kerheten blir svært stor i slike markedsa- nalyser kommer man lett i skade for å «tolke usikkerheten» slik at den passer med egeninteressene. Man bør ikke sette «bukken til å passe havresekken» men overlate deler av analyseoppgavene til andre. Kontrakten mellom utbygger og staten synes å være formulert slik at også Statoil og Conoco er med på å bære noe av risikoen. Slike kontraktsformular er «selvfølgelig» ikke offentlig tilgjengelig slik at vi får ikke innsyn i denne risiko- fordelingen mellom operatør og stat. Til noe annet blir dokumentert vil vi derfor velge å tro at det er staten som «sitter med svarteper» dersom metanolmarkedet utvikler seg dårlig mot år 2000. Vi mener det prinsipielt er galt at det i siste omgang blir stortingsrepresentantene som på skattebetalernes vegne vurderer den fremtidige usikkerhet på metanolmarke- det. Vi mener også at staten allerede er så risikoeksponert at et slikt landanlegg som dette ikke burde ytterligere forsterke sta- tens risikoprofil i råvaremarkeder. Ville

private investors våget å gå inn på dette metanolprosjektet på rent kommersielle kriterier?

Risiko

Grunnen til at man i dette metanolprosjektet kommer inn på mer prinsipiell vurdering av staten som risikobærer er at staten er eier av 65% av rørsystem til land og av Heidrunfeltet. Når kontrakten for salg av gass utformes slik at nesten all risiko overføres på sokkelen fordi gassprisen eskaleres i forhold til prisen på metanol, så betyr det at staten også blir risikobæreren av investeringene på land. Metanolprosjektet blir derved av mye mer prinsipiell karakter fordi man her egentlig innfører et nytt prinsipp hvor staten skal bære den forretningsmessige risiko for gassindustri på land. Dersom det er utbygger som også gjør markedsanalysene så vil ikke utbyggeren ha gode incentiver til å vurdere det forretningsmessige i hele prosjektet fordi staten tar det meste av regningen hvis markedet utvikler seg dårlig. Når utbygger sitter med mest informasjon om markedet og forsyner staten med prisprognosene så står vi overfor en situasjon med informasjonsskjevheter, og vi vil ha et incentivproblem i forhold til å få fattet gode kommersielle vedtak.

Hvis dette metanolprosjektet nå blir retningsgivende for en eventuell utbygging av videre landbasert gassindustri, så vil dette implisere en økende statlig risikoeksponering i råvaremarkedene. Dersom vi mener at oppbyggingen av en gassindustri på land skal baseres på kommersielle kriterier, og at politikerne ikke vil være i stand til å vurdere råvaremarkedene, så bør investors i gassindustrien bære en stor del av den kommersielle risiko. Dersom vi mener at staten er svært

risikoeksponert gjennom sine eierandeler på sokkelen, så burde man iallefall tilstrebe kontrakter med landbasert gassindustri som avspeiler statens risikoaversjon. Det betyr at man gir noe hvis metanolmarkedet utvikler seg bra for å få mest mulig igjen hvis markedet utvikler seg dårlig. Vi ville følt oss trygge hvis man virkelig i kontrakten hadde lagt inn den gassprisen som kan betales med en grunnpris på 165 dollar per tonn og 10% avkastning på kapitalen gitt at investerings og driftsbudsjettet holder. Dersom man så eskalerte denne til konsumprisindeksen ville det gitt en lav risikoeksponering for staten. Det ville imidlertid vært rimelig at metanolprisen inngikk med en viss andel av eskaleringsformelen uten at vi ville valgt å gi denne stor vekt. I gasskontrakter er det også vanlig med en reforhandlingsklausul og denne vil her lett knyttes opp til markedprisen på metanol. En slik reforhandlingsklausul vil lett knytte usikkerheten i metanolmarkedet til gasselge- ren, men siden staten er så risikoeksponert fra før bør man tilstrebe gasskontrakter som gir lav risiko for tap ved lave metanolpriser, men samtidig mindre gevinst med høye metanolpriser. Vi er selvfølgelig kjent med at det ikke kan føres en åpen debatt om detaljer i gasskontrakter i disse spalter, men det er likevel viktig å få frem at metanolprosjektet er av mer prinsipiell karakter, fordi vi her får det første kontraktsformular for statens deltakelse i norsk gassindustri. Vi tar ikke sikte på å finne noe fullgodt svar på mange vanskelige spørsmål her, men vil stille noen grunnleggende spørsmål.

Noen grunnleggende spørsmål

Hvordan sørger man for at utbygger får gode incentiver til kostnadsminimalise-

ring (følger budsjettene) når staten bærer en stor del av en samlet markeds- og kostnadsrisiko gjennom kontraktsformularet?

Skal staten ved en videre utbygging av gassindustri på land delta med gasskontrakter som gir stor risikoeksponering knyttet til verdensmarkedspriser på ulike råvarer?

Hvem har forhandlet frem den gasskontrakten som gjelder i metanolprosjektet, og har vi opprettet de institusjoner som sikrer skattebetalernes interesser i disse forhandlingene?

Skal utvikling av den fremtidige gassindustri knyttet til sysselsettingspolitikken eller er det kommersielle kriterier som skal dominere denne satsingen?

Avslutningsvis er det igjen fristende å komme med en parallell til den satsingen vi nå ser innen gassindustri. Oppbyggingen etter krigen hadde ikke gass som et komparativt fortrinn, men rikelig tilgang på billig elektrisitet. Dette fortrinn ble benyttet til oppbyggingen av en kraftkrevende industri. Vi opplever idag nyanse- ne i denne satsingen hvor avkastningen i deler av aluminiumssektoren har vært tilfredsstillende de siste 10 år, mens forsøket på å bygge opp en ferrolegeringsindustri hvor vi kunne bli markedsleder synes å ha slått helt feil. Vi har tjent penger på noe av denne satsingen, mens vi har tapt mye på annet. Går det an å lære av denne forhistorien som gir erfaringsgrunnlag vi kan trekke med oss over på satsingen innen nye råvaremarkeder. Det vi igjen kan være sikre på at vi vil tape på noen felter og vinne på andre. En erfaring som de fleste vil være enige i er at vi iallfall bør være varsom med å la regionale sysselsettingshensyn dominere de økonomiske beslutningene. Dette har kostet oss mye tidligere og kan bli en dyrekjøpt erfaring igjen.

Adresseendring

Har du flyttet eller skiftet jobb? Husk å melde fra til foreningen pr. brev eller telefon (02) 17 00 35.

Trekk ved finanskrisen i Norge – «Sett utenfra»

AV
JOHN G.S. MELDGAARD
SPAREBANKFORENINGEN I NORGE

Det er - ikke minst med regjeringens støttetiltak til bankene i 1991 - blitt klart at vi har en dyp og alvorlig finanskrise i Norge. Det er videre klart at flere trekk ved den norske krisen er internasjonal. Andre land, inklusive de nordiske land, har vært gjennom eller er på vei til å oppleve en del av det samme som Norge.

Dereguleringen av kredittmarkedet

Før liberaliseringen i første halvdel av 1980-årene hadde ulike typer reguleringer av kreditt- og boligmarkedet ført til et «rasjonert» lånemarked i Norge hvor bankene kunne velge og vrake blant sikre lånsøkere. Pantesikrede lån ga sjelden tap. Inflasjonen sikret at eiendomsprisen normalt oversteg de utestående lån.

Som det fremgår av figur 1 var det lønnsomt å låne, dette sammen med høye lønnsøkninger økte generelt private kunders og næringslivets forventninger til den økonomiske utvikling.

Deler av næringslivet hadde i utgangspunktet en lite robust økonomi. De hadde lav egenkapital fordi skattesystemet gjorde det gunstig å ha høy lånekapital. Samtidig var mange bedrifters egenkapital plassert i fast eiendom, og i etterkrigstiden hadde man ikke erfart fall i eiendomspriser.

I «denne verden» var det stort sett ingen tap i bankene (Tabell 1) og det var vanskelig å forstå hvorfor en bank overhodet hadde behov for egenkapital. Egenkapitalkravene var da heller ikke effektive. Sparebankene som ikke var underlagt lovbestemte krav hadde i så godt som hele perioden 1980-90 høyere soliditet enn forretningsbankene som var underlagt lovkrav. Det manglet derfor et viktig inntjeningsincitament gjennom realistiske soliditetskrav til bankene.

TABELL 1
TAP OG AVSETNINGER PÅ UTLÅN FOR BANKER¹⁾

	Norge	Danmark
1980	0,2	1,2
1981	0,1	1,8
1982	0,2	2,4
1983	0,3	2,0
1984	0,3	1,1
1985	0,4	1,1
1986	0,5	0,5
1987	1,1	0,9
1988	1,9	1,5
1989	2,2	1,3
1990	2,2	2,1

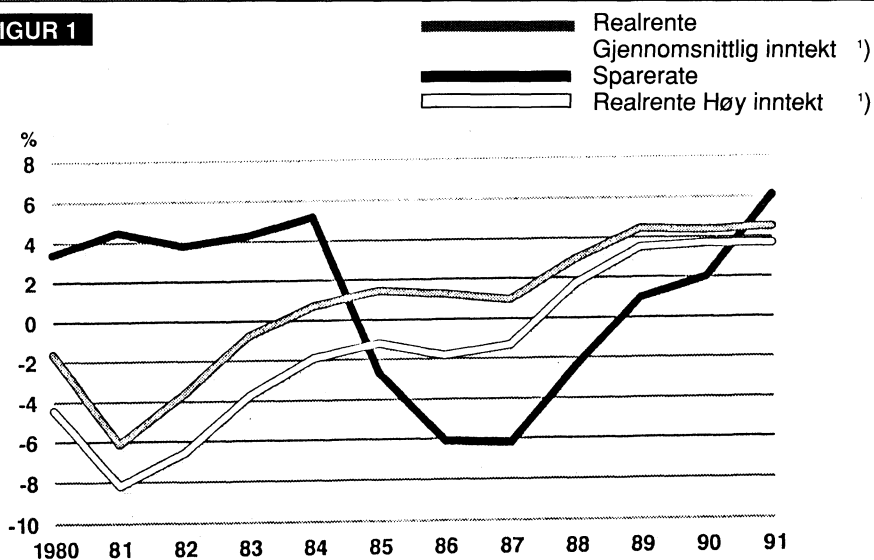
¹⁾ I pst. av utlån og garantier. Forretnings- og sparebanker

Dereguleringsprosessen startet egentlig med opphevelse av «renteforståelsen» og foregikk gradvis - med tilbakefall - fra årsskiftet 1977/78 til midten av 80-årene. Både de direkte og indirekte reguleringer av banker og finansieringsselskapers utlån ble opphevet. Bankenes og forsikringsselskaperes plasseringsplikt i obligasjoner ble avsluttet og det ble gitt fri adgang til å utstede obligasjoner og sertifikater. I 1980 var en ny og svært romslig pantelov kommet, der stort sett alt kunne pantsettes.

Med negativ realrente etter skatt og ekspansiv finanspolitikk var alle forutsetninger for en kreditteksplasjon tilstede og det ble også resultatet. Først ekspanderte bankene og så etterpå øvrige private innenlandske institusjoner. En mer detaljert oppsplitting viser at finansieringsselskapene var de egentlige markedsledere. Statsbankene ble ikke berørt av liberaliseringen. De fortsatte sin jevne ekspansjon, selv om kredittbehovet nå kunne dekkes i det private marked. Hovedårsa-

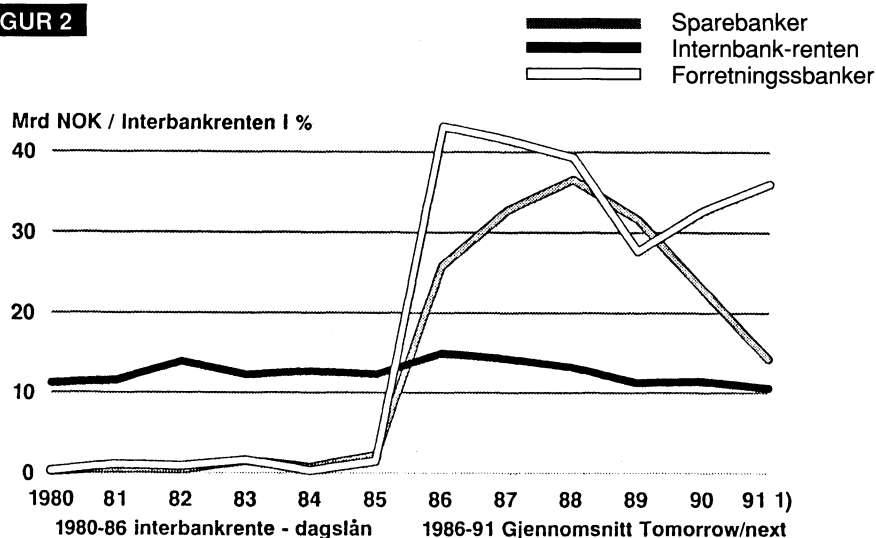
HUSHOLDNINGENS SPARERATE OG REALRENTER

FIGUR 1

¹⁾ Etter skatt

FIGUR 2

1) Sept. 91 for lån i Norges Bank

ken til dette var politikernes ønsker om subsidiert kreditt til ulike formål.

Politikerne/myndighetene tok i det hele tatt ikke konsekvensen av liberaliseringen av det finansielle system. Dette kommer også frem ved at man samtidig med et ekspansivt statsbudsjett i 1985 holdt en «politisk bestemt» lav rente. Et helt galt signal som i denne situasjonen ikke stemte med de faktiske markedsforholdene. Ser vi på figur 2 viser den at Norges Bank finansierte en vesentlig del av kredittexpansjonen gjennom bankenes lån i Norges Bank. I tillegg økte bankene sine lån i utenlandske banker kraftig - og også på denne finansiering sørget Norges Bank via swap-markedet å holde renten nede.

Norges Bank sier i sitt jubileumsskrift av november 1991:

«Dersom det ikke i lovens (lov om Norges Bank og pengevesen) forarbeider hadde vært gjort så utvetydig klart at Norges Bank skulle holde det rentenivå regjeringen hadde fastlagt, ville vanlig sentralbankpraksis ha tilsagt at Norges Bank hadde holdt fast på de grenser som var satt for den enkelte banks adgang til å ta opp lån i sentralbanken. Rentestigningen ville ha kommet allerede vinteren 1985-86. For finansinstitusjonene ville det betydd at deres tap ville vært atskillige milliarder lavere og for samfunnet som helhet ville besparelsen selvsagt vært langt større».

Sitatet er ikke konsistent med det faktum at Norges Bank ikke benyttet instruksjonsmyndigheten i dette så opplagte tilfellet. I 1986 innførtes særskilte reservekrav som bankene unngikk ved å

ta utlån midlertidig ut av balansen gjennom såkalte «avlastningsforretninger». Disse særskilte reservekrav ble opphevet ved årsskiftet 1987/88. Først ved halvårsskiftet 1988 ble de siste kredittpolitiske reguleringer avvirket formelt. Da var det for sent.

Samtidig med at den gradvise liberalisering av det finansielle system innførte myndighetene nye krav til bankenes soliditet - og dermed inntjening - samt tapsforskrifter. Så sent som i dag har vi en diskusjon gående om i hvilket omfang bankkrisen også skyldes endret praktisering av de nye tapsforskriftene, som stadig er blitt gjort strengere. Det refereres her bl.a. til diskusjonen om verdifastsettingen av næringseiendommer, der prinsippet er markedsverdi. Beregningen skjer ofte ved bruk av lave kapitaliseringsfaktorer som multipliseres med nettoleien. Slike eiendomsvurderinger er helt avgjørende for betraktninger av bankenes tap, og myndighetene burde for lenge siden ha gjort som eksempelvis i Danmark, sørget for en mer ensartet praksis, bl.a. ved å fastsette kapitaliseringsfaktoren gjennom forskrift. Usikkerheten må ligge på vurderingen av nettoleien, men det bør være en selvfølge at alle banker anvender samme kapitaliseringsfaktor. Det er ikke uten grunn at spørsmålet er reist om bankkrisen også skyldes en regnefeil.

Myndighetene overlot for sent markedsmekanismen til å bestemme utviklingen i det deregulerte norske kredittmarked, og man kom for sent med effektive soliditetskrav og tapsforskrifter som var i samsvar med de faktiske markeds-

forholdene. Generelt kan man si at man overså myndighetens ansvar for å utforme de nødvendige rammebetingelsene for et markedsorientert finanssystem. Man så ikke nødvendigheten av etablering av de mest elementære forutsetninger for å deregulere det norske kredittmarked. Dette gjelder også statsbankenes endrede rolle i et liberalisert kredittmarked, hvor kreditten ikke lenger var/er rasjonert. Det er bl.a. dette som er det særnorske i finanskrisen når jeg sammenligner med liberaliseringen av det danske finansmarkedet.

I perioden 1987-89 ble utviklingen preget av skattereformene og innstramningen av den innenlandske etterspørsel. I dagens priser en innstramning på ca. 50 mrd. kr. Figur 1 viser hvordan realrenten etter skatt stiger og hvordan spareren markant øker i husholdningene som følge av de endrede forhold. Konjunkturtilbakeslaget er en medvirkende grunn til bankenes tap. Som nevnt innledningsvis hadde næringsbedriftene liten egenkapital å stå imot med da hjemmemarkedet sviktet.

En relativ ekspansiv finanspolitikk går i dag til å konsolidere privatøkonomiene. Figur 1 viser at vi nå er oppe i en sparerate som tilsvarer den høye raten fra før dereguleringen, da vel og merke kreditt-rasjoneringen farte til en «ufrivillig» høy sparing. Den høyere realrenten etter skatt gjør at det er risiko for at vi kanskje skal ennå høyere opp før husholdningene igjen tør øke sitt forbruk vesentlig. Den økende arbeidsledigheten og de fallende formueverdier er med på å forsterke forbrukernes forsiktige forbrukeradferd, som igjen er med på å trekke ut krisen.

Bankene gjennom liberaliseringsprosessen

Norske bankers adferd gjennom 80-årene er en tro kopi av den adferd man så i Danmark da det danske kredittmarked ble liberalisert.

Før liberaliseringen var ikke bankenes ledelse satt på så store prøver. Reguleringene ga ikke rom for egentlig konkurranse, det var optimalt å gjøre som andre banker. Med dereguleringen ble det med ett behov for en synlig ledelse, som visste hva bankens svake og sterke sider var, og som bevisst kunne styre banken med utgangspunkt i de nye markedsforhold og rammebetingelser. Generelt var bankenes apparat for kredittvurderinger og engasjementsoppfølging naturlig nok ikke tilpasset et fritt marked. Samtidig hadde bankene såvel i Danmark som i Norge en historisk erfaring for at prisen på fast

eiendom ikke ville falle. Nødvendige kredittvurderinger ble ikke foretatt og vurderingene av den faste eiendomssikkerheten var ofte helt urealistiske. Mange banker hadde videre ikke tilstrekkelige systemer til avdekning av bankens risikoeksponering og inntjeningsgrunnlag.

Mye tyder på at bankledelsene «falt» i tre kategorier: De som fortsatte med kredittrasjoneringen som før, ofte av forsiktighetsgrunner, de som erkjente/så de nye tider med lønnsomheten som viktigste styringsparameter og de som på alle måter forsøkte å fastholde eller å øke markedsandelen uten hensyn til kundenes kredittverdighet og dermed bankens lønnsomhet. Det er stort sett de første to grupper av bankledelser vi nå har tilbake i den norske banksektoren.

Omkring 60 % av bankenes forvaltningskapital tilhører i dag banker som har fått støtte. Det har stort sett vært praksis å skifte styre og administrasjon i alle disse bankene. Som det fremgår av figur 3 var sysselsettingen i bankene allerede i 1990 nesten nede på nivået fra før liberaliseringen. Den nødvendige kostnadsreduksjon i krisebankene for å bedre inntjeningen gjør at sysselsettingen vil reduseres ytterligere. Det faktum at banker som ikke har fått støtte er nødt til, i et konkurransemarked, å ha et kostnadsnivå som ikke avviker for mye fra støttebankene gjør at presset mot lavere sysselsetting gjelder alle banker. Den markante og konsekvente reduksjon/tilpasning i banksektoren har også særnorsk karakter.

Tap og avsetninger på utlån var, som tabell 1 viser, meget lave helt frem til 1987. Urealistiske tapsvurderinger gjør at tallene frem til midten av 80-årene er noe undervurdert, og bak den lavere rentenetto i annen halvdel av 80-årene skjuler det seg en del tap som ikke ble regnskapsført som tap - såkalte softlån. Likevel viser tabell 1 og internasjonale erfaringer at man for en risikovillig banksektor som lever i et liberalisert finansmarked må regne med tapsprosent på 0,5-1,5 % av utlån og garantier. De lave tap frem til 1986/87 var særnorske.

Bankene sliter nå med å få etablert profesjonelle kredittvurderingssystemer/rutiner samtidig med at man etablerer økonomistyringssystemer som er i samsvar med de nye markedsutfordringene. Det skjer derfor nå mye positivt i bankene på disse områdene.

De internasjonale egenkapitalkrav kom til de norske bankene på det verst tenkelige tidspunkt. Utover tapene og strammingen av bankenes tapsforeskrifter skal bankene på rekordtid kunne leve opp til disse internasjonale egenkapitalkrav.

TABELL 2

BALANSESTRUKTUR 1984

I % av forvaltningskapital	Sparebanker	Forretningsbanker
Innskudd (Netto) fra:		
– Kunder	78,8	64,4
– Banker	3,8	11,6
– Norges Bank	0,7	0,1

Innskuddsoverskudd ¹⁾	122,2	105,1
----------------------------------	-------	-------

– Utlån	64,5	61,2
– Garantier	5,0	14,0
– Verdipapirer	26,6	25,8

¹⁾ Innskudd fra kunder i % av utlån til kunder

TABELL 3

BALANSESTRUKTUR 1990

I % av forvaltningskapital	Sparebanker	Forretningsbanker
Innskudd (Netto) fra:		
– Kunder	71,3	51,2
– Banker	3,2	11,6
– Norges Bank	9,6	8,5

Innskuddsoverskudd ¹⁾	91,9	67,7
----------------------------------	------	------

– Utlån	78,1	75,6
– Garantier	4,3	17,6
– Verdipapirer	14,5	13,3

¹⁾ Innskudd fra kunder i % av utlån til kunder

Dette er svært barske vilkår og stiller et markant høyere krav til bankenes inntjening i tiden fremover.

I denne situasjon er den åpenbare konkurranseforvridningen fra Postsparebanken problematisk. Norges Bank har («Det økonomiske opplegget for 1992» - av 24. oktober 1991 s.8) overfor Finansministeren understreket at staten må kreve normal avkastning på sine midler i den fremtidige «Statens Postbank», slik at vridningen i konkurransen mellom Postbanken og øvrige private banker blir minst mulig. Samtidig ber Norges Bank om at egenkapitalgrunnlaget justeres for Postsparebanken slik at også dette konkurransefortrinn minskes.

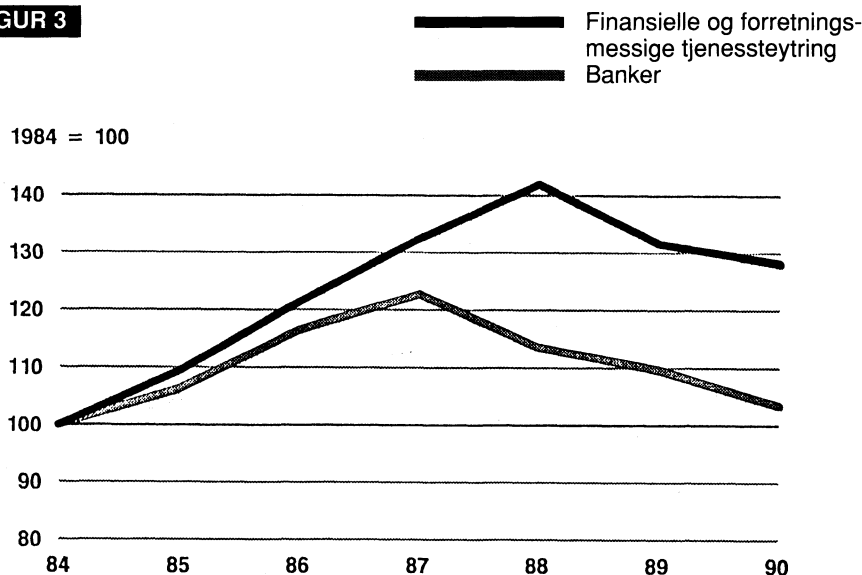
Også i forbindelse med Postsparebanken og postgiro er det tale om særnorske

forhold. Postsparebankene/Girobankene i Europa har i takt med at de fikk økt adgang til å konkurrere med de private bankene mistet sine særrettigheter. I EF gjelder at statenes likviditetsoverskudd fremover skal tilbys i lisitasjon til hele det finansielle systemet. I Danmark har dette ført til etableringen av Girobanken A/S som nå må konkurrere med andre banker om forvaltningen av statens likviditetsoverskudd. Girobanken A/S har samme egenkapital- og solvenskrav som andre banker. Kundenes innskudd i Norges Postsparebank er økt med ca. 27-28 mrd. kr. siden liberaliseringen begynte i 1983/84.

Bankene har i dag markant endrede forutsetninger for å tjene penger. Utover de store tap på utlån har bankene gjen-

ANTALL SYSSELSATTE

FIGUR 3

nom krisen fått en helt annen balansestruktur. I tabell 2 og 3 er vist sparebankenes og forretningsbankenes balansestruktur i 1984 og i 1990.

Utenom betalingsformidling går bankdriften stort sett ut på å få lønnsomhet i å omsette/transformere innskudd til risikovillig kapital gjennom utlån, garantier eller plasseringer i verdipapirer.

Den billigste funding for banker er og blir innskudd fra kunder. Ser vi på innskuddsoverskuddet (Innskudd fra kunder i % av utlån til kunder) er det generelt tale om en reduksjon for alle bankene, men mest markant for norske forretningsbanker. En større del av forvaltningskapitalen finansieres altså med dyrere penger. I 1991 hadde sparebankene og forretningsbankene stort sett samme nominelle beløp i innskudd fra kunder (nivået 180 mrd.kr.) mens forretningsbankene hadde ca. 50 % større forvaltningskapital.

I tillegg til forretningsbankenes «innskuddsunderskudd» kommer at av den høyere utlånseksposering var 5 % av utlånene pr. september 1991 nullstilte utlån (lån med null i rente- og provisjon) - 3,6 % for sparebankene.

Samtidig med at sparebankenes «innskuddsunderskudd» er merkbart mindre enn forretningsbankenes, ser vi også at sparebankene har unngått å øke den dyre interbankfinansieringen (låneopptak gjennom andre banker). Interbankfinansieringen i forretningsbankene er nesten 100 % utenlandsk. Sparebankene har en relativt større sentralbankfinansiering, men som figur 2 viser har sparebankene redusert denne kraftig siden 1988, mens forretningsbankene har økt sin fra 1989 og frem til i dag.

Ser vi på utlån er det skjedd en økt utlånseksposering i alle bankene. Forskjellen på forretnings- og sparebankene er at forretningsbankene har store garantiforpliktelser ved siden av utlånene. Samtidig ser vi at inntjeningspotensialet fra verdipapirplasseringer er redusert for alle banker.

Konklusjonen er at utover utlånstapene i bankene er banksystemet i Norge kommet opp i en inntjeningsklekke hvor spesielt den billige finansieringen fra kundeinnskudd i bankene er redusert merkbart. Bankene var derfor også tilfredse da regjeringens «bankkrisepakke» kom i oktober 1991.

«Bankkrisepakken» inneholdt såvel direkte støttetiltak til de nødlidende banker som en generell driftstøtte til alle banker. Den direkte støtte omfattet en ekstrabevilgning til Statens Banksikringsfond på 6 mrd. kr. i tillegg til de 5 mrd. kr. som var bevilget før, og 4,5 mrd. kr. til det nye Statens Bankinvesteringsfond. I tillegg ble det bevilget 1 mrd. kr. til Sparebankenes sikringsfond for at pro-

blemene i to store distriktssparebanker skulle kunne håndteres. Driftstøtten skulle gis til alle banker ved en nedsettelse av renten på en del av bankenes lån i Norges Bank (25 mrd.kr.). Fordelingen av disse midlene til lavere forrentning skulle skje i forhold til bankenes forvaltningskapital.

Regjeringen hadde altså i sin krisepakke vært oppmerksom på den konkurransevidning som ville ha ligget i at kun nødlidende banker fikk driftsstøtte. Overraskelsen var stor da Norges Bank etterpå valgte å fordele de 25 mrd.kr. ut fra bankenes egenkapitalberegningsgrunnlag og ikke som i proposisjonen etter forvaltningskapitalens størrelse. Dette betydde en klar forfordeling av forretningsbankene og dermed de banker som er svekket etter krisen.

Myndighetene bør generelt være oppmerksomme på faren for at banker som mottar støtte samtidig opptrer i markedet upåvirket av sine underskudd og sin underbalanse. Statsstøtten til de nødlidende banker er i første omgang til for å sikre innskytere og låntakere i bankene. I neste omgang er hovedmålet at disse banker skal komme ut av sin krisesituasjon gjennom økt inntjening og justering av forvaltningskapitalen. Det må unngås at statens støtte til nødlidende banker brukes til å utkonkurrere ikke-støttede banker i markedet.

Fusjoner av banker har i såvel Norge som i Danmark resultert i at noen banker gikk over ende. Ofte har det vært tale om eksempelvis en veldreven solid bank som fusjonerte med en mere markedsandelorientert bank. Ofte fikk man ikke fusjonert de to bankene reelt. De to bankene fortsatte å kjøre videre uten at noen hadde et felles overblikk over hva den andre gjorde og etter en stund kom den fusjonerte banken ut i uoverskuelige problemer. Vesentlig var også at selv om de to fusjonerte banker på papiret ble store, målt ved forvaltningskapitalens størrelse, hadde de ikke i utgangspunktet ekspertise i banken til å drive en bank av denne størrelse. Dessverre ventet man ofte ikke på oppbygging i banken av denne ekspertise, men viste på rekordtid hva man ikke kunne mestre - godt presset av det politiske miljøet.

Det er samtidig klart at fusjoner i oppgangstider ofte har mer karakter av finansiell manipulasjon og makroøkonomiske argumenter enn tilfellet er for fusjoner i krisesituasjoner. I kriser begrunnes fusjonen mer forretningsmessig og utløser samtidig forretningsmessige tiltak fra begynnelsen. Det helt avgjørende er selvfølgelig at ledelsen i den fusjonerte banken fort får organisert en effektiv ledelse samt etablert en bank.

Fusjonene har i første omgang vært horisontale, dvs. bank fusjonerer med

bank, kredittforetak fusjonerer med kredittforetak osv. Lovgivningen gir nå mulighet for vertikale fusjoner i finanssektoren eksempelvis bank som fusjonerer med kredittforetak.

Kravet for at det oppnås «lykkelige ekteskap» er det samme som antydnet ovenfor. En fusjon mellom eksempelvis Bank A og Kredittforetak B (se nedenfor) gir på papiret en finansinstitusjon AB hvor kanskje likviditet og soliditet etterpå kommer over/på lovens krav, men gir ikke en bedriftsøkonomisk styrkelse - tvert imot. Erfaringer viser at det er «livsfarlig» å motivere fusjoner ut fra slike hensyn.

Bank A:

Kredittforetak B:

- Dårlig ledelse	- Dårlig ledelse
- Dårlig inntjening	- Dårlig inntjening
- God likviditet	- Dårlig likviditet
- Dårlig soliditet	- God soliditet

Hva bør gjøres?

Innledningsvis skjer det som nevnt mye positivt i bankene i dag. Det etableres kredittvurderingssystemer/-rutiner og økonomistyringssystemer som er mer i samsvar med de nye markedsutfordringene. Samtidig vil/gir de nye egenkapitalkrav et inntjeningsinsitament. Nødvendigheten av at også bankene må tjene penger blir åpenbar - høy inntjening og avkastning blir et effektivitetssignal. Det er myndighetenes oppgave å kreve inntjenings- og avkastningskrav før og etter tap i de nødlidende banker. Det må som nevnt unngås at statens støtte til banker i krise brukes til å utkonkurrere ikke-støttede banker i markedet. Dette er alle tiltak som samfunnsøkonomisk og bedriftsøkonomisk er positive.

Allikevel er det - som det fremgår av min gjennomgang av den norske finanskrisen - helt grunnliggende særnorske forhold i det norske finansielle system som det er nødvendig å få rettet opp på. Jeg vil her særlig peke på to forhold:

1. En mer uavhengig sentralbank
2. Dialog mellom myndighetene og finanssektoren

Tidligere sentralbanksjef Karl Otto Pohl Bundesbank Tyskland har om noen påpekt behovet for en uavhengig sentralbank: ...«What is more important, however, is that only an independent central bank is in a position to pursue a monetary policy geared to longer-term requirements ... An independent central bank is in a better position to do so than any government, as it is not subject to the temptation to neglect the basic requirements of anti-inflationary monetary poli-

cy for sake of short-term effects or election tactics...» (Karl O. Pohl 1990 B: Towards Monetary Union in Europe s. 38-39).

Bestemmelsen i Norge om instruksjonsretten og finanskomiteens kommentarer til den gir på papiret en klar «forretningssgang» for hvordan en oppstått konflikt skal avgjøres. Virkeligheten / praksis i Norge viser at instruksjon er så dramatisk en form at den ikke vil bli brukt - man må gi sentralbanken reell uavhengighet. Større uavhengighet til Norges Bank vil viktigst av alt gi Finansdepartementet og det politiske system en helt nødvendig bedre «sparingspartner».

Etter liberaliseringen av kredittmarkedet bør statsbankene inkorporeres i den generelle kredittpolitikk og være underlagt Finansdepartementet og Kredittilsynets overvåkning.

Dialogen mellom myndigheter og finanssektoren bør bedres. Også her er det viktig at myndighetene vil få en tiltrengt «sparingspartner» og bankene en mer forpliktende og ens forståelse av hva rammevilkårene for bankdrift er.

Det er for meg hårreisende å se hvor liten løpende dialog det eksempelvis er mellom bankene og Kredittilsynet/Finansdepartementet i Norge ikke minst på det praktiske planet. Jeg vil konkretisere hva jeg taler om ved å trekke to eksempler frem dels regnskapsforeskriftene dels EØS-EF tilpasningene for banksystemet.

La meg innlede med å beskrive en opplevelse jeg hadde i Danmark midt på 80-tallet. Jeg satt i et utvalg under det danske kredittilsynets regnskapsutvalg sammen med representanter fra sentralbanken, kredittilsynet og regnskapssjefene fra de fire største danske bankene. Vi vurderte «realisasjonsprinsippet» contra «disposisjonsprinsippet» i regnskapsføringen av utlandsforretninger. Først skulle en av bankene redegjøre for gjeldende praksis. Gjennomgangen avdekket at det på viktige områder stort sett var fire forskjellige praksiser på hva gjeldende praksis var. Det var ikke tale om at noen forsøkte å »lure« tilsynet men ene og alene tolkningsforskjell av forskriftene.

Denne opplevelse var svært lærerik for oss i utvalget. Selv om vi kontinuerlig møttes i kredittilsynets regnskapsutvalg - sentralbank, banker, tilsynet og departementet - var det så stor divergens om hva praksis var. Min erfaring er at myndighetene ikke kan sikre seg en reell implementering av forskriftene uten å ha en mye tett dialog med bankene. Etikken på området krever også tett og tillitsskapende dialog. Det er min erfaring fra Danmark at det er behov for å styrke regnskapssjefenes «selvillit» - i dårlige tider kan presset fra ledelsen vedrørende særtolkning av forskrifter ved årsoppgjøret være ganske stort.

Det er naivt å tro at det er tilstrekkelig å sende forskrifter til horing. Bankene må tas med i den løpende prosessen også for-

di bankene ofte sitter med en ekspertise som tilsynet ikke har. Med dette etableres en felles og forpliktende virkelighetsoppfatning hos myndigheter og banker - en fordel for begge.

Det andre området er EØS-EF harmoniseringen. I forbindelse med etableringen av Det Indre Marked i EF «hører» danske myndigheter løpende bankene når det på det finansielle område skal fastsettes hva Danmarks interesser (forhandlingsmandat) skal være. Denne konstruktive dialog er viktig. Myndighetene får en vurdering av konsekvensene for bankene av diverse ofte detaljerte forslag, og bankene får en fornemmelse av hva som er på vei. Norske myndigheter har på det finansielle område ferdigforhandlet en «EØS-pakke» uten noen form for detaljert samarbeide med de to bankforeningene.

Vi skal ikke i Norge bare kopiere det danske systemet. Vi skal dog erkjenne at det er behov for endringer. Den økte liberalisering og de mer åpne grensene gjør at feil i den norske næringspolitikken / samfunnspolitikken får større konsekvenser enn tidligere. Dette skyldes at den internasjonale konkurranse aldri har vært så intens som den er i dag. Det er derfor grunn til at vi unngår å begå de samme feil som vi gjorde da bolig- og finansmarkedet ble liberalisert. De grunnleggende forutsetninger og holdninger må være til stede før rammevilkårene endres for næringslivet.

Kommentar til Meldgaards fremstilling

AV
SENTRALBANKSJEF
HERMOD SKÅNLAND
NORGES BANK

Jeg skal begrense meg til det Meldgaard sier om Norges Banks rolle. Det bærer ganske riktig preg av å være «sett utenfra».

Det kan for ordens skyld være verdt å nevne at hans henvisning til hva «Norges Bank sier» i jubileumsskriftet av november, gjelder mitt foredrag ved 175-årsjubileet den 14. juni 1991.

Det er ikke Norges Bank som kan «benytt instruksjonsretten». Norges Bank måtte eventuelt ha varslet at man ikke ville følge regjeringens retningslinjer, noe som i så fall ville gjort det nødvendig for regjeringen å bruke instruksjonsretten i lovens § 2. Men den samme lovbestemmelse sier at banken skal følge «de økonomisk-politiske retningslinjer som er fastlagt av statsmyndighetene». Og på det tidspunkt var der ingen tvil om

at rentenivået var en del av de økonomisk-politiske retningslinjer. Finanskomiteens innstilling følger opp proposisjonen i sin påpekning av at det «tilligger de politiske myndigheter å treffe de tiltak som skal til for å påvirke renteutviklingen og kreditttilførselen» (Innst. O. nr. 50 for 1984-85, s. 12 og 15). Også Ryssdalsutvalget hadde forutsatt at sentralbanken ved uenighet «i praksis vil bøye seg og sette i verk slike tiltak som regjeringen foretrekker» (NOU 1983:39, s. 226). I 1986 var der således ikke noe lovgrunnlag for Norges Bank til å kreve instruksjon på et område som de politiske myndigheter bare ett år tidligere hadde sagt man ville styre selv.

For å forstå dette, må man være fortrolig med at det den gang var virkemidlene i Kredittloven som var forutsatt å skulle regulere kreditttilførselen, ikke renten. At dette var urealistisk, er en annen sak.

På den annen side synes jeg Meldgaards bekymring over Norges Banks manglende selvstendighet i dag er nokså

overflødig. Etter at det i 1986 ble overlatt til Norges Bank å bruke renten for å stabilisere kursnivået, har Norges Bank den samme selvstendighet som andre sentralbanker som arbeider under et fastkurssystem. Ut fra hensynet til et stabilt kursnivå fastlegges løpende den samlede likviditetstilførsel og dermed også i praksis rentenivået. Denne virkemiddelbruken, i likhet med endringer i rentesatser, blir som en sak «av særlig viktighet» forelagt departementet, men gjennom de mer enn fem år ordningen har virket, har ikke dette begrenset Norges Banks muligheter for å ivareta sin oppgave med hensyn til å sikre kursstabilitet. Vi er for så vidt nå i den stilling som jeg i foredraget ga uttrykk for at vi skulle ha vært i allerede i 1985.

Meldgaard peker for øvrig selv på et utslag av bankens selvstendighet da vi valgte en annen fordeling av de 15 mld (ikke 25) kroner som er tilført bankene til lav rente, enn det som var regjeringens foreløpige standpunkt i «krisepakken». Det er ganske riktig at vi foretrakk en fordeling som kunne gi et lite bidrag til å redusere behovet for ytterligere statlig støtte til de banker som var svakest stilt.

Noen refleksjoner over nyere teorier for konjunkturer og økonomisk vekst*

Vekst- og konjunkturforskning er ikke det det en gang var. Mange gamle idéer er blitt forkastet for så å bli hentet fram igjen i ny fasong. En del nytt er også kommet fram, spesielt i vekstteorien, der tekniske framskritt har mistet sin tradisjonelle rolle som uforklart faktor og i stedet analyseres som resultat av F&U-investeringer. I forhold til fordums lærebøker er de politiske implikasjonene til dels blitt snudd på hodet, men meningsforskjellene er store.

AV
KNUT ANTON MORK

Even Brattbakken forteller i en av sine historier om en totning som skulle takke for maten i et selskap, og som kom i skade for å si: «Det er et ordtak som hete lite, men godt; men i dag trur je je har æille mæ meg når dæ je seie at her har det vøri akkurat omvendt!» Den uheldige og litt beskjemte følelsen som denne totningen må ha følt, er ikke helt ulik den følelsen en økonom som ble utdannet på seksti- og syttitallet kan sitte igjen med etter å ha satt seg inn i en del nyere teori om konjunktur og vekst.

Det vi lærte den gangen, var stort sett det som går under navn av *den neoklassiske syntesen*. Den sa oss at konjunkturerne skyldtes pris- og lønnsrigiditeter og kunne rettes på ved penge- og finanspolitikk, mens langsiktig vekst var resultatet av fri konkurranse i effektive markeder. Ut over en fornuftig konjunkturpolitikk var det lite myndighetene skulle eller kunne gjøre for å forbedre vekstprosessen. I vekstteorien var vi vel alle spesielt stolte da vi hadde lært å forstå hvorfor det var slik at økt sparing ikke kunne øke vekstraten på lang sikt. Store deler av dagens litteratur kan derimot gi inntrykk av det stikk motsatte: Konjunkturerne er et resultat av tilbudssjokk i effektive markeder, så aktiv politikk kan bare gjøre dem verre. Den langsiktige vekstprosessen avhenger derimot av viktige avvik fra den tradisjonelle frikonkurranseodellen, så mye kan gjøres for å fremme vekst på lang sikt.

Mye interessant har skjedd på disse to frontene av makroøkonomisk forskning de siste ti-femten åra. Jeg setter pris på denne anledningen til å skissere noe av den nevnte utviklinga. I en kort artikkel er det selvfølgelig grenser for hvor mye jeg kan ta med. I stedet for å gjøre et mislykket forsøk på å ta med alt, vil jeg derfor konsentrere meg om noen få utviklingslinjer som har hatt viktig innflytelse på min egen måte å tenke på. Det dreier seg om tanker som jeg dels er enig og dels uenig i; men som har det til felles at de har satt dype spor etter seg i litteraturen. Implikasjonene for politikk og næringsliv er til dels grunnleggende og bør tas alvorlig av alle som har ansvar for viktige økonomiske beslutninger.

I sidene som følger, vil jeg presentere noen av hovedpunktene i moderne konjunkturteori og noen av hovedpunktene i moderne vekstteori. Men jeg er også opptatt av å få fram sam-

menhengen mellom dem, fordi de er relaterte deler av et intellektuelt tankegods som egentlig er mer helhetlig enn det først kan synes. Til slutt vil jeg så forsøke å presentere noen av implikasjonene av dette tankegodset for økonomiske beslutninger. Jeg skriver med hensikt beslutninger og ikke politikk fordi dette er ett av tilfellene der makroøkonomisk forskning også er relevant for beslutninger på bedrifts- og næringsplan. Kanskje vi alle trenger å lære å tenke på en litt ny måte.

KONJUNKTURTEORI

Keynes og klassikerne én gang til

Helt fra Keynes tid har mye av konjunkturforskninga foregått som en del av den pågående debatten mellom den klassiske og den keynesianske måten å se verden på. Noe av denne uenigheten har dreidd seg om muligheten til å påvirke den *reelle* produksjonsaktiviteten i økonomien ved hjelp av et *nominelt* instrument, nemlig pengepolitikken. Etter en opprinnelig nøling med frykt for likviditetsfeller har keynesianerne trofast trodd på denne muligheten og har presentert et tilsynelatende overbevisende empirisk bevismateriale for den. Materialet er først og fremst den positive korrelasjonen mellom

Knut Anton Mork er seniorforsker ved Stiftelsen for samfunns- og næringslivsforskning og Professor II ved Handelshøyskolen BI. Han har seviløkonomeksamen og høyere avdelings siviløkonomeksamen fra NHH samt doktorgraden i sosialøkonomi fra MIT.

*Denne artikkelen er basert på foredrag ved det 14. nasjonale forskermøte for økonomer, BI Sandvika 7. januar 1992.

inflasjon og produksjonsaktivitet som danner grunnlaget for Phillips-kurven. Denne korrelasjonen var overbevisende i alle fall fram til 1970; og begivenhetene på åttitallet har på mange måter gitt den nytt liv.

Keynesianerne har tendert til å fortolke denne korrelasjonen som en såkalt «politikk-meny». Det vil si at de har hevdet at en monetær ekspansjon ikke bare øker inflasjonstakten; den kan også stimulere det reelle aktivitetsnivået. Kanskje dette bare ville gjelde på kort sikt; men kort sikt er ofte viktig i politiske beslutninger. Oppigjennom femti- og sekstitallet var klassikerens respons til Phillips-kurve-korrelasjonen omtrent som bedehusfolkets reaksjon på den bibelske fortellinga om at Jesus gjorde vann til vin: «Me veid det, men me liga det ikkje.»

Monetaristisk analyse på femti- og sekstitallet innrømte muligheten av at en monetær ekspansjon kunne ha gunstige realvirkninger på kort sikt, men advarte mot forsøk på å bruke muligheten systematisk fordi virkningene var uberegnelige og lett kunne gå galt. Et skritt videre ble tatt av Robert Lucas, Robert Barro og deres etterfølgere på syttitallet. De klarte å konstruere en teori som på den ene sida kunne forklare Phillips-kurve-korrelasjonen som et empirisk fenomen, men på den andre sida hadde som implikasjon at alle forsøk på å bruke korrelasjonen som en politikk-meny ville mislykkes.

Ei stund virket dette som vel og bra; men ikke alle var fornøyd, og Lucas var en av dem. Noen, som vår egen landsmann i utlendighet, Finn Kydland, og hans medarbeider Ed Prescott, hadde en idé om at konjunktursvingninger i det reelle aktivitetsnivået skulle kunne forklares innafør en dynamisk frikonkurransemodell uten å ta tilflukt til slike fremmedelementer som pris- og lønnsrigiditeter og reelle virkninger av nominelle instrumenter. Konjunktursvingninger er reelle fenomener og burde derfor kunne forklares som et resultat av reelle faktorer. Dessuten burde de altså kunne forklares som et resultat av likevekt i en effektiv frikonkurransemodell, for slike likevekter er forenlige med optimaliserende atferd; og dette utgangspunktet var viktig for Kydland og Prescott. Etter som disse idéene tok form, hos Kydland og Prescott og andre, fikk vi det vi i dag kaller *realkonjunkturteorien*, på engelsk *real business cycle theory*.

Realkonjunkturteorien

I motsetning til nominelle sjokk tok realkonjunkturteorien utgangspunkt i *reelle* sjokk. I praksis betydde det, i alle fall i første omgang, tilbudssjokk, nærmere bestemt *produktivitetssjokk*. Vi har lenge regnet med at produktiviteten i de ulike produksjonsprosessene i økonomien utvikler seg over tid i form av teknisk framgang. Selv om vi ofte modellerer denne prosessen som en glatt og kontinuerlig prosess, er det vel egentlig mer realistisk å regne med at den ofte foregår i rykk og napp. Forskning og utvikling, som utviklinga av mikroelektronikken, gjør av og til store sprang framover, som med nærmest ett slag kan gjøre det lettere å produsere flere og bedre varer. Andre ganger kan kriger, revolusjoner eller naturkatastrofer gjøre det vanskeligere å produsere. Kan det være at forstyrrelser av denne typen kan forklare konjunktursvingningene?

Et problem med denne forklaringsmåten er selvfølgelig at disse produktivitetssjokkene er vanskelige å observere. Men på en måte gjør det forskningsarbeidet enklere fordi krefter

som ikke kan observeres, også er vanskelige å motbeviser. Det en da kan gjøre, er å spesifisere produktivitetssjokkene som en uobservert, stokastisk prosess. Så kan en simulere en dynamisk, neoklassisk vekstmodell med denne prosessen innebygd og se om modellen genererer svingninger i økonomien som likner på de konjunktursvingningene vi faktisk observerer.

Utfordringa for modellbyggeren er da for det første å generere svingninger i nasjonalproduktet som er omtrent like store i modellen som i virkeligheten. Dette er ikke egentlig så vanskelig fordi forskeren står fritt til å spesifisere størrelsen av de uobserverte sjokkene (dvs. variansen i sjokkprosessen) akkurat slik at de resulterende svingningene i produksjonsnivået tilsvare det faktiske omfanget på konjunktursvingningene. Det er mye mer av en utfordring å kunne lage en modell som reproducerer *samvariasjonen* mellom de ulike variablene i økonomien over konjunktursyklusen. Det er ikke nok å få nasjonalproduktet til å svinge, men konsumutgiftene, investeringstakten, sysselsettinga og andre viktige variabler må svinge i takt på samme måte som i virkeligheten.

Skal vi være rettferdige, må vi si at dette er noe realkonjunkturforskerne greidde forbausende godt. Noen problemer oppstod det naturlig nok i begynnelsen, spesielt når det gjaldt svingningene i sysselsetting og reallønn. Men seinere forskning har vist at det er mulig å bygge realkonjunkturmodeller med store svingninger i sysselsettinga; og seinere bidrag av Kydland har sådd tvil om de tidligere oppfatningene om de empiriske svingningene i reallønna. Mange er det nok ennå som ikke lar seg overbevise om at disse svarene på det som tidlig så ut til å være pinlige spørsmål, betyr at realkonjunkturteorien er noe vi bør tro på. Men svar skyldig kan vi ikke si at realkonjunkturforskerne er blitt.

Dette var litt av en revolusjon. Etter mange desennier da alle var overbevist – med glede eller sorg – om at konjunkturrene bare kunne forstås som resultater av ulikevekt og tilpassingsproblemer, kom det her en fullstendig og elegant teori som sa vi kunne slå oss til ro med at konjunkturrene er normale fenomener i en frikonkurranselikevekt. Alle de som hadde mistet nattesøvn over konflikten mellom mikro og makro, kunne slappe av med at det bare var behov for én type analyse: frikonkurranselikevekten kan forklare alt.

De politiske implikasjonene var ikke mindre revolusjonerende. Plutselig var det slutt på den tida da en trengte å vri hodet over hva en best kunne gjøre med konjunkturproblemerne, med arbeidsledighet og med dårlig lønnsomhet. Det var ikke lenger nødvendig å gruble over vanskelige avveininger mellom aktivitet og inflasjon eller mellom fordeler og ulemper på kort og lang sikt. Markedet ville ta seg av alt sammen!

Siden likevekten er et resultat av fri konkurranse, er resultatet optimalt. Konjunkturrene kan være brysomme, men markedet har gjort alt det som gjøres kan for å gjøre dem så lite plagsomme som mulig. Ingen myndigheter, om de er aldri så velmenende, kan gjøre det bedre. Som en liten kuriositet er det kanskje verd å nevne at selve løsningsalgoritmene for realkonjunkturmodellene svært ofte rett og slett er optimaliseringsrutiner. Løsningen er optimal og det i første-best forstand. Det som allerede er så godt som det kan få blitt, kan ingen myndigheter gjøre bedre. Ei heller bør de bruke ressurser på å prøve.

Jeg føler trang til å understreke denne sterke implikasjonen fordi vi i vår norske debatt ofte ser ut til å ha en annen forstå-

else av motsetningene mellom keynesiansk og klassisk analyse. Her på berget kan en få inntrykk av at forskjellen ligger i at keynesianerne vil løse ledighetsproblemene ved å øke det innenlandske etterspørselsnivået, mens klassikerne vil redusere kostnadsnivået. I noen grad kan kanskje dette inntrykket skyldes ulikevektsanalysen til forfattere som Malinvaud og Benassy, som kaller det klassisk ledighet hvis den kan reduseres ved at lønna settes ned. Men det er vel heller ikke så helt borti veggene å påstå at de av de norske økonomene som tror sterkest på markedene, også er de som har tatt sterkest til orde for å redusere kostnadsnivået for å løse arbeidsledigheten.

Hvis derimot de norske klassikerne hadde vært like konsekvente i sin klassisisme som realkonjunkturfolka, ville de ha hevdet at lønna er et resultat av markedslukevekt og dermed optimal. Dersom vi da har ledighet til den lønna, må det være fordi noen mennesker ikke synes lønna er høy nok til at det skal være umaken verd å jobbe. Men det er i så fall deres egen beslutning, som det ikke er myndighetenes sak å blande seg opp i. Og om de klassiske økonomene kunne ha mange grunner til å være bekymret over en ekspansiv finanspolitikk, burde de i alle fall ikke være redde for inflasjonsvirkningene. Inflasjon er et nominelt fenomen, og ifølge realkonjunkturteorien er det ikke nominelle faktorer som styrer økonomien.

Keynesianske motsvar

Realkonjunkturteorien har vært en sterk og toneangivende retning innafor konjunkturforskninga det siste tiåret; men den har ikke vært aleine. Mens klassikerne boltret seg i nye forklaringer med forlokkende implikasjoner, har andre forskere fortsatt å arbeide ut fra andre forutsetninger. Idéene har vært mange, som solflekkteorier, hystereseteorier, effektivitetslønnteorier og så videre. Ikke minst er det verd å merke seg at en del viktig arbeid er blitt gjort omkring pris- og lønnsrigiditeter. Trass i klassikernes gjentatte påstander om at rigiditetsantakelser er et fremmedelement i økonomiske analyse, har vi også fått presentert en rekke bidrag som belyser prisrigiditet som et empirisk og teoretisk fenomen. Empirisk er det blitt presentert eksempler på prisutviklinger over tid som vanskelig kan forklares som resultater av tradisjonell likevektsanalyse. Teoretisk er flere argumenter blitt presentert for hvorfor og hvordan rigiditet kan oppstå som et resultat av optimaliserende markedsatferd.

Et av de mest kjente av disse argumentene er det som bygges på såkalte «små menykostnader». Det vil si at modellen tar hensyn til at det kan være kostnader forbundet med det å endre priser. Da kan det ofte være slik at små prisendringer ikke er verd å gjennomføre fordi selve kostnaden ved å endre prisen ikke gjør det verd å utføre endringa. Navnet «menykostnader» inviterer til å tenke på restauranter som eksempel, der de kanskje må trykke nye menyer etter som de endrer prisene. Men andre eksempler kan være like viktige, som når bompengeringen rundt Oslo nettopp økte sin kontantpris fra 10 til 11 kroner og bare det å skilte de nye prisene må ha kostet en god del.

Poenget med denne teorien er så at om bedriftene unnlater å foreta noen prisendringer, så kan dette gjøre liten forskjell for hver bedrift for seg; men føre til store forstyrrelser i økonomien som helhet. Som så ofte ellers i økonomisk analyse viser

det seg at når en først tar noen små skritt bort fra den tradisjonelle frikonkurransemodellen, så kan «lita tue velte stort lass». Menykostnadene kan virke ubetydelige, men de kan ha store konsekvenser. Spesielt kan de forklare mye av hvorfor nominelle forstyrrelser – som tilsier prisjusteringer – kan ha reelle virkninger. Keynesianske forskere har aldri gitt opp forsøket på å finne en logisk forklaring på den empiriske korrelasjonen i Phillips-kurven.

Koordineringsproblemer

Imidlertid er det en tredje forskningsretning innafor konjunkturteorien som jeg har lyst til å legge mer vekt på, nemlig den som går under navn av *koordineringsproblemer*. Jeg finner denne retningen interessant, ikke fordi jeg er ekspert på den, men fordi den åpner for en del spennende nye måter å tenke på. Koordineringslitteraturen likner på keynesianismen ved at den ser på konjunkturteoriene som et resultat av *avvik* fra frikonkurransemarkeder, men skiller seg fra keynesianismen ved at den ikke gjør seg avhengig av prisrigiditeter. Den tar utgangspunkt i likevektsanalyse, og på den måten likner den på realkonjunkturteorien. Men den skiller seg sterkt fra realkonjunkturteorien ved at den åpner for viktige imperfeksjoner i markedet; og det er nettopp disse imperfeksjonene som gjør teorien interessant.

Hovedtesen i koordineringsteorien er at det finnes flere likevektsløsninger i markedet, noen med høy og noen med lav aktivitet. Likevektene kan ofte rangeres etter Pareto-kriteriet – det vil si at det er klart bedre å befinne seg i en høykonjunktur enn i en lavkonjunktur. Konjunktursvingninger kan så forekomme som et resultat av at økonomien skifter mellom likevekter med høy og lav aktivitet. Men det er riktig å føye til at dynamikken i koordineringsteorien ikke er utviklet til et slikt stadium at vi kan antyde noe om hva det er som forårsaker slike skifter.

Mekanismen bak resultatet om flere likevekter er en eller form for *positive eksternaliteter* i produksjonen. Vi er alle vel kjent med at frikonkurranselikevekter med eksternaliteter ikke er optimale, men er kanskje noe mindre vant med å tenke på at positive eksternaliteter kan gi flere likevekter. Som et lettfattelig eksempel på dette liker jeg gjerne å bruke markedet for telefaxmaskiner. Hensikten med å ha en slik maskin er å kunne utveksle meldinger med andre som også har dem. Med andre ord er nytten av maskinen en funksjon av om andre har dem. I dette markedet kan vi tenke oss minst to likevekter. Én likevekt er der ingen har telefax, slik at ingen heller har noen grunn til å anskaffe det. En annen likevekt er det vi nå observerer, nemlig at de fleste institusjoner har telefax – og snart vil sikkert mange av oss også ha det hjemme. Det er vel grunn til å tro at alle nå foretrekker løsningen med at alle har telefax framfor løsningen der ingen har det. I så fall kan vi rangere løsningene etter Pareto-prinsippet. Derimot har vi ingen garanti for at markedet er i stand til å nå den mest effektive likevekten av seg selv. I telefaxmarkedet ser det ut til å ha skjedd; men dette er langt fra sikkert i det liknende markedet for elektronisk post.

Nå er det vel ikke så mange av oss som egentlig tror at det er slike teknologiske eksternaliteter som gir oss konjunkturer i økonomien. Poenget er snarere at det kan finnes andre fenomener, med liknende modelltekniske egenskaper som teknolo-

giske eksternaliteter, som kan gi slike resultater. Russell Cooper og Andrew John nevner i en felles artikkel i *Quarterly Journal of Economics* i 1988 et eksempel med et ganske bestemt keynesiansk tilsnitt. De tar utgangspunkt i en økonomi med to (eller flere sektorer) og monopolistisk konkurranse. Her oppstår det noe som likner på en eksternalitet på etterspørselssida i den forstand at økt aktivitet i én sektor øker inntektsnivået i den sektoren, og denne inntektshevinga vil så i sin tur øke etterspørselen etter varer fra den andre sektoren. Men dette betyr jo at produsentene i én sektor nyter godt av økt produksjon i andre sektorer. Dette resultatet likner påfallende på den keynesianske multiplikatorprosessen. Likevel er det en vesensforskjell mellom de to modellene i og med at den keynesianske modellen er basert på prisrigiditet og likevekt, mens modellen med koordineringsproblemer antar fleksible priser og likevekt i markedet, bare ikke frikonkurranse. *Det er altså aldeles ikke nødvendig å insistere på rigide priser og lønninger for å kunne få modelløsninger med keynesianske trekk.*

En av grunnene til at denne modellen er så interessant, er at den illustrerer hvor grundig konklusjonene kan forandre seg dersom vi endrer forutsetningene i frikonkurransemodellen på en relativt beskjeden måte. Dette er et emne som går igjen i flere deler av moderne makroøkonomisk teori og som jeg skal komme tilbake til i diskusjonen av moderne vekstteori.

Men før vi går videre i den retning, kan det være verd å nevne at koordineringsproblemer vel må være en ledende kandidat til å kunne forklare de mange problemene som de tidligere kommunistlanda i Øst-Europa nå står overfor. Der skal nå nylig frigitte markeder få ansvaret for å gjenopprette økonomiens tapte helse. Forventninga er at de skal finne sin likevekt og dermed få økonomien i balanse igjen. Hyllene skal fylles med varer, de tidligere statseide og sentraldirigerte bedriftene skal finne sine kunder, og arbeidsfolk skal finne arbeid. Her står, som vi vet, problemene i kø. Folk som ikke har vært vant med å opptre i markeder, må lære seg en ny måte å arbeide på og leve på. Markedets usynlige hånd skal klare å finne den likevekten som statens synlige hånd ikke klarte.

Men selv om nå markedet klarer å finne en likevekt, kan vi da stole på at det er en god og produktiv likevekt? Teorien om koordineringsproblemer tjener som en påminnelse om at dette langt fra er garantert. Det er ille nok at koordineringsproblemet kan være vanskelig i et velsmurt, rutinert marked. I et nytt, uprøvd marked er det mye større risiko for at noe skal gå galt. Personlig er jeg redd for at de tidligere sovjet-republikkene har en lang og vanskelig vinter foran seg. Trolig bør vi ikke bli forbauset om overgangen viser seg å ta flere år. Muligheten er der for at overgangen skal ta form av en kapitalistisk lavkonjunktur av dimensjoner som depresjonen i de harde tretti-åra.

VEKSTTEORI

Men jeg skulle også ta for meg noe mer oppløftende, nemlig langsiktig økonomisk vekst. Vekst er noe vi i vår tid har vent oss til å ta for gitt. Og da snakker jeg ikke bare om etterkrigsgenerasjonen, selv om jeg godt kunne bruke personlige eksempler om hvordan jeg vokste opp med utedo, vedovn og vannpumpe på kjøkkenet og ingen telefon. Nei, jeg snakker

faktisk om hele perioden siden den industrielle revolusjonen. Den veksten som her har funnet sted, utgjør egentlig et kapital uten sidestykke i menneskehetens økonomiske historie.

«Gammel» vekstteori

Interessen for vekst er naturligvis ikke ny. Sist vekstforskning var i skuddet, var på femti- og sekstitallet. Det var selvfølgelig en periode med sterk og jamn vekst i verdensøkonomien. Det var også perioden da min gamle lærer Robert Solow gjorde sine uforliknelige bidrag til økonomisk analyse. Solows vekstmodell er blitt stående som prototypen på dynamisk analyse i den neoklassiske tradisjonen. Den viser hvordan sparing og investering resulterer i varig vekst i dynamisk frikonkurslikevekt med befolkningsvekst og teknisk framgang.

Men Solows modell hadde også noen egenskaper som aldri helt stemte med virkeligheten. For eksempel husker vi vel alle fra studiedagene at en økning i sparerate bare fører til en midlertidig økning i vekstraten – i «steady state» er vekstraten per capita alltid lik veksttakten for tekniske framskritt. Dette gjør det vanskelig å forklare at land med høy sparerate, som Japan og Tyskland, i lang tid har vokst raskere enn land med lav sparerate som USA. Forsøk ble gjort, for eksempel med modeller der den nyeste teknologien er «embedded» i siste årgang av kapitalutstyr, slik at rask utnyttning av ny teknologi forutsetter en høy sparerate; men heller ikke disse modellene identifiserte noe forhold mellom sparerate og *utvikling* av ny teknologi.

For det andre skal veksten i ulike land følge det samme mønsteret. Land kan skille seg fra hverandre i utgangspunktet fordi de kan ha arvet ulik kapitalstokk fra fortida; men dersom de har adgang til samme teknologi – og det har jo egentlig alle som kan lese tekniske fagtidsskrifter – så vil de alle i hovedsak konvergere mot den samme «steady state», der i alle fall vekstratene er de samme om enn ikke nødvendigvis inntektsnivåene. Det er omtrent som Alf Prøysens Kong Salomo og Jørgen Hattermaker, som «går mot samme paradiset og hører harper slå». Følgelig skulle utviklingsland i Afrika og Sør-Amerika vokse raskere enn de industrialiserte landa og etter hvert ta igjen velstandsnivået deres. Det har som kjent ikke skjedd.

For det tredje har Solows modell ingen forklaring på den tekniske framgangen. Den er der som en eksogen størrelse som lever sitt eget liv i ingeniørenes laboratorium. Mer enn det, det er som om disse laboratoriene er kjemisk fri (unnskyld uttrykket!) for siviløkonomer som vil stille lønnsomhetskrav til drifta. Ja, faktisk går det ikke med noen ressurser til drifta i det hele tatt – tekniske framskritt er som manna fra himmelen, som en knapt nok trenger å gå ut på marka og sanke.

Disse tre svakhetene – sparaterats irrelevans, konvergensenskapen og den eksogene teknologiprosessen – er det den nye vekstteorien har søkt å rette på. Men interessen for langsiktig vekst, som fikk sitt startskudd med Paul Romers første berømte artikkel i 1985, var ikke bare akademisk. Bak den lå ikke minst en intens interesse i USA for å forklare hvorfor den amerikanske produktivitsveksten hadde falt til omtrent null på sytti- og åttitallet, og hvorfor USA tapte det ene slaget etter det andre i den økonomiske kappestriden med Japan. Rivaliseringsforholdet mellom disse to gigantene kunne være emne for

en artikkel for seg. I stedet vil jeg rette litt søkelys mot den intellektuelle arven som den nye vekstteorien overtok fra konjunkturteorien.

Slektskap med konjunkturteorien

For det første skal vi merke oss at konjunkturteorien, som tidligere alltid hadde konsentrert seg om kortsiktige problemer, på åttitallet også begynte å interessere seg for hva som skjer med økonomien på *lang* sikt. Denne interessen kom fra realkonjunkturteorien og dens vektlegging av produktivitetssjokkenes betydning. Denne teorien antyder for eksempel at et økonomisk oppsving vanligvis skyldes en teknisk nyvinning, som gjør det mulig å produsere mer eller bedre varer med eksisterende ressurser. Oppfinnelsen av telefaxmaskinen kan igjen tjene som eksempel. Men en slik oppfinnelse har selv sagt mer enn en kortsiktig virkning på økonomien. Når en ny innretning er oppfunnet, vil det ikke deretter bli «nedfunnet». Nye oppfinnelser, i alle fall i nyere tid, blir ikke borte i et middelaldersk mørke, men danner grunnlag for enda nyere oppfinnelser som kan ta over når den førstnevnte oppfinnelsen blir foreldet. Slik ble radioen etterfulgt av fjernsynet, og etter dagens fjernsyn står HDTV på trappene. Siden hvert ledd i denne kjeden er viktig, er det rimelig å konkludere med at produktivitetssjokk kan ha langsiktige virkninger.

Denne egenskapen ved produktivitetssjokk – eller generelt *tilbuds*-sjokk, ble brukt av forfattere som Nelson og Plosser til å teste empirisk hvorvidt svingningene i de makroøkonomiske hovedstørrelsene skyldes tilbudssjokk eller etterspørselssjokk. Undersøkelsen de foretok av amerikanske tidsseriedata viste at de observerte bevegelsene over tid var konsistente med en modell der enhver endring har en *varig* virkning og ikke bare representerer kortsiktige svingninger rundt en fast, langsiktig trend.

Metodene som Nelson og Plosser brukte, er blitt mye kritisert. Det er også blitt slått fast at realkonjunkturteorien ikke står og faller med hvorvidt en gitt endring i nasjonalproduktet representerer et varig skifte eller et kortsiktig krumspring. Ikke desto mindre vakte Nelson og Plossers arbeid en interesse for de *langsiktige bevegelsene i økonomien* som makroøkonomer ikke hadde hatt på flere årtier. Denne interessen skapte utmerket grobunn for det som skulle komme i vekstteorien.

Men det var et bidrag til fra konjunkturteorien som var vel så viktig, og det kom fra litteraturen om koordineringsproblemer. Denne litteraturen legger, som vi har sett, vekt på hvordan aktivitetsnivået i enkeltbedrifter og enkelt næringer kan stimuleres av aktivitet andre steder i økonomien. Denne idéen viser seg å være minst like fruktbar når det gjelder å forklare langsiktig vekst. Problemet er å forklare hvordan en vekstprosess, når den en gang har startet, kan gå videre for egen maskin uten stimulans av eksterne, uforklarte faktorer som eksogen produktivitetsvekst. Her kommer igjen de positive eksternalitetene til unnsetning. Aktivitet hos noen stimulerer videre aktivitet hos andre; og dette er en god sirkel som kan fortsette uten noen logisk grense.

Dette argumentet er nødt til å høres rart ut for økonomer som har fått sin faglige oppdragelse i den neoklassiske tradisjonen. For på ett eller annet sted må da avtakende utbytte eller en eller annen liknende form for konveksitet ta over og få prosessen til å konvergere mot en slags steady state! Jo, da,

slik må det være så lenge modellen er konveks. Men kanskje dette er et tilfelle som kan vise oss hvor sterke skylapper vi har fått satt på oss ved å bli oppdratt til å tro på konveksitet over alt. I den nye vekstteorien blir konveksitetsantakelsen bevisst kasta overbord. *Tiltakende* skalautbytte hører til dagens orden. Det er slett ikke noe fremmedelement, men tvert imot en naturlig ingrediens for at vi skal danne oss et fullstendig bilde av vekstprosessen som et *økonomisk* fenomen og ikke bare et resultat av eksogene tekniske faktorer.

Men da må vel frikonkurransen også ryke? Ja, det er fare for det; og ei vesentlig grein av vekstteorien konsentrerer seg om imperfekt konkurranse. Andre går ikke fullt så langt, men sier at det tiltakende utbyttet er eksternt for bedriftene, slik at en frikonkurranselikevekt likevel er fullt mulig. Men en frikonkurranselikevekt med eksternaliteter er ikke effektiv! Ikke bare er produksjonsnivået lavere enn det kunne ha vært, men *vekstraten* er også lavere, slik at forskjellen i nivå bare blir større og større over tid.

Men jeg må ikke hoppe for fort til konklusjonene. La oss se litt på hva denne vekstteorien består av.

Romers frikonkurransemodell med eksternaliteter

Den nye vekstteoriens fødsel kom med Paul Romers doktoravhandling, som ble publisert som artikkel i *Journal of Political Economy* i 1985. Vekstmodellen i denne avhandlingen likner ved første øyekast mye på de neoklassiske vekstmodellene, som Solows modell. Det vil si at den er en énsektormodell som spesifiserer det aggregert produksjonsnivået som en funksjon – produktfunksjonen – av aggregert bruk av produksjonsfaktorer. En forskjell fra de fleste modellene fra sekstitallet er det at modellen ser helt bort fra fysisk kapital og i stedet spesifiserer «kunnskap» som en beholdningsvariabel som kan økes ved investering i ny læring. Men denne forskjellen er ikke fundamental, dels fordi kunnskap og menneskelig kapital spilte vesentlige roller i vekstforskninga på sekstitallet også, og dels fordi det er en helt grei sak å utvide Romers modell til også å omfatte fysisk kapital. Det er bare det at en slik utvidelse gjør modellen, som allerede er komplisert nok, svært vanskelig å håndtere analytisk uten at noe mer kommer ut av den.

Det som er nytt i Romers modell er to elementer. For det første har kunnskapskapitalen to betydninger for enkeltbedrifters produksjon. På den ene sida drar bedriftene direkte nytte av den kunnskapen som deres egne ansatte sitter inne med. Men på den andre sida drar de også nytte av den kunnskapen som fins tilgjengelig i resten av økonomien. Kunnskap er med andre ord både en privat og en offentlig produksjonsfaktor. Dette er en positiv eksternalitet som klart viser slektskapet med koordineringslitteraturen. Det danner også grunnlag for interessante betraktninger om betydninga av *industrielle miljøer*, som i Ruhrgebiet, Pittsburgh eller Silicon Valley. Bedrifter som konkurrerer med hverandre, kan også dra nytte av å operere i intellektuell kontakt med hverandre. Apple og IBM, om de er aldri så skarpe konkurrenter, forstår at de har felles interesse av å utarbeide et nytt operativsystem for framtida, det som i dag utvikles under kodenavnet «Pink».

Det andre særpreget ved Romers modell er at produktfunksjonen for hver enkelt bedrift har *tiltakende utbytte* av kunnskap som innsatsfaktor i total forstand. Det vil si at hvis kunnskapskapitalen vokser med 1%, *både i bedriften selv og i*

resten av økonomien, så øker bedriftens produksjonsnivå med mer enn 1%. Men det er viktig å legge merke til at dette gjelder bare dersom kunnskapskapitalen vokser også *utafør* bedriften. For bedriftens egen kunnskapskapital antar denne modellen som vanlig avtakende utbytte; ja, faktisk antar den konstant eller avtakende skala-utbytte for de produksjonsfaktorene som bedriftene har kontroll over. Modellen har en viktig ikke-konveksethet, men den er ekstern for hver enkel bedrift. Selv om økonomien som helhet nyter godt av stordriftsfordeler, er dette en stordriftsfordel som ingen bedrift ser innad sine egne vegger. Følgelig definerer modellen en frikonkurranselikevekt på vanlig måte.

Romer gjør ingen forutsetninger om tekniske framskritt. Slike framskritt kommer ene og alene som vekst i kunnskapskapitalen; og denne veksten er vel og merke endogen i modellen. På denne måten kan altså modellen *forklare* produktivtetsvekst som et langsiktig, økonomisk fenomen. Den er et langsiktig fenomen fordi det tiltakende utbyttet på makroplan tillater raskere vekst i produksjonsnivået enn i innsatsfaktorene. Og den er et økonomisk fenomen fordi den er et ordinært resultat av lønnsomme investeringsbeslutninger og ikke manna fra himmelen.

I denne modellen vil spareatferden påvirke vekstraten på lang sikt fordi økt sparing tillater høyere investeringer i kunnskapskapital, og slike investeringer har tiltakende utbytte – jo mer, jo mye bedre! Modellen mangler videre de konvergensgenskapene som den neoklassiske modellen er plaget av. En lav initial kunnskapskapital er ikke noe selvkorrigerende problem, for de landa som har allerede er rike på kunnskap, kan vokse forttere og dermed akkumulere ny kapital lettere. Det går an å bli sittende fast i en ond sirkel av fattigdom.

Som sagt er altså frikonkurranselikeveksten i denne modellen ineffektiv. Det betyr ikke at modellen kan brukes som et argument mot konkurransemarkeder og for, for eksempel, et sentraldirigert system. Men det betyr at det bør være mulig for fornuftige planleggere i stat og næringsliv å forbedre vekstprosessen ut over det som konkurransen kan utrette på egen hånd. Konkurransen skal ikke avskaffes, men den kan hjelpes.

Det er ikke gitt at dette er en statsoppgave. Næringslivets ledere kan selv samordne sin egen virksomhet på en slik måte at de kan dra mest mulig nytte av å operere i et felles teknologisk og kommersielt miljø, samtidig som de fortsetter å konkurrere med hverandre. Denne iden har svært mye til felles med Michael Porters «cluster»-begrep. Anvendelser for norsk industri og næringsliv skulle ikke være vanskelige å tenke på.

Men den samordnende oppgaven kan også ivaretas av myndighetene. De kan, for eksempel, sørge for at en virksomhet med viktige eksterne miljøvirkninger kan få tilfredsstillende rammebetingelser, slik at den kan blomstre, ikke bare for sin egen fortjenestes skyld, men også for at resten av næringslivet kan dra nytte av den.

Dette argumentet likner til feiltakelse på det keynesianske multiplikatorargumentet, og en formell likhet er det utvilsomt mellom de to. Men mens den keynesianske multiplikatoren forutsetter prisrigiditeter og ubrukte ressurser, bygger ikke Romers modell på noen slike elementer. Hvis norske aluminiumssmeltere har positive eksternaliteter, så er det *ikke* det at de sysselsetter mennesker i distriktene som ellers ville ha gått ledige. Ei heller er det det at industrien skaper inntekt som igjen danner grunnlag for servicevirksomhet på industristede-

ne. Nei, hvis norske aluminiumssmeltere har positive eksternaliteter, så er det fordi de bruker moderne teknologi, er med på å utvikle denne videre, og dermed bidrar til et industrielt, teknologisk og kommersielt miljø i Norge, som har ringvirkninger for andre næringer. For eksempel kan ferrolegeringsindustrien få adgang til å ansette ingeniører som har opparbeidet seg erfaring ved å jobbe med aluminiumssmelting.

Romers modell med monopolistisk konkurranse

Paul Romer hadde all grunn med å være fornøyd med sin entré i forskernes rekker. Siden en annen Paul, nemlig Paul Samuelson, har det ikke vært mange forunt å gjøre så vesentlige bidrag allerede i doktoravhandlinga. Men Romer var ikke fornøyd med dette. Det var to ting ved den første modellen som han var misfornøyd med. Den første tingen var at modellen spesifiserte kunnskap som et generelt tilgjengelig gode som alle hadde samme adgang til. Selv om dette kan være en rimelig beskrivelse av det som foregår i grunnforskninga, kjenner vi alle til hvor hardt de store konsernene arbeider for å beskytte viktige tekniske metoder, enten gjennom patenter eller gjennom hemmelighetsholdelse. For eksempel er det mange som uten hell har jaktet etter Apples hemmelighet om hva som står i en Macintosh ROM.

Den andre tingen var forutsetninga om konvekse produksjonsprosesser for interne produksjonsfaktorer og derav følgende frikonkurransemarkeder. Proprietær kunnskap sprenger denne ramma. Et firma som har utviklet et nytt produkt, kan bruke den samme designen om igjen og om igjen mange ganger uten at designen på noen måte «brukes opp». Produktet kan foreldes når konkurrerende produkter kommer på markedet. Men det at designen for et produkt lages én gang for alle, betyr at produktutviklingsarbeidet er en produksjonsfaktor som ikke behøver å vokse forat produksjonsvolumet skal kunne vokse. Med andre ord introduserer utviklinga av nye produktdesign et element av *tiltakende skala-utbytte som er internt for bedriften*. Produksjonsprosessen for hver enkelt bedrift er ikke-konveks. Men da faller forutsetningene for frikonkurranse; og en eller annen form for imperfekt konkurranse står igjen som eneste alternativ.

Dette er grunnlaget for Romers store bidrag nummer to, som også ble publisert i *Journal of Political Economy*, men denne gangen i 1990. Modellen i denne artikkelen forutsetter monopolistisk konkurranse mellom bedrifter som utvikler nye produktdesign i hver sine FoU-laboratorier, og som har eksklusiv rett til å bruke sine egne design. Likevel oppstår det en slags eksternalitet her også. For selv om ingen har lov til å kopiere en annens produkt, kan de gjøre seg kjent med andres design og bruke innsikten de dermed får, til å utvikle enda nyere produkter – det går an å drive «reversed engineering». Resultatet blir som Einsteins berømte utsagn om at han kunne gjøre det han gjorde fordi han fikk stå på skuldrene til kjempe- ne som hadde gått foran.

I modellteknisk forstand betyr dette at utviklinga av nye produktdesign kan tjene som en indeks for teknologiske framskritt, den mystiske «store A»-en som så ofte figurerer som en teknologiindikator i neoklassiske produktfunksjoner. Lest på denne måten likner Romers modell til forveksling på Solows modell med eksogen teknologisk framgang. Men framgangen

er langt fra eksogen i Romers analyse. Tvert imot gir modellen oss et sårt ettertrengt rammeverk for endelig å kunne forstå vekstprosessen som et produkt av økonomisk dynamikk og ikke bare en sekundær virkning av en teknologiprosess som lever sitt eget liv, isolert fra den økonomiske virkeligheten.

AVSLUTTENDE MERKNADER

Etter Romers pionerarbeid har vekstforskninga tatt av som en eksplosjon, spesielt i USA. Nærmest øyeblikkelig ble den «hot stuff» for doktoravhandlinger og som artikkeltemaer for unge assistant professors som trengte å publisere for å få «tenure» og lønnspålegg. Dette amerikanske forskningsapparatet har nå resultert nærmest i en syndeflod av videreutvikling, empirisk testing og anvendelser av den nye vekstteorien.

Noe av dette arbeidet vil sikkert bli glømt. Men mye av det er godt, og jeg anbefaler det til videre lesning. For meg er det nå likevel tid til å stoppe. La meg slutte på samme måten som jeg begynte, nemlig med å reflektere litt over de politiske implikasjonene av det som har skjedd i konjunktur- og vekstforskning de siste åra.

Først og fremst må vi si at den *neoklassiske syntesen* er, om ikke død, så i alle fall betydelig svekket. Den neoklassiske syntesen satte det samme skillet mellom konjunkturer og vekst som mellom mikro og makro. For konjunkturrene gjaldt det keynesianske paradigmet med sviktende markeder, rigide priser og lønninger og stabiliserende penge- og finanspolitikk. For langsiktig vekst gjaldt derimot det klassiske mikroøkonomiske paradigmet, med perfekt konkurranse, fleksible priser og minimalt behov for offentlige inngrep.

Dette verdensbildet er nå snudd på hodet. Skillet mellom mikro og makro er blitt borte. Det fins bare én økonomi, men dens profeter er mange. Realkonjunkturtilhengerne kaster radikalt vrak på det keynesianske verdensbildet og tror fast på prisfleksibilitet og likevekt på kort som på lang sikt. Politisk legger de vekt på at offentlige inngrep, det være seg penge- eller finanspolitikk, er uønsket ut over den elementære – men viktige – oppgaven å konstruere et effektivt skattesystem for å finansiere elementære statsoppgaver.

Nykeynesianerne, på sin side, har gitt pris- og lønnsrigiditetene ny troverdighet innfor et mikroøkonomisk rammeverk og ser fremdeles en viktig offentlig oppgave i motkonjunkturpolitikken, selv om de har lagt av seg den naive optimismen som vi i dag kan si preget forgjengerne deres på femti- og sekstitallet.

Analysen av konjunkturer som koordineringsproblemer blir på sett og vis stående mellom disse to fløyene. Den innebærer så visst ingen påstand om at markedet gjør alt perfekt på egen hånd og åpner på den måten for en viktig offentlig rolle. Men det er mindre klart hvorvidt denne rollen skal komme i form av en aktiv penge- og finanspolitikk eller om det finnes bedre måter for myndighetene å hjelpe markedet til å koordinere virksomheten i økonomien. Her er det plass for mye interessant forskning.

Ikke mindre interessant er de mange implikasjonene av den nye vekstteorien. Her er også et gammelt verdensbilde snudd på hodet. Konveksethet og perfekt frikonkurranse er ute. Med små endringer i modellantakelsene er implikasjonene blitt forandret radikalt. Vekst kan skyldes tiltakende utbytte, eksternaliteter og imperfekt konkurranse.

Men først og fremst setter den nye vekstteorien søkelyset på hvor viktig det er for en moderne økonomi å holde seg i forkant når det gjelder bruk og utvikling av ny teknologi. Det er tekniske framskritt som gir vekst, men disse framskrittene kommer ikke av seg selv. De skapes som et resultat av vel overveidde investeringer i forskning og utvikling. Og om et land skal lykkes i forskning og utvikling i næringslivet, må det bruke de offentlige utdanningsinstitusjonene til å legge det nødvendige grunnlaget i utdanning og grunnforskning. Skal Norge hevde seg som en ledende nasjon i verdensøkonomien, om våre barn og barnebarn skal nyte godt av en liknende vekst som vi har, vil jeg hevde at vi må satse på forskning og utdanning på en langt mer effektiv måte enn vi har gjort til nå.

Agder distriktshøgskole

AMANUENSIS i SOSIALØKONOMI

Ved Agder distriktshøgskole er det fra 01.07.92 ledig vikariat som amanuensis i sosialøkonomi.

Vikariatets varighet vil være ett år, men det kan være mulighet for ytterligere forlengelse. Vikariatet ønskes besatt med en person med kompetanse i generell samfunnsøkonomi.

Stillingen er tillagt Institutt for økonomi, som har fem stillinger innen sosialøkonomi. Instituttet har i St.meld. 40(1990-1991) fått ansvaret for utdanning av siviløkonomer, og står i den forbindelse overfor utfordrende oppgaver. Høgskolen legger stor vekt på videreutvikling av personalets kompetanse, og det ventes at den som tilsettes driver forskning innenfor sitt fagområde. Som ledd i arbeidet med kompetanseoppbygging arrangeres doktorgradskurs i samarbeid med andre høgskoler. Den som tilsettes vil kunne regne med å delta på slike kurs.

Det er utarbeidet betenkning for stillingen og den vil bli tilsendt ved henvendelse til høgskolen.

Stillingen er plassert i Statens lønnsregulativ l.pl. 17.510, kode 1010, ltr. 30, ltr. 15-21. For stillingen gis for tiden 8 års bedret tjenesteansiennitet. Fra lønnen går lovfestet innskudd til Statens pensjonskasse.

Den som tilsettes kan søke om personlig opprykk til førsteamanuensis i ltr. 22, og har adgang til å trekke sin søknad tilbake dersom opprykk ikke blir innvilget. Tidligere praksis vil etter søknad kunne godskrives.

Høgskolen praktiserer moderat kjønnskvotering. Ved ellers like kvalifikasjoner vil en kvinnelig søker bli foretrukket.

Det kreves at den tilsatte står til disposisjon for høgskolen og studentene i en tid som samlet utgjør en normal arbeidsuke.

Den som tilsettes har rettigheter og plikter etter fastsatt instruks for slike stillinger.

Søknaden må inneholde fullstendige opplysninger om søkerens utdanning, praksis og eventuell annen faglig virksomhet og sendes inn med bekreftede kopier av attester og vitnemål i 4 eksemplarer.

Vitenskapelige arbeider som ønskes tatt med i vurderingen og liste over disse sendes inn i 3 eksemplarer.

Søknadsfrist 27.03.92. Søknadsfristen gjelder også for innsending av vitenskapelige arbeider m.v.

Nærmere opplysninger fås ved henvendelse til førsteamanuensis Karl Robertsen eller førsteamanuensis Theis Theisen, tlf. 042-79 500.

Lønnsstatistikk for sosialøkonomer 1991

I følge årets undersøkelse var gjennomsnittsførtjenesten for sosialøkonomene kroner 25 862 pr. måned (månedsførtjenesten = fast lønn inkludert diverse tillegg, men ikke overtidsbetaling). Dette tilsvarer lønnstrinn 27-28 (37-38) i statens lønnsregulativ. Det var en gjennomsnittlig reallønnsvekst på 1,2 prosent fra 1990-91, men kommunalt ansatte sosialøkonomer hadde en reduksjon på 1,5 prosent i reallønna.

Aldersgruppa 50-54 år og gruppa med 19-22 år etter eksamen hadde høyest gjennomsnittlig månedsførtjeneste med hhv. kroner 29 923 og kroner 30 039.

Fortjenesten i privat sektor var gjennomsnittlig 53 prosent høyere enn for statsansatte sosialøkonomer. Gjennomsnittsførtjenesten for stats og kommune ansatte sosialøkonomer var lavere enn gjennomsnittsførtjenesten for hele utvalget. For stats og kommune ansatte sosialøkonomer tilsvarer gjennomsnittsførtjenesten hhv. lønnstrinn 21-22 og 24-25 i statens lønnsregulativ.

AV

ØYVIND HALDORSEN

1. Undersøkelsens omfang og tema.

Sosialøkonomenes forening (SF) har siden 1957 regelmessig utarbeidet lønnsstatistikk for sosialøkonomer. Siden 1983 er det utarbeidet årlige undersøkelser. Fra og med 1987 er det kun medlemmer av SF som er med i undersøkelsen.

I 1992 ble det sendt ut 1 221 spørreskjemaer (inkludert 14 skjemaer til medlemmer med ukjent arbeidssted), 151 til kommune-/fylkesansatte (heretter kommunalt ansatte), 475 til privatansatte og 581 til statsansatte sosialøkonomer. Svarprosenten (ekskl. innskutte, men ikke bearbejdet) var 49,5 (605 skjema); 61,6 prosent (93 skjema) for kommunalt ansatte, 45,3 prosent (215 skjema) for privatansatte og 51,1 prosent (297 skjema) for statsansatte.

Med en svarprosent på i underkant av 50 prosent kan vi ikke utelukke skjevheter i utvalget i forhold til hele medlemsmassen til SF. Når det gjelder resultatene i ulike grupper/intervaller i undersøkelsen, må vi i tillegg være klar over skjevheter som kan oppstå pga det lave antall individer i de enkelte grupper/intervaller.

Undersøkelsen tar utgangspunkt i ett opplegg der variablene alder, antall år etter eksamen og arbeidssted inngår som forklaringsvariable for lønn. På skjema spørres det etter månedslønn for hovedstilling (fast bruttolønn - pensjonsinnskudd), naturaltelser pr. måned, gratiale og provisjon mottatt i hovedstilling siste år og godtgjørelse for overtidsarbeid i september 1991. Videre spørres det etter fødselsår, eksamensår og arbeidssted. Godtgjørelse for overtidsarbeid er ikke tatt med i begrepet « månedslønn i alt ».

2. Lønnsutvikling 1987-91

Tabell 1 viser utviklingen i gjennomsnittlig månedslønn fra 1987-1991 for ulike arbeidssteder. De kommunalt ansatte sosialøkonomene hadde den sterkeste veksten fra 1987-88, men har hatt den klart svakeste lønnsutviklingen de siste årene.

Tabell 1. Lønnsutvikling 1987-1991

Arbeidssted	Månedsførtjeneste					Prosentvis endring				
	1987	1988	1989	1990	1991	1987-88	1988-89	1989-90	1990-91	1987-91
Økonomer i alt	21 966	22 566	23 006	24 740	25 862	2,7	1,9	7,5	4,5	17,7
Statsansatte	19 025	19 311	19 692	20 600	21 627	1,5	2,0	4,6	5,0	13,7
Kommuneansatte	19 905	21 092	21 604	22 349	22 747	6,0	2,4	3,4	1,8	14,3
Privatansatte	27 081	27 768	28 709	31 376	33 058	2,5	3,4	9,3	5,4	22,1

ne. Ser vi hele perioden under ett, er det de statsansatte som har hatt den svakeste lønnsøkningen, mens de privat ansatte har hatt den klart sterkeste økningen.

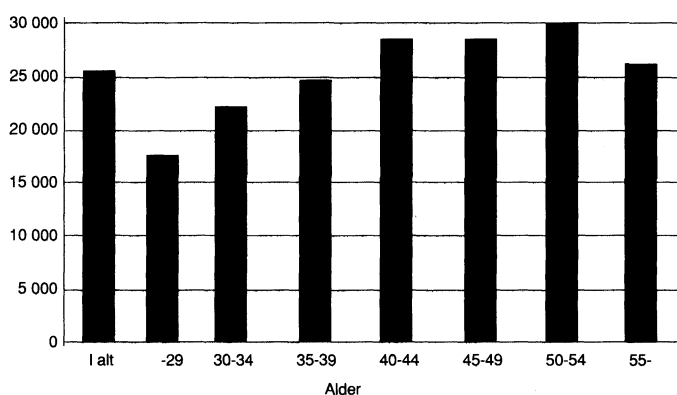
3. Lønn etter alder

Gjennomsnittlig månedsførtjeneste for alle sosialøkonomer i utvalget var kroner 25 862 pr 1. september 1991. Av dette var kroner 24 669 fast månedslønn, naturallønn utgjorde kroner 969 og gratiale etc. kroner 224. I tillegg kommer overtidsbetaling med kroner 719 pr. måned.

Tabell 2. Gjennomsnittlig månedslønn etter alder

Aldersgrupper	Antall i alt	Månedslønn	Fast månedslønn	Natural lønn etc.	Gratiale, provisjon,	Overtidsbetaling
I alt	605	25 862	24 669	969	224	719
-29	56	17 497	17 355	117	25	702
30-40	109	22 273	20 645	1 416	212	1 020
35-39	95	25 037	24 180	811	46	731
40-44	115	29 011	27 313	1 266	433	747
45-49	120	29 014	27 670	985	358	688
50-54	38	29 923	28 711	1 108	104	502
55-	72	26 460	25 732	591	137	385

Figur 1. Gjennomsnittlig månedslønn etter alder

I tabell 2 og figur 1 ser vi at den gjennomsnittlige månedsfortjenesten øker med alderen, noe som er vanlig i tverrsnittsdata for lønn, til et maksimum for aldersgruppa 50-54 år. De i aldersgruppa 50-54 år har en gjennomsnittlig månedsfortjeneste som er 15,7 prosent høyere enn gjennomsnittet, og 71 prosent høyere enn for den yngste aldersgruppa. Vi ser også at de som er i aldersgruppa 50-54 år har en gjennomsnittlig månedsfortjeneste som er 13,1 prosent høyere enn for den eldste aldersgruppa.

Tabell 3 viser hvilke aldersgrupper som har hatt den høyeste gjennomsnittsfortjenesten de siste årene. Det kan se ut som om det er de samme årskullene som har hatt den høyeste gjennomsnittsfortjenesten det siste ti-året.

Tabell 3. *Topplønnsutvikling etter aldersgrupper over tid.*

År	1981	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
Aldersgruppe	40-44	45-49	45-49	45-49	45-49	50-54	50-54	50-54	50-54	50-54

4. Lønn etter antall år etter eksamen

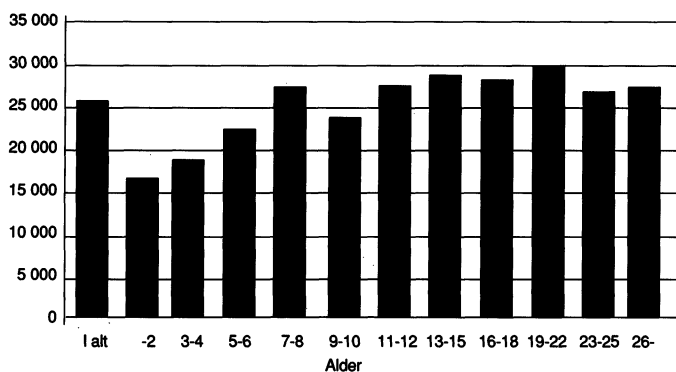
Antall år etter eksamen er høyt korrelert med alderen, og vi finner samme mønster som når vi ser på lønn etter alder.

Tabell 4 og figur 2 viser at det er gruppa med 19-22 år etter eksamen som hadde den høyeste gjennomsnittsfortjenesten, kroner 30 039 pr. måned. Denne gruppa hadde en gjennomsnittsfortjeneste som er 16,2 prosent høyere enn gjennomsnittet for hele utvalget, og 76,9 prosent høyere enn de med 0-2 år etter eksamen.

Tabell 4. *Gjennomsnittlig månedslønn etter antall år etter eksamen.*

År etter eksamen	Antall	Månedslønn i alt	Fast månedslønn	Natural lønn	Gratiale, provisjon, etc.	Overtidsbetaling
I alt	605	25 862	24 669	969	224	719
- 2	64	17 059	16 931	99	28	835
3- 4	55	18 809	18 691	65	54	1 036
5- 6	50	22 495	21 716	407	372	938
7- 8	39	27 404	23 365	3 946	94	778
9-10	26	23 906	23 252	550	104	983
11-12	22	27 729	26 649	904	176	1 136
13-15	68	29 095	27 513	1 022	560	473
16-18	78	28 866	27 169	1 409	288	650
19-22	88	30 039	28 492	1 235	312	731
23-25	38	27 646	27 012	594	40	580
26-	77	28 194	27 289	746	159	360

Figur 2. *Gjennomsnittlig månedslønn etter år etter eksamen.*

Vi ser at gjennomsnittsfortjenesten øker med antall år etter eksamen inntil gruppa med 7-8 år etter eksamen. Bortsett fra gruppa med 9-10 år etter eksamen, flater gjennomsnittsfortjenesten da mer ut. Forløpet kan være påvirket av det lave antall observasjoner i enkelte intervaller.

5. Lønn etter arbeidssted.

Vi har delt sosialøkonomenes arbeidssted i gruppene kommunal, privat og statlig sektor. Fra og med 1984 har personer som arbeider i Norges Bank, statsbedrifter og statsaksjeselskapene blitt regnet som privatansatte, mens de tidligere ble regnet for statsansatte. De kommunalt ansatte sosialøkonomene utgjorde i 1991 15,4 (14,3) prosent av utvalget, privatansatte 35,5 (36,1) prosent og de statsansatte 49,1 (49,6) av utvalget (talla i parentes er 1990).

Tabell 5. *Gjennomsnittlig månedslønn etter arbeidssted og antall år etter eksamen.*

År etter eksamen	Antall	Månedslønn i alt	Fast månedslønn	Natural lønn	Gratiale, provisjon, etc.	Overtidsbetaling
Alle økonomer						
I alt	605	25 862	24 669	969	224	719
- 4	119	17 868	17 744	83	40	928
5- 8	89	24 646	22 438	1 958	250	868
9-12	48	25 658	24 809	712	137	1 053
13-18	146	28 973	27 329	1 229	415	567
19-22	88	30 039	28 492	1 235	312	731
23-25	38	27 646	27 012	594	40	580
26-	77	28 194	27 289	746	159	360
Statsansatte						
I alt	297	21 627	21 163	416	49	1 028
- 4	80	17 452	17 378	46	28	992
5- 8	42	20 679	19 878	769	31	906
9-12	29	21 388	21 273	85	30	1 450
13-18	56	24 012	23 043	789	180	933
19-22	29	24 290	23 540	750	-	1 560
23-25	18	26 088	25 430	658	-	1 156
26-	43	23 715	23 547	168	-	639
Kommuneansatte						
I alt	93	22 747	22 595	142	10	387
- 4	9	17 038	17 038	-	-	1 243
5- 8	8	19 632	19 572	60	-	1 818
9-12	4	21 997	21 949	49	-	-
13-18	36	23 687	23 444	216	26	124
19-22	19	23 627	23 5190	108	-	231
23-25	10	24 190	23 965	225	-	123
26-	7	24 791	24 726	66	-	18
Privatansatte						
I alt	215	33 058	30 408	2 092	558	437
- 4	30	19 225	18 933	209	83	662
5-88	39	29 948	25 783	3 627	538	632
9-12	15	34 890	32 406	2 103	381	567
13-18	54	37 641	34 364	2 359	918	484
19-22	40	37 252	34 445	2 121	687	368
23-25	10	33 906	32 907	847	153	-
26-	27	36 209	33 913	1 842	454	4

Av tabell 5 ser vi at gjennomsnittsfortjenesten for sosialøkonomene var kroner 22 747 (22 349) i kommunene, kroner 33 058 (31 376) i det private og kroner 21 627 (20 600) i staten. Setter vi gjennomsnittsfortjenesten for hele utvalget til 100, var gjennomsnittslønna for sosialøkonomene i kommunene 88 (90), i privat sektor 128 (125) og i staten 84 (83) - (talla i parentes er 1990).

Vi ser at tilleggene naturallønn og gratiale/provisjon var størst i privat sektor, mens de statsansatte hadde mest utbetalt

Øyvind Haldorsen, cand. oecon. fra 1988, arbeider Norsk Sykepleierforbund.

i overtidsgodtgjørelse. Naturallønn, gratiale/provisjon og overtidsgodtgjørelse utgjorde hhv. 0,6, 0,0 og 1,7 prosent av gjennomsnittsførtjenesten i kommunene, 6,3, 1,7 og 1,3 prosent i privat sektor og 1,9, 0,2 og 4,8 prosent i staten.

6. Reallønnsutvikling

For hele utvalget var den nominelle lønnsøkningen 4,5 prosent, mens vi får en reallønnsvekst på 1,2 prosent. Kommunalt ansatte sosialøkonomene hadde en reallønnsnedgang på 1,5 prosent fra 1990-1991, sosialøkonomene i privat sektor en reallønnsvekst på 2,0 prosent, mens statsansatte sosialøkonomene gjennomsnittlig hadde en reallønnsvekst på 1,6 prosent fra 1990-91.

Tabell 6. *Topplønnsutvikling etter arbeidssted (KPI: september 1979=199)*

	1979	1981	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
Økonomere i alt	100	97	99	100	104	107	105	102	99	103	104
Statsansatte	100	94	95	94	97	97	97	93	91	92	93
Kommuneansatte	100	100	104	101	104	107	105	104	103	102	101
Privatansatte	100	96	98	98	100	104	103	99	99	104	106

Tabell 6 viser reallønnsutviklingen fra 1981-1991, med 1979 = 100. Vi ser av tabellen at sosialøkonomere i privat sektor har hatt den sterkeste reallønnsutviklinga i perioden. Sosialøkonomere ansatt i staten har hatt den svakeste utviklingen siden 1979, mens sosialøkonomere i kommunal sektor har hatt en negativ reallønnsutvikling alle år siden 1986.

7. Avsluttende bemerkninger

Årets undersøkelse har vist at sosialøkonomene har hatt en gjennomsnittlig reallønnsvekst på 1,2 prosent fra 1990 til 1991, dette inkludert en gjennomsnittlig reduksjon i reallønna med 1,5 prosent for sosialøkonomene ansatte i kommunene.

Men vi må være forsiktige når vi tolker dataene, og ikke dra for sikre konklusjoner. For den lave svarprosenten og det at hver sosialøkonom selv bestemmer om han vil være med i undersøkelsen, åpner for at det kan være systematiske skjevheter mellom utvalg og populasjonen. Tidligere undersøkelser viste at det var en tendens til at det var de med lavest inntekt som ikke svarte. Dette kan dra i retning av at gjennomsnittsførtjenesten for alle sosialøkonomere er lavere enn for de som er med i utvalget.

Når vi i tabeller og figurer deler opp etter arbeidssted og i ulike intervaller, blir det så få individ i hver gruppe at man må regne med enda større skjevheter i forhold til populasjonen. Lønnsutviklingen for grupper over tid, vil også være påvirket av at det kan være forskjellige personer som svarer de ulike årene.

Ingegerd og Arne Skaugs forskningsfond

UTDELING AV LEGATMIDLER 1992

Tidligere direktør i Statistisk sentralbyrå, Arne Skaug, og hans hustru, Ingegerd Skaug, har gitt en testamentarisk gave i form av et forskningsfond tilknyttet Statistisk sentralbyrå. Ifølge statuttene har fondet til formål å fremme økonomisk forskning.

Legatmidler for 1992 vil bli fordelt til følgende formål:

1. Stipend, fortrinnsvis til studieformål, til en yngre forsker med dr. polit. grad avlagt i løpet av det akademiske året 91/92 for benyttelse i løpet av de påfølgende to akademiske år.
2. Dekning av utgifter ved invitasjon av utenlandske forskere til Statistisk sentralbyrå etter forslag fra enheter eller ansatte i Statistisk sentralbyrå, eventuelt i samarbeid med andre økonomiske forskningsmiljø.

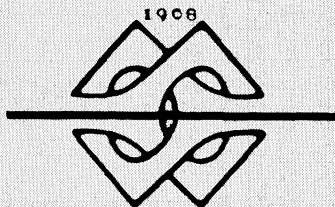
Søknader om legatmidler med begrunnelse og kostnadsoverslag sendes:

Ingegerd og Arne Skaugs forskningsfond
v/Hanne Finstad
Statistisk sentralbyrå
Postboks 8131 dep.
0033 Oslo 1

Søknadsfrist: 1. april 1992

Nærmere opplysninger kan fås ved henvendelse til Hanne Finstad tlf. 86 45 00 1. 4842.

Redaktør:

Rolf J. Brunstad

Redaksjon:

Gunnar Bårdsen
Tor Arnt Johnsen
Fredrik Carlsen
Steinar Holden
Birger Vikøren

•
Utgitt av

Sosialøkonomenes Forening

Leder: Erik Lind Iversen

Generalsekr.: Gerd Buflod

•
Bladets adresse:

Storgt. 26 IV

0184 OSLO 1

Telefon (02) 17 00 35

Telefax (02) 17 31 55

Postgiro: 0813 5167887

Bankgiro: 6001.05.13408

•
Utkommer med 11 nummer
pr. år, den 15. i hver måned
unntatt juli.

Abonnement kr 450,-

Studentabonnement kr 225,-

Enkeltnr. kr 60,- inkl. porto.

ANNONSEPRISER

(ekskl. m v a):

1/1 side..... kr. 4 000,-

3/4 side kr. 3 500,-

1/2 side kr. 3 000,-

Byråprovisjon 10%

Frist for annonser:

Den 5. i hver måned.

Forskningsrapporter:

Pr. innrykk kr. 200,-

[maks. 400 anslag]

Trykt i offset.

Grafisk Hus a/s, Bergen

Nye forskningsrapporter

Rapportene kan fåes kjøpt ved henvendelse til:

NORGES BANK

Boks 1179, Sentrum, 0107 OSLO 1, tlf. (02) 31 60 00

The Transition from Regulated to Free Credit Markets: The Norwegian Case Av Gunnvald Grønvik

Bankenes rentefastsetting i perioden 1975-1991 blir undersøkt. Den estimerte modellen er i samsvar med teorien og gir rimelige resultater. I perioden med kredittrajsonering tjente bankene på lave innskottsrenter, men etter liberaliseringa har de margin både på innskott og utlån. Gjennom liberaliseringa er både innskotts- og utlånsrenter økt med om lag to prosentpoeng på permanent basis. De estimerte relasjonene gir dessuten støtte til antakelsen om at banker reagerer asymmetrisk på renteoppgang og rentenedgang.

ISSN: 0801-2504. ISBN: 82-7553-029-6. Arbeidsnotat 1991/8. 48 s. 29. desember 1991.

NORGES BANKS FOND TIL ØKONOMISK FORSKNING

I samsvar med Fondets formål kan det i juni 1992 utdeles bidrag til forskning, især anvendt forskning, på det økonomiske område, herunder også studier i utlandet i forbindelse med spesielle forskningsoppgaver. Det kan også ytes bidrag til dekning av utgifter i forbindelse med gjesteforedrag og -forelesninger innenfor det økonomiske fagområde og for deltakelse i internasjonale forskningskonferanser. Bidrag gis ikke til rene utdanningsformål.

Søknadsskjema kan en få ved å henvende seg til:

Norges Banks fond til økonomisk forskning

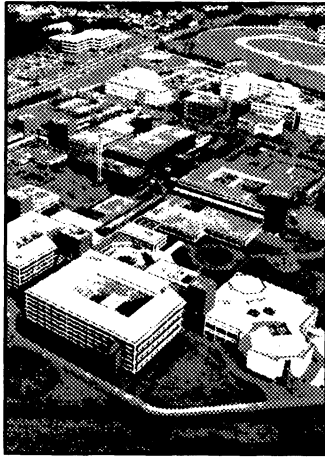
Postboks 1179, Sentrum

0107 OSLO

Tlf. (02) 31 61 65

Søknadsfristen er 1. mai 1992

Petter Jakob Bjerve
Formann

Statoil eies av den norske stat og ble opprettet av Stortinget i 1972. Selskapet ivaretar statens forretningsmessige interesser innen undersøkelse, produksjon, utbygging, transport, videreforedling, salg av olje og gass og annen tilknyttet virksomhet. Statoil er blant annet operatør for Statfjordfeltet, Gullfaksfeltet, gass-transportsystemet Statpipe, petrokjemianleggene i Bamble og for raffineri, terminal og teknisk kundesenter på Mongstad. Statoils internasjonale virksomhet omfatter markedsføring, salg av råolje, raffinerte produkter og gass, leteboring og petrokjemi.

KONSERNPLAN, STAVANGER

Konsernplan er en stab med koordinering av Statoils strategiske planlegging, selskapsøkonomiske beregninger og omverdensanalyse som sine hovedoppgaver. Avdeling for makroøkonomi og energimarkedsanalyse i Konsernplan har ansvaret for analyser av konsernets markeder, samt av utviklingen i norsk og internasjonal økonomi. Avdelingen utarbeider scenarieanalyser som inngår som en del av konsernets plansyklus.

Til avdeling for makroøkonomi og energimarkedsanalyse søkes

SOSIALØKONOM

Arbeidsoppgaver:

- Analyser av den økonomiske utviklingen i Norge og internasjonalt med vekt på Statoils markeder
- Vurderinger av utviklingen på valutamarkedene
- Følge reform-prosessene i Øst-Europa og i de tidligere sovjetrepublikkene
- Delta i avdelingens scenarie-arbeid

Arbeidet medfører utstrakt kontakt med andre miljøer i Statoil samt norske og internasjonale konsulenter. Stillingen ønskes besatt av sosialøkonom eller tilsvarende.

Søkeren bør ha minst 2-3 års erfaring, fortrinnsvis knyttet til makroøkonomiske analyser. Vi ønsker en person med analytisk legning, og god muntlig og skriftlig fremstillingsevne.

Vi kan tilby svært utfordrende og utviklende arbeidsoppgaver samt et godt tverrfaglig miljø.

Tiltredelse snarest.

Nærmere opplysninger om stillingen kan fås ved henvendelse til Tanja Ustvedt, tlf. 04-808080.

Lønn etter kvalifikasjoner.

Selskapet ønsker en jevnere fordeling mellom kjønnene og oppfordrer kvinner til å søke.

Skriftlig søknad vedlagt vitnemål og attester sendes innen 23. mars 1992.

Konvolutten bes merket KPL-3/92.

Den norske stats oljeselskap a.s, Postboks 300, 4001 Stavanger

Retur:

Sosialøkonomen, Storgt. 26, 0184 Oslo 1

Sam-plan

1992/93

**VIDERE-/ETTERUTDANNING
I SAMFUNNSPLANLEGGING**

Samfunnsplanlegging i Norge i omstilling og utvikling. Nye krav og nye utfordringer gir behov for ny kunnskap.

Miljøverndepartementet og Kommunenes Sentralforbund skal i samarbeid med universiteter, høyskoler, forsknings- og planleggingsinstitusjoner gjennomføre den 20. kursserie i etter-/videreutdanning for samfunnsplanlegging, SAMPLAN.

Kurset består av 4 to-ukers perioder i tiden september 1992 til juni 1993. Kurset retter søkelyset mot strategisk tenking og gir både teoretisk og praktisk innsikt i planleggingens hovedutfordringer, metoder og resultater. Kursets tema spenner vidt og bl.a. behandles miljøspørsmål og bærekraftig utvikling, planleggingens forhold til levekår, velferdsutvikling og serviceproduksjon, ressursutnyttelse, målstyring og resultatvurdering, distriktspolitikk, sysselsetting og næringsutvikling. Planleggerrollen og egenutvikling i arbeid omhandles også. Arbeidsformen veksler mellom forelesninger, gruppearbeid, øvelser og ekskursjoner.

Det er en fordel at søkere har praksis innenfor samfunnsplanlegging, men annen relevant erfaring fra offentlig eller privat virksomhet kvalifiserer også til opptak. Søkere må ha høyere utdanning eller tilsvarende faglig bakgrunn. Det etterstrebes en fordeling mellom alle planleggingsnivåer, sektorer og landsdeler. Aktiv deltakelse i kurset er en forutsetning. Kvinner oppfordres spesielt til å søke.

Søknadsfristen for 92/93 er 24. april 1992.

Kursinformasjon og søknadsskjema fåes ved henvendelse til:

SAMPLAN

Sekretariatet for Etterutdanning i Samfunnsplanlegging
v/KS Postboks 1378 Vika
0114 Oslo 1
Tel. 02 94 77 94 eller 02 94 77 62

KS KOMMUNENES
SENTRALFORBUND

Miljøverndepartementet